

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W.**

41e jaargang nr. 5

september - oktober 2012

Inhoud

- Julien Vangansbeke: Gentse biljartspeler, -lokalen en -clubs.	358
- Paul Bergmans: Inventaire Archéologique: Boekband van het register der rekeningen.	372
- Daniël Van Ryssel: Minder bekende en/of verdwenen locaties: Franciscanen - Minderbroeders - Freremineuren - Recolletten.	374
- Rudy van Elslande: Daneel Rutaert, alias Van Lovendeghem, beeldhouwer, wijnhandelaar of mecenas?	377
- Luc Devriese: <i>Ghendtsche</i> toestanden: “Mechanisatie op hoog niveau: Eerste uurwerk met klokgeluid (1376) en uurwijzer (1455) boven het Belfort.	392
- Pierre Kluyskens: Het Gravensteen	405
- Erik De Keukeleire: Wel en wee in en nabij Gent-St-Pieters. Deel 2. (1919-1928)	417
- Daniël Van Ryssel: Vergeten Gentse schrijvers: Napoleon Destanberg (Gent 1829 - Sint-Amandsberg 1875).	435
- Hugo Collumbien: Gentse Memoriedagen: 24-25-26 December.	439
- Bibliografie.	451
- Vraag en Antwoord.	455
- Lezers schrijven ons.	456

GENTSE BILJARTSPELERS, -LOKALEN EN -CLUBS.

Inleiding

Hoewel het biljartspel carambole al langer dan een halve eeuw in België en onze buurlanden een populaire ontspanning was, waar menige liefhebber zich tijdens het weekend op café een paar uurtjes mee vermaakte, duurde het tot 1906 vooraleer de Belgische Biljartbond werd gesticht.

Omstreeks mijn vijftiende, begin de jaren vijftig, begon ikzelf te biljarten. Ik was zo gefascineerd door het spel dat ik jarenlang eerder een café opzocht waar een biljart dan een jukebox stond. Anders gezegd: ik leefde me beter uit op het groene laken dan op de dansvloer.

In talrijke cafés in mijn geboortedorp Drongen en andere gemeenten in de omgeving of in de Gentse wijk Brugsepoort, liet ik me binnenvallen. Er werd er zo goed als altijd gespeeld op kleine biljarttafels die, naargelang de meermaals krappe plaatsruime, 1,9 meter, 2,0 meter of 2,1 meter lang waren. Ten nadere precisering: in de breedte is elke tafel precies de helft zo lang. Zodat men kan vaststellen dat het oppervlakte van een biljarttafel altijd bestaat uit twee vierkanten naast elkaar. Zie hieronder een, zo goed als het nu nog kan, volledige lijst van de vele Gentse cafés waar een dergelijk biljart stond van net vóór WO II tot de jaren zestig. In geen van deze vele cafés lag een club die aangesloten was bij de officiële Belgische Biljartbond.

Botermarkt – **Snepe** 1 biljart. Klein Turkije – **De Rode Hoed** 1. Korenmarkt – **Astoria** 2, **Hazenwind** 1, **Damberd** 1, **Wapens van Zeeland** 1, **Koetsierke** 1, **Alfa** 1, **Maegd van Ghent** 2, **Borluut** 1, **Progrès** 1, **Metropole** 1, Heilige-Geeststraat – **'t Zulleke** 1. Groendreef – **Boulevard** 1. Hooiaard – **Picardie** 1. Kleine Vismarkt – **Rome** 1. Sint-Margrietstraat – **De Lieve** 1. Onze Lieve Vrouwstraat – **Katholieke Kring Sint-Stefanus** 1. Kouter – **Cercle Artistique** 4. Sint-Annaplein – **Katholieke. Kring Sint-Anna** 2 (*In de talrijke katholieke kringen in de stad en de, later met Gent gefusioneerde randgemeenten, stonden, te veel om op te noemen, samen tientallen biljarts waarop menig jong talent zich ontpopte*). Nederkouter – **Sirène** 1 en **Trompet** 1. Vrijdagmarkt en nadien Sint-Pietersnieuwstraat – **Vooruit** 4. Sint-Pietersplein – **De Kroon** 1. Heuvelpoort – **De Zwaan** 1. Walpoortstraat – **Minard** 1, **Madou** 1. Burgstraat – **Valkenhuis** 1. Wilsonplein – **La Bourse** 1. Begijnengracht – **Lambert** 1. Hoogstraat – **Frascati** 1. Phoenixstraat – **De Bargie** 1, **De Pijp** 1. Coupure links – **Napoleon** 1. Bevrijdingslaan –

't **Schuurken** 1, **Flora** 1. Meibloemstrat – **Socialistisch Volkshuis** 2. Sloopstraat – Communistisch Volkshuis 1. Nieuwewandeling – **Belgica** 1. Rooseveltlaan – **Colombophile** 1. Sint-Salvatorstraat – **De Wanne** 1. *(Behalve in deze cafés stonden er toen in de refter van bedrijven of instellingen zoals **Vynckier** 4, en **Ebes, Brandweer, Uco** en **Boekentoren** 1 of 2 biljarts. Vanaf de golden sixties kochten ook heel wat particulieren, die in hun huis over voldoende ruimte beschikten, een biljart.)*

Bij de clubs waar ik de locatie niet heb kunnen achterhalen, zullen er zeker ook geweest zijn, die **Krijt op tijd** hetten.

Een partijtje spelen in voornoemde cafés was niet altijd gemakkelijk. Om goed te kunnen afstoten, moesten toegangers soms opstaan van hun barkruk of was men genoodzaakt een kaartspeler vriendelijk te vragen bijvoorbeeld een arm op te heffen om, met het achterste van je keu onder hun oksel, een punt te kunnen maken. In de tijd dat ik beetje bij beetje leerde spelen, was het tot op draad versleten laken dat op die biljarts lag vaak erbarmelijk slecht. Op de acquitpunten was een gat en elders een haakscheurtje dat met een flinterdun klevertje werd bedekt tegen verdere beschadiging.

Ik herinner me dat oude spelers wisten dat de lakens, uit gierigheid of geldnood, dateerden van vóór WO II. Alleen in de cafés waar een biljartclub lag, waar in vrijspel met handicap, jaarlijks tussen de leden een competitie werd gespeeld, werd, door de financiële inbreng van het lidgeld van de leden, het laken zo om de drie-vijf jaar vernieuwd. Bij gebrek aan stofzuiger, reinigde men wekelijks het laken met een handborstel en een vuilblik. Aan een wand hing, naast het rek waarin de keus stonden, een telraam met twee staafjes waarop twintig witte balletjes om de gescoorde punten op aan te duiden. In het geval er een club lag, hing er aan de wand ook een wedstrijdtable met bovenaan de naam van de beste speler. Soms hingen er ook een aantal ingelijste foto's van koningen van de club, en een plakkaat waarop stond te lezen: 'Niet roken boven het biljart'. Veel biljarts werden niet overal op normale wijze verlicht, zo heb ik jarenlang gespeeld op een tafel die verlicht werd door een kroonluchter.

Nog een andere oorzaak waarom een partijtje biljart in een dergelijke volkscafé niet altijd zoals het hoort verliep, was de kwaliteit van de keus. In bepaalde lokalen stonden er op de ongeveer tien beschikbare keus, maar drie met een deftige pomerans. Zodat, tijdens een spelletje tussen koppels, twee spelers voortdurend hun keu aan elkaar moesten doorgeven wanneer iemand van hen aan de beurt was. Slechts twee op de tien spelers van zo'n kleine club, schat ik, beschikten toen over een eigen keu – en dat waren zelden de besten, maar wel de rijkste spelers.

Ten slotte nog dit over die tijd van toen. Het duurde nog ettelijke jaren voor onder het biljart in volkscafés een elektrische verwarming werd aangebracht. Op een keer vernam ik, dat in mijn plaatselijke stamcafé een speler met verstand van elektriciteit dit karweitje had geklaard. Helaas met als gevolg, dat het laken in het midden van het biljart zo warm was dat men er niet langer dan een paar seconden zijn hand kon opleggen en het in de hoeken koud aanvoelde.

Enkele gebeurtenissen

Toen ik ter gelegenheid van de kermis als jongeling met kerels van mijn leeftijd een partijtje aan het spelen was, maakte ik een serie van in de veertig punten. Een kijker die mijn grootvader kon zijn, zei in sappig Gents dat ik de opvolger van Gustaaf Van Belle zou worden. Wist ik veel wat wie die man was en wat hij op het biljart had gepresteerd.

Niet veel later maakte ik kennis met een vijftien jaar oudere dorpsgenoot die was aangesloten bij de biljartclub *De Gouden Sleutel*, gelegen in de bekende Gentse straat Klein Turkije. Hij was een van een van de talloze talenten die door zelfontplooiing in vrijspel op het kleine biljart twintig gemiddeld haalden, wat in die tijd, en ook nu nog, voor niet zoveel spelers is weggelegd.

Behalve dat hij me af en toe wat eenvoudige tips gaf om mijn spelpeil te verhogen gaf hij me ook de raad eens binnen te wippen in het lokaal van de club waar hij was aangesloten. Wat ik ook deed. Ik die gewend was aan een biljart die 1,9 meter lang was, speelde er voor het eerst een spelletje op een matchtafel van bijna één meter langer, die wel een voetbalveld leek.

Raymond De Baets, afkomstig uit Maldegem, was destijds uitbater van het gelijknamige café. Toen hij tijdens een wedstrijd in drieband een serie van acht caramboles had gemaakt, stond de Gentse biljartwereld op zijn kop. Internationaal betekende dat echter niet zoveel, daar een beroepsspeler uit de USA, Willie Hoppe, in 1928 in deze discipline al een serie van 25 punten had gemaakt. Net zoals zijn stadsgenoot Roger De Smet, stond René De Baets een paar keer als tweede of derde op het podium in het Belgisch Kampioenschap Ereklasse drieband, een wensdroom van vele spelers.

De eerste keren dat ik ware artiesten op het groene laken aan het werk zag, was in het lokaal van Biljartclub *Zuid*, destijds gelegen boven een garage naast de toenmalige bioscoop *Select* op het Wilsonplein. Het toernooi werd gespeeld in de discipline kader 45/2. De toenmalige beste Gentse spelers De Borst en De Zutter traden er aan, maar moesten er het onderspit delven tegen de grote internationale Antwerpse kampioen Van Hassel.

Nog tweemaal trok ik in de jaren vijftig met het Volkswagentje van mijn

Gustaaf Van Belle in juni 1939 aan het werk tijdens het wereldkampioenschap kader 71/2 in de stad Luik.

Een binnenaanzicht van *Hotel De IJzer*.
Vooraan herkent men aan de kaarttafel met wit hemd Oscar Van Mol, jarenlang lid en penningmeester van de er gelegen biljartclub *Zuid*.

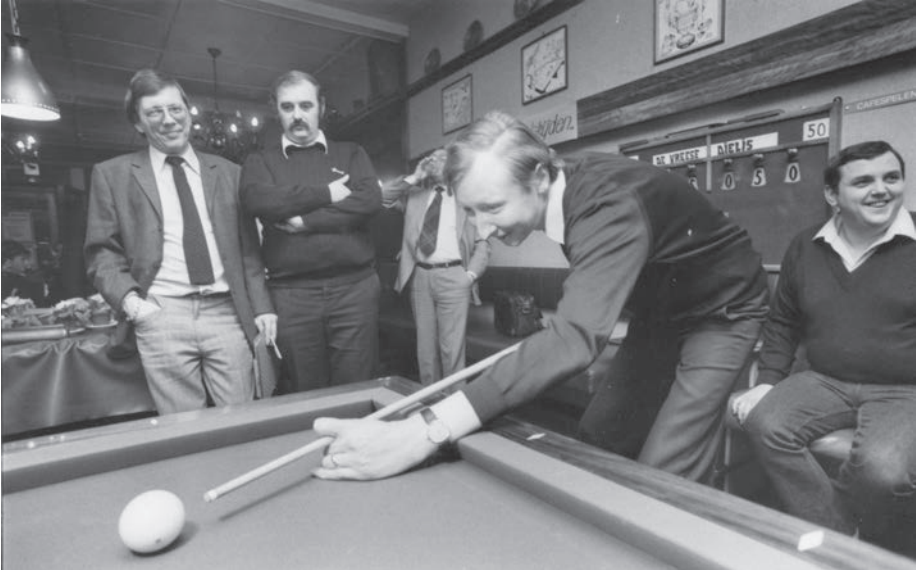
vriend naar een bijzondere biljartgebeurtenis in Gent. Eerst naar hotel *De IJzer* in de Vlaanderenstraat, waar niet zolang voordien biljartclub *Zuid* was verhuisd. Die avond speelde het andere Antwerpse fenomeen René Vingerhoedt er twee demonstratiepartijen, een in kunststoten en een in drieband, tegen de Fransman Conti. Ik zat in de gelagzaal, tussen een vijftigtal toeschouwers, op een kleine tribune met verbazing te kijken. De volgende keer dat ik in die tijd in Gent de toenmalige grootmeesters op het groene laken hun kunsten zag ten toon spreiden, was in 1958 in het allang verdwenen variététheater *Ancienne Belgique* in de Veldstraat. De titel van Europees kampioen kader 45/2 werd er betwist. Op het parterre stonden in plaats van zitplaatsen nu twee biljarttafels, rondom bekleed met een knalrood vloerkleed. Ik zat op de eerste rij van het balkon, de ideale plaats om te zien hoe de spelers de moeilijkste figuren uit hun mouw schudden. Twee feiten zijn me bijgebleven. 1. het breken van het wereldrecord met een serie van 400 caramboles in deze spelsoort door de Nederlander Piet van de Pol, de oudste deelnemer, 2. het incident, na een foute scheidsrechterlijke beslissing, in de finale tussen de Brusselaar Emile Wafflard en Antwerpenaar Jos Vervest, Tijdens de proclamatie verpinkte de benadeelde verliezer Jos Vervest van woede met een traantje. In de zaal werd gefluisterd, dat de oorzaak van de foute beslissing van de scheidsrechter was te zoeken bij de top van de toen nog Franstalige leiding van Belgische Biljartbond.

De bijzonderste Gentse clubs en spelers.

In verscheidene cafés Gent waar een carambole stond, lag een club die aangesloten was bij de Belgische Biljartbond. Zie hieronder een, eveneens zo volledig mogelijke, lijst van de locaties waar die clubs destijds gehuisvest waren.

Botermarkt – **Antverpia** 1. Vlaanderenstraat – **Tivoli** 1, **De IJzer** 3. Klein Turkije – **De Gouden Sleutel** 3. Vrijdagmarkt – **Matroos** 1, **Sleidinge** 1. Heuvelpoort – **Rotonde** 2. Gebroeders Van Eyckstraat – **Ringskopf** 2. Dampoortstraat – **De Gekroonde Hoofden** 2. Burgstraat – **Picardie** 4. Noordstraat – **De Gouden Leeuw** 1, (later 4). Graaf Van Vlaanderenplein – **Union** 3. Schouwburgstraat – **Theater** 2. Sluizeken – **De Lelie** 2. Clementinalaan – **Metropole** 4, Floralies 2, (in de jaren tachtig ook **Falstaff** of **De Twaalf Apostelen** 2, net als **Union** een privéclub).

Om nieuwe lakens op de biljarts te leggen, waren er in de loop der jaren in Gent drie gespecialiseerde zaken: *Rothiers* in de Hoogpoort, en *Vermeulen* en *Tremerie* in de Burgstraat. Walter Tremerie, zoon van Emiel, uitbater van het

De Gentse Europese kampioen drieband 1973 Arnold De Paepe tijdens een oefenpartijtje in zijn eigen lokaal De Gouden Sleutel. Links en rechts van hem herkent men zijn clubgenoten Roland Dupont en Benny Cazareck.

Jos Vervest, patron van *Hotel Metropole*, geeft les aan de jonge speler, Ludo Dielis.

café De Lelie en in zijn tijd een verdienstelijke kaderspeler, was een specialist in zijn vak. In zijn winkel kon men uiteraard ook biljartballen, een keu, een koker om die in op te bergen, biljartkrijt en wat weet ik nog allemaal om goed te kunnen spelen, kopen. In de zaak van Walter Tremerie kon men daarnaast nog ander materiaal voor gezelschapsspelen kopen, zoals schaak- en damborden, pingpongtafels, -raketten en -ballen en darts. De tijd stond niet stil.

In de loop der jaren waren er vier van die clubs die boven alle andere uitstaken. Ik wil beginnen met de oudste biljarttempel, de trotse club *Koninklijke Biljart Academie Union Gent* die, na decennialang aan het Graaf Van Vlaanderenplein te zijn gevestigd, tegenwoordig gelegen is op de Kantienberg.

Ongetwijfeld de meest befaamde biljartspeler die de club *Union* en, bij uitbreiding, heel Gent heeft gekend, was Gustaaf Van Belle. Hoewel in 1889 geboren in Assenede werd hij, in zijn gloriejaren 1930-1939, in de pers altijd vernoemd als een Gentenaar, omdat hij tot aan zijn overlijden in 1961 vele decennia in de Arteveldestad woonde. Op deze briljante speler zijn palmares staan zomaar eventjes zeven Wereld-, drie Europese en elf Belgische titels. En dat, behalve in libre, ook in alle andere spelsoorten. Zijn internationale titels behaalde hij onder meer in Wenen, Keulen, Lyon, Marseille en Den Haag, Wellicht verscheen zijn naam toen in blokletters op de sportpagina's van binnen- en buitenlandse kranten. Toen in 2006 een speciale reeks Belgische postzegels uitkwam waarop onze grootste spelers staan afgebeeld, ontbrak daarbij uiteraard ook niet Gustaaf Van Belle.

Nadat Gustaaf Van Belle was gestopt met het spelen van competities, verloor zijn club gestaag aan prestige. Om die teruggang een halt toe te roepen, organiseerde men in de *Union* tussen 1962 en 1969 een leerschool onder de hoede van Marcel Van Leemput (Merksem). Van Leemput en Eduard Horemans (Borgerhout) waren Belgische cracks in het biljartspel, van dezelfde generatie, die in hun glorietijd resoluut hadden gekozen voor het winstgevender professionalisme. In dit circuit traden ze vaak op voor een duizendkoppig publiek in wereldsteden als New York en Parijs. Eenmaal in de week nam Van Leemput iedere leerling een kwartiertje onder handen. Toen hij in 1969 ophield met lesgeven, bleven er van zijn oorspronkelijke twaalf leerlingen nog slechts twee over: Etienne Pieren en Roland Serweytens. Intussen de zeventig gepasseerd, kwam Gustaaf Van Belle af en toe eens een kijkje nemen bij de lessen.

De volgende respectabele Gentse biljartclub waar ik het over wil hebben is *Zuid*, gesticht in 1939 en vanaf 1957 gelegen in het klassieke hotel *De IJzer* in de Vlaanderenstraat. Het hotel dat, helemaal vervallen, nu al menige jaren is dichtgetimmerd, was destijds qua interieur een parel. Midden de gelagzaal stond een grote vierkante comptoir. De patroon van het hotel had er de steun van een altijd opgeruimde vrouwelijke hulp, die steeds druk in de weer was met het serveren van consumpties, aan het helpen in de keuken of de beddens aan het maken in de logeerkamers.

Tijdens de eerste helft van de jaren zeventig ben ik er een paar keer gaan kijken naar een driebandenturnooi, waar lokale cracks zich konden meten met gerenommeerde buitenlanders zoals de Fransman Dufutelle en de Nederlander Van Bracht. Het turnooi werd gesponsord door enkele kapitaalcrachtige zakenlui, vrienden van de club. Grote kampioenen van internationale betekenis, heeft de club in haar rangen niet geteld. Wel een hele resem goede spelers met iets minder talent.

Hotel De IJzer lag nabij de passage die in de volksmond *De glazen straat* werd genoemd, en vanouds bekend was om de bordelen die er gevestigd waren. Toen ik op een laat avonduur in *De IJzer* aan het spelen was, zetten twee meisjes van plezier met een spannend lederen minirokje en dito blouse met een diep decolleté zich aan een tafeltje vlakbij het biljart. Meteen was de concentratie voor de biljartballen voor mijn tegenstrever en mezelf groten-deels zoek.

Net zoals in de andere grote Gentse biljartlokalen, werd er in *Hotel De IJzer* veel gebridget, en dit vaak tussen kaarters die ook biljartspelers waren. Heerste aan het biljart een bijna heilige stilte, aan de kaarttafel ging het er echter vaak luidruchtig aan toe. Sommige bridgers durfden behalve voor de eer ook spelen om centen, wat toen wettelijk verboden was, maar waarvoor de wijkagent een oogje dichtkneep. Onder de bridgespelers gold de kwinkslag, dat wie van zijn vrouw wil scheiden met haar aan de kaarttafel moet plaatsnemen.

Naarmate de jaren verstreken hing er ook, aan de wand naast een biljart in *De IJzer*, een reclamebord van een sponsor. Eind de jaren tachtig werd, zelfs op het laagste niveau, de vercommercialisering van het spel zo erg, dat sommige lokalen ermee vol hingen.

Mijn verhaal over *Hotel De IJzer* wil ik afronden met een sfeervol gedicht die Wim Nimmegeers in 1980 publiceerde met als onderwerp een groepje oudere biljartliefhebbers die er zich een paar keer in de week kwamen vermaken. Over hetzelfde onderwerp schreef de befaamde Nederlands cabaretier Toon Hermans het liedje 'Balletje tik'.

VRIENDEN VAN HOTEL DE IJZER

*Vrienden van Hotel de IJzer
nu moe en droef spreek ik tot U
het licht der schemerlamp grijzer
verlaten, het biljartspel beu*

*o jeugd, gij zijt stil naar de dood
in een hoog huis waart uw voorhoofd
stemmen gedempt melkglas in lood
hand aders ivoorhut gekloofd*

*als kapotte kamerplanten
taferelen daar de geliefden
haar lippen bruin en uitgedoofd*

*waart Gij die late gezanten
zwaar hangt de waas van verleeftde
zalen van ijl gezang beroofd*

En nu de club Metro. Tijdens de jaren zestig verhuisde de befaamde Antwerpse biljartspeler Jos Vervest naar Gent in de Clementinalaan om er *Hotel Metropole* uit te baten. Vrijwel meteen sticht hij er met een handvol enthousiaste biljartliefhebbers een club. Dit initiatief heeft zo'n groot succes, dat de club de eerstvolgende jaren – in Gent nooit gezien – ongeveer negentig leden telt, waaronder sommigen zelfs uit de kuststreek.

Jos Vervest was een man met allure én met verstand voor zaken. Toen hij er hotelier was geworden, startte hij ook vrij vlug een 'biljartschool' om jonge knapen les te geven in het edele spel. Sommigen van die potentiële kampioenen op het groene laken, zag ik op een krantenfoto, kwamen met hun neus pas boven de rand van het biljart. Ik heb zo het vermoeden dat, net zoals in de wiel- en voetbalsport, hun vaders bij leven en welzijn in hen een eigen wensdroom hoopten te verwezenlijken.

Ongetwijfeld was zijn beste leerling in Gent Peter Bracke. Tussen 1982 en 1990 behaalde hij in de disciplines libre, kader en vijfkamp titels in de hoogste nationale klasse. Was Peter Bracke niet geconfronteerd geweest met het in die tijd drastisch verminderen van Europese en Wereldkampioenschappen in zijn favoriete disciplines, dan had hij daar ongetwijfeld herhaaldelijk op het podium gestaan. Later werd Peter Bracke vele jaren patron van biljartclub 't Lammeken, gelegen in het gelijknamige café in de Brugsesteenweg op de

grens van Gent en Mariakerke.

Toen de sinjoor Jos Vervest in Gent kwam wonen, zat zijn actieve loopbaan als biljartkampioen er zogoed als op. De man had een schitterende nationale en internationale loopbaan achter de rug, en rustte nu op zijn lauweren.

Eind de jaren veertig was hij met zijn ex-stadsgenoot Clem Van Hassel tijdens het weekend per auto enkele keren naar Parijs gereisd, op bezoek bij een oudere Franse ex-profspeler die de 'serie Americain' had geperfectioneerd én vereenvoudigd. Een speelwijze die ze niet zoveel later ontwikkelden naar een nog hoger niveau. Gezien zijn palmares mocht Jos Vervest met fierheid terugblikken op zijn biljartcarrière. Het fabuleuze algemeen gemiddelde van 350 punten over zeven partijen, dat hij in 1965 behaalde in het Belgisch kampioenschap libre, vond hij zijn grootste prestatie. Een record dat zomaar eventjes 32 jaar standhield, tot het door Frederik Caudron met 400 gemiddeld werd verbeterd. De titels op zijn palmares zijn legio.

Jos Vervest was ook een zakenman die van aanpakken wist. Zo organiseerde hij in zijn zaak enkele keren een biljartfestijn waar een wielers- of voetbalgod samen met een biljartkampioen ploeg mochten vormen in een toernooi. Wat een bijzonder grote toeloop van kijklustigen betekende. Net zoals andere grote kampioenen was Vervest jaarlijks te gast in volkscafés om er, flink vergoed, een partijtje te spelen tegen een lokale speler. Om de kosten te dekken, verlootte de cafébaas aan de talrijke aanwezigen een keu.

Pas het ene jaar dat ik lid was van biljartclub *Metro*, maakte ik persoonlijk kennis met Jos Vervest. Het aantal leden van de club was toen al drastisch verminderd tot circa vijftien. Toen mijn werkweek er de vrijdag om 12 op zat, stapte ik, op weg naar huis, er soms van mijn fiets om er een uurtje te oefenen. Als ik geluk had, kon ik op dit eerder kalme uur in de gelagzaal een partijtje spelen. Zo speelde ik er eens op het kleine biljart in libre tegen een jonge vrouw, die vlot series van twintig punten scoorde. Een andere keer speelde ik op de matchtafel een partijtje drieband naar twintig punten tegen een bekende Japanse speler die in *Hotel Metropole* logeerde. Het partijtje verloor ik uiteraard, maar toch niet oneervol.

Nog een andere keer zag ik er groepje luidruchtige oudere heren deelnemen aan een zonderling spelletje biljart waarvoor ze een bepaald bedrag moesten inzetten. In het midden van de tafel hadden ze met een krijt een cirkel getrokken. De speler die de ballen, op een of andere wijze, het eerst in de cirkel kon laten uitbollen, won de inzet van het spelletje. De heren hun gedoe leek mij eerder blufpoker dan biljarten. Als een bezoeker aan het biljartlokaal aan de waard vriendelijk vroeg, eens te tonen hoe hij aan een hoog tempo en toch schijnbaar o zo gemakkelijk in een partij libre die talrijke caramboles maakte, ging hij daar op in. Tijdens een gezellige babbel met enkele biljartliefheb-

bers stelde een van hen Jos Vervest plotseling de vraag, of hij tijdens zijn loopbaan nooit gehoord had dat een speler om de centen op onsportieve wijze de uitslag had vervalst. Waarop hij spontaan antwoordde: 'Ja zeker, ook ikzelf trachtte, gezien de kleine prijzenpot, aldus eens wat bij te verdienen. Voor de aanvang van de finale van een Europese titel libre, had ik vernomen dat mijn tegenstrever er alles voor over had om kampioen te worden. Ik was in form en was bezig de partij naar 500 punten in één beurt moeiteloos uit te spelen. Met nog een schamele 20 voor de boeg vroeg ik de scheidsrechter om een sanitaire stop. Toen mijn Spaanse tegenstrever naast mij in het toilet stond te plassen, deed ik hem het voorstel hem te laten winnen voor een grote cheque. Maar de man gaf geen krimp. Dus!'

In 1992 deed biljartclub *Metro* aan biljartclub *Zuid* een voorstel om te fusioneren. Wat in feite maar gedeeltelijk lukte, omdat sommige leden uitzwermden naar nog andere Gentse clubs. In het voormalige *Hotel Metropole* vestigde zich even later een voedingszaak.

De laatste grote Gentse biljartclub die ik wil belichten, is *De gouden Sleutel* gelegen in het gelijknamige café in het rustieke straatje Klein Turkije. Na enkele jaren te zijn uitgebaat door de eerder vernoemde speler René De Baets, nam het opkomende talent Arnold De Paepe er zijn intrek. Deze speler was eerder, telkens kortstondig, onderwijzer en uitbater van de biljarttempel *Union* geweest.

Arnold was een natuurtalent met een sierlijke, prachtige afstoot, dat zich, na het behalen van enkele titels in lagere klassen, in korte tijd ontwikkelde tot een groot driebandenspeler. De eerste keer ontmoette ik hem in het lokaal *Union*, waar toen voor de prestigieuze gelijknamige schaal in drieband tussen spelers van Ereklasse en de eerste lagere reeks werd gestreden. Ik herinner me nog dat Jos Vervest er, fin de carrière in de discipline drieband, die hem helemaal niet lag, een rotfiguur sloeg. Op het einde van het tornooi uitten bepaalde deelnemers hun ongenoegen betreffende het er gespeelde systeem met handicap, wat betekent dat de ene speler naar 60 punten moest spelen en de andere slechts naar 48 punten.

De daaropvolgende jaren ging het heel vlug bergop met de biljartcarrière van Arnold De Paepe. Zoals vele andere spelers had hij gekozen voor de intussen toonaangevende spelsoort driebanden. Na een aantal persoonlijke lessen van de Antwerpenaar René Vingerhoedt, de eerste Belg die in deze discipline ooit Europees kampioen werd met een gemiddeld boven de 1, werd hij tot ieders verrassing begin 1973 zelf Europees kampioen driebanden. Plaats van het gebeuren was het plaatsje Crosne, gelegen 18 km ten zuid-westen van Parijs. De drie volgende jaren kon hij zijn status van getalenteerde driebandspeler in

stand houden met, eerder vrij onopvallende, deelnamen aan Europese en Wereldkampioenschappen, en podiumplaatsen in Belgische kampioenschappen. In sommige partijen verblufte hij nog de kenners van het spel, maar alsmaar meer liet hij, mentaal moegestreden, na een paar missers misnoegd de schouders hangen.

Toen hadden alle spelers op hoog niveau natuurlijk te maken met de grootste slokop van de titels gedurende ruim een kwarteeuw: Raymond Ceulemans. Tijdens een wedstrijd van de *Schaal van Laere*, een driebandtornooi voor Ereklassers dat verscheidene jaren doorging in *De Gouden Sleutel* en waar de beste Belgische spelers aan deelnamen, hoorde ik een fan van Arnold De Paepe eens een beschamende chauvinistische opmerking maken aan het fenomeen Ceulemans. Zo frustrerend was zijn meesterschap voor sommige.

In biljartclub *De Gouden Sleutel* werd, door het succes van Arnold, geleidelijk aan nagenoeg alleen drieband gespeeld. Geen van de leden kon, hoe ze ook hun best deden, echter ooit zijn niveau bereiken. Arnolds uitverkoren lid als oefenpartner was Willy Bekaert, een speler die op klein biljart soms een heel hoog algemeen gemiddelde haalde. Een van de schaarse leden van de club die nog kozen voor libre of kader, was Reginald De Poorter, de sinds meer dan twintig jaar eminente voorzitter van de *Koninklijke Belgische Biljartbond* is. Naast Arnold De Paepe wisten twee leden van biljartclub *De Gouden Sleutel* op verschillende tijdstippen en voor korte of langere tijd te promoveren naar de Ereklasse van de *Koninklijke Belgische Biljartbond*: Camiel Creve en Léon Devreeze, beiden in de discipline drieband.

Er een partijtje driebanden, man tegen man of per koppel, en winnen of verliezen, vond ik in *De Gouden Sleutel* altijd ontspannend. Ik speelde er afwisselend tegen of met gepensioneerden of studenten. Ik heb nooit op een beter biljart gespeeld dan op de eerste matchtafel in het café. De tafel was van het Brusselse merk *Van Laere*. Op een gegeven ogenblik bracht de firma *Simonis* uit Eupen veel fijner geweven lakens op de markt, waardoor de loopafstand van je speelbal met ongeveer nog een meter werd verlengd. Wat, door de intussen ook geoptimaliseerde kwaliteit van de biljartballen, vooral het niveau van driebandspelers deed toenemen.

In het souterrain onder het biljartcafé *De Gouden Sleutel* huisde toen een discotheek waarvan het geluid gelukkig niet tot aan de biljarttafels doordrong. Wel was het vaak onaangenaam, dat je aan het biljart soms de geur van de gezamenlijke urinoirs opsnoof.

In een kranteninterview luchtte Arnold De Paepe zijn ongenoegen om het geringe prijzengeld dat er zelfs met internationale biljarttitels te verdienen viel. Zo verklapte hij, dat zijn Europese titel hem aan reis- hotelkosten 1300 frank armer had gemaakt, en dat – naast een beker of een schaal – de prijzen

in natura die men er ter die gelegenheid kon winnen traditioneel bestonden veelal uit huishoudartikelen, zoals stofzuigers, keukenmixers, koffiezetmachines, strijk- en wafelijzers. Toestellen die men dan moest proberen te versjacheren aan vrienden, kennissen of familieleden. Aan deze situatie kwam in een eerste fase een einde, toen spelers die na een belangrijk kampioenschap of tornooi werden gelauwerd een kartonnen doos kregen toegestopt waarin een cheque stak, uitgeschreven door een sponsor. Pas toen midden de jaren tachtig topspelers als Raymond Ceulemans en Ludo Dielis het aandurfd en profspeler te worden en daardoor de *Belgische Biljartbond* op andere gedachten te brengen in deze situatie, kwam daar verandering in. Eindelijk zag de bond de noodzaak in om het prijzengeld voor de spelers op de een of andere wijze te verhogen. Zo werd het de spelers voortaan toegestaan om op hun bovenarm of borst van hun vest of trui, qua formaat en lettergrootte strikt gereguleerd, reclame voor een sponsor aan te brengen. Hopelijk worden biljartspelers nooit sandwichmannen zoals wielrenners.

In een ander interview had Arnold, die nooit een blad voor de mond nam, het over het schromelijk veel geld dat het kostte om les te volgen in biljarten. Je mocht tijdens de jaren zeventig vlug rekenen op 3.000 tot 5000 frank per maand, plus consumpties, want biljarten is nu eenmaal een sport die gespeeld wordt op café. Ook had hij het een keer over de ziekte aan zijn alvleesklier, die hem belette om nog langer op hoog niveau te spelen.

Na het vroegtijdig overlijden van kampioen Arnold De Paepe, baatten zijn weduwe en haar nieuwe levensgezel nog een tijdje de zaak uit, maar door nog meer miserie geplaagd, sloot de zaak uiteindelijk de deuren.

Niet zo lang nadien fuseerde biljartclub *De Gouden Sleutel* met de club *Sint-Martinus* in de Krijgsgasthuisstraat. Lokaal dat tegenwoordig in relamespots op de radiozender in de regio, veelzeggend een snookerlokaal wordt genoemd.

Besluit

Vanaf de jaren vijftig kreeg het befaamde aloude biljartspel carambole in onze gewesten veel concurrentie van het spel tap- of golfbiljart. In kleine cafés verving men de caramboletafels door tapbiljarts omdat ze heel wat minder plaats innamen en men er bij iedere set een geldstuk moest instoppen. Daardoor geïnspireerd, hing men een poosje later aan een wand naast een carambole een tijdsklok waar men om verder te mogen spelen, om de zoveel minuten ook verplicht was een geldstuk te stoppen.

Veel carambolespelers dachten dat spelen op een tapbiljart voor hen een fluitje van een cent was, maar dat bleek een illusie. Zo hoorde ik eens vertellen dat een internationale Belgische speler op het tapbiljart vernederend werd door de

zestienjarige zoon van de uitbater van een volkscafé. Even vaak werd er toen minder gecaramboleerd door het voorgoed sluiten of herinrichten van veel cafés.

Nog een andere reden waarom, vooral bij de jeugd, de belangstelling voor caramboleren afnam, waren de tv-uitzendingen op BBC en internationale sportkanalen van het uit Engeland overgewaaide spel Snooker, en in het spoor daarvan het populaire Amerikaanse spel Pool in de belangstelling kwam. Ook in deze andere spelsoorten met biljartballen dachten befaamde carambolespelers tevergeefs uit te blinken.

Wat ik ook jammer vind, is dat de geschreven pers tegenwoordig slechts zo weinig plaats beschikbaar heeft voor de prestaties van biljartspelers. Waar is de tijd, dat in de kranten *De Gentenaar* en *Het Volk* wekelijks de prestaties van de spelers die aantraden in alle grote en kleine kampioenschappen en toernooien werden gepubliceerd. Om met een voorbeeld aan te tonen hoe erg het nu gesteld is: toen dit jaar de fameuze Belgische driebandspeler Eddy Merckx een wedstrijd naar vijftig punten won aan meer dan zes gemiddeld, was het berichtje dat men daaraan wijdde kleiner dan dat over een voetbalploegje uit een derde provinciale reeks dat op het punt stond te degraderen. Tegenwoordig verschijnen de biljartuitslagen alleen op internet, maar dat vind ik een minderwaardig compromis omdat enkel insiders daar nog kennis van nemen.

En toch hoop ik, biljartliefhebber in hart en nieren die ik een halve eeuw was en na tien jaar inactiviteit nog ben, dat de edele sport caramboleren nooit zal verdwijnen.

Julien Vangansbeke

INVENTAIRE ARCHÉOLOGIQUE - FICHE N° 234

Op 26 November 1901 stelde Paul Bergmans, in de rubriek “Boekbanden - Bibliotheek van de Stad en van de Universiteit, Rés.1414 - XVIe eeuw” in het Frans een fiche op over:

Boekband van het register der rekeningen

Deze eigenaardige Brugse boekband in natuurlijk koud gestempeld kalfsleder, is afkomstig van een register dat onder het nummer 2662 voorkwam op de verkoop van de kanunnik A.L. Carton ((Gent, 1866): “Registre van de manschepen gehouden van den patronaetschepe van Pitthein; item Hof van Pitthein ende Hof van Aeys-hove in Coolscamp toebehoorende aen jonch. Lammorael van Claerhoudt,

verniet int jaer 1575, by Frans Wybode, in-fol, v. ant.”

“Op perkament. Merkwaardige boekband met de wapens van de Van Claerhoudts (?)”

Alhoewel het handschrift bestemd was voor het Brugs archief, kocht Mr. F. Van der Haeghen voor 20 frank de kaft die de bibliotheek van Gent kwam verrijken, samen met de andere boeken van zijn verzameling wanneer deze Gentse bibliotheek bibliotheecaris geworden was.

De wapenschilden die voorkomen in het midden van het voorste plat zijn in feite deze van Filips de Schone (1493-1506) en het mag vreemd voorkomen dat zij nog gebruikt werden voor de versiering van een register dat vernieuwd werd in 1575.

Rondom, onderbroken door versieringen, de inscriptie: **Tenez bon compte en cest liure.**

De voortzetting van het achterste plat waarop slechts een bies voorkomt, komt over het boekdeel en is voorzien van een riempje bestemd om door een gesp te gaan. Deze is bevestigd aan een van de lederen bandjes die de rug versterken en die vastgemaakt zijn bij middel van smalle witleren riempjes.

Volgens Mr. James Weale waren de voornaamste Brugse boekbinders van registers in het begin van de XVIe eeuw: Antoine de Riemaekere (1502-1512), Paul van Verdebeke (1521-1555), waarvan wij hier een werk besproken hebben (fiche 206) en Jean de Tollenaere (1508-1545). Deze had een dergelijke reputatie dat hij het cliënteel had van Spaanse en Italiaanse handelaars die in Antwerpen gevestigd waren.

Cf. *Catalogue des livres, manuscrits et documents originaux formant la bibliothèque de feu Mr. Charles-Louis Carton* (Gent, Ad. Vander Meersch, 1866), p.182, n° 2662. Een andere boekband afkomstig van deze verkoop werd beschreven in onze *Inventaire*, fiche 206. - J. Weale, *Bookbindings and rubbings in the national art library South Kensington museum* (Londen, 1894-1898), Introduction, p. LVI

MINDER BEKENDE EN/OF VERDWENEN LOCATIES

Franciscanen - Minderbroeders - Freremineuren - Recolletten

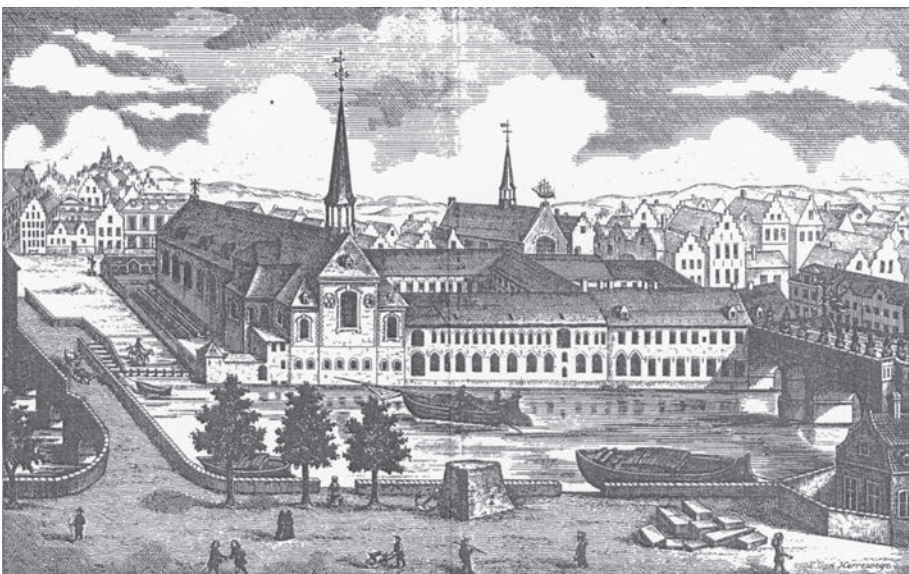
Het klooster van de Minderbroeders (fratres minores), vanaf 1618 namen ze de strenge regel van de Observanten aan en werden Recolletten genoemd, kwam in Gent reeds tot stand nog tijdens het leven van de H. Franciscus van Assisi (1182 - 1226), die de orde heeft ingesteld. Het was in 1225 dat de eerste Minderbroeders te Gent kwamen. Dierickx beweert dat de grond ten westen van de Ketelpoort, het Kuipgat, hen in 1256 werd afgestaan. Het klooster waarin de Minderbroeders aan de Ketelpoort hun intrek namen was een vestinggebouw dat aan graaf Ferrand van Portugal toebehoorde. Het klooster was opgericht ter ere van de HH. apostelen Petrus en Paulus en de H. Maria Magdalena. De broeders volgden de regel van hun insteller, d.w.z. ontbering van geld en goed, streven naar strikte naleving van het armoede-ideaal en afkeer van rijkdom van kloosters. De ingang der kloosters was aan vrouwen ontzegd. Hun kleed was van grof asgrauw laken, in de vorm van een zak met een puntige kap, die gedurende negen jaar dag en nacht werd gedragen. Ze werden te Gent met eerbied bejegend omdat ze zo dienstvaardig en ijverig waren. Ze zorgden voor ziekenzorg en onderwijs. Ieder jaar kregen ze van het stadsbestuur brandhout en boter, tijdens de vasten vis, en wijn op de grote feestdagen.

Het klooster te Gent was vermaard door de kunstwerken die de kerk versierden: werken van Jan Van Hasselt, Saladijn de Scoenere en anderen. Die werken zijn tijdens de beeldenstorm van 1566 verloren gegaan.

De godsdienstberoerten van de tweede helft van de 16e eeuw waren voor de Franciscanen bijzonder noodlottig. In 1566 werd de hele inboedel op straat of in het water gegooid; de boeken werden gescheurd en in het water geworpen; de altaren en heiligenbeelden werden stukgeslagen; de glasramen werden vernietigd; schilder- en houtsnijwerken werden stukgesneden en -geslagen, de grafzerken ondergingen hetzelfde lot. Enkele jaren later werden verschillende broeders door de bosgeuzen vermoord en in 1578 werden door de Calvinisten vier Minderbroeders en een Augustijn op de Vrijdagmarkt levend verbrand, en werden nog eens meubilair en boeken gestolen en verkocht. De overige broeders werden door Hembyze uit de stad verbannen. Van het klooster werd een wapendepot gemaakt (kanonballen teruggevonden bij recente archeologische

opgravingen). In 1584 keerden zij naar Gent terug... en vonden hun klooster tot een puinhoop herleid.

De 17e eeuw was een eeuw van geestelijke en stoffelijke herstelling. In 1628 werden de broeders door de magistraat gevorderd de pestlijders te verzorgen. Gemiddeld telde het klooster dertig à veertig priesters, tien à twintig leerlingen in de wijsbegeerte en theologie en een twintigtal lekenbroeders. De paters hadden een eigen brouwerij en kweekten in hun tuin appelbomen en wijngaarden.

Het Recolletenklooster (1750)

In 1715 werd het koor van de kerk hersteld; in 1777 werd de school herbouwd. Jaarlijks gingen ze in processie door de stad. Deze processie werd “Den goeden Engel” genoemd.

In 1796 werden de paters door de Franse republikeinen uit hun klooster gezet en de poort werd gesloten. Kerk en klooster werden aan plundering overgegeven. Een schilderij van Rubens werd weggehaald en het in 1815 door Frankrijk werd teruggegeven, kwam het in een museum te Brussel terecht. De afbraak van het klooster begon in 1797. Na de afbraak werden de gronden waar het klooster had gestaan te koop aangeboden.

In 1840 keerden de Recolletten naar België terug. Door bisschop Delebecque werd hen het voormalig klooster van de Zusters Clarissen - Urbanisten op de Houtlei aangeboden en ze zijn dadelijk begonnen de kerk en het klooster aan hun noodwendigheden aan te passen. Vandaag (2009) verblijven de overblijvende paters in de Maagdestraat, waar ze aan armen nog steeds broodbonnen, kleding, hulp en bijstand verlenen. Bibliotheek en archief zijn naar Sint-Truiden overgebracht.

In 1925 werd een grote plechtigheid gehouden om de aanwezigheid van 700 jaar Franciscanen in de stad te vieren.

Op het terrein van het vroegere klooster, werd beslist een Justitiepaleis te bouwen. De Recollettenplaats werd Koophandelsplein. Onder leiding van stadsarchitect Louis Roelandt begon men aan de werken in 1836. Het classicistisch paleis werd in 1846 ingehuldigd.

Als we nagaan of het Recollettenklooster belangwekkende namen heeft opgeleverd, komen we uit op een lange lijst verdienstelijke mannen, waaronder de twee belangrijkste ongetwijfeld zijn: Pedro de Gante en Pieter Fardé.

Petrus De Muer, beter bekend als Pedro de Gante of de "Apostel van Mexico" leefde in de 16e eeuw. Hij vertrok naar Mexico in 1522. Hij bleef er de rest van zijn leven. Hij zette zich vooral in voor de jeugd en leerde er duizenden lezen en schrijven. Hij richtte er ook meer dan honderd kerken en kapellen op. Hij overleed in 1572. Hij was 92 jaar oud. Gedenkplaat aan de zijgevel van het Justitiepaleis.

Pieter Fardé leefde in de 17e eeuw. Toen hij in 1686 een tweede maal het heilig land wou bezoeken, kwam hij in een ongelooflijk avontuur terecht. Het schip werd door zeerovers overvallen; hij werd op de slavenmarkt verkocht; vrijgelaten werd hij door rovers aangevallen; terug ingescheept kwam het schip in een storm en hij op een verlaten eiland terecht; eindelijk door een schip -alweer zeerovers!- opgepikt, kon hij met omwegen naar Gent terugkeren. Hij werd naar Hamburg gestuurd, waar hij in 1691 overleed. Filip De Pillecijn heeft over zijn avonturen een roman, **Pieter Fardé**, geschreven.

Literatuur

F. De Potter, Gent van den oudsten tijd tot heden, deel IV.

Ghendtsche Tydinghen, Het Kuipgat, jg. 4, januari 1975; Aan de Houtlei vroeger en nu, jg. 22, januari 1993 ; De kerk en het klooster van de Recolletten, jg. 29, januari 2000.

Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. architectuur. Deel 4 na. Stad Gent, 1976.

P. Kluyskens, De Recolletten te Gent, Ghendtsche Tydinghen, 26e jg., nr. 6, november 2000. Internet. Google.

Daniël Van Ryssel

DANEEL RUTAERT, ALIAS VAN LOVENDEGHEM, BEELDHOUWER, WIJNHANDELAAR OF MECENAS?

Daneel Van Lovendeghem, genaamd Rutaert, is vooral bekend geworden door zijn borgstelling bij de intrede van Gents belangrijkste schilders in de St.-Lucasgilde: Joos van Wassenhove, alias Justus van Gent, en Hugo van der Goes. Hoewel hij verschillende malen in de biografieën van deze beroemde schilders geciteerd wordt, lopen de meningen over het leven en de werkzaamheden van Daneel van Lovendeghem ver uit elkaar.

Hugo van der Goes, vermoedelijk zelfportret, detail uit het Montforte-altaar, Berlijn, Staatliche museen.

Hulin de Loo, Victor van der Haeghen, gevolgd door Lavalleye noemt hem een vooraanstaand koopman en een goudslager¹ Dhanens schrijft dat hij een beeldhouwer was² Duverger-, De Patoul, Sintobin en Vandevivere³ weten daar nog aan toe te voegen dat hij naast beeldhouwer ook nog wijnhandelaar was en tevens kleurstoffen aan kunstenaars verkocht. Het is dan ook begrijpbaar dat zich thans een nader onderzoek opdringt.

Reeds in het begin van de 15de eeuw komt de naam Daneel van Lovendeghem voor in de Gentse archieven in relatie tot Gentse kunstenaars. Op 17 november 1404 liet Daneel van Lovendeghem zijn zoon Willekin gedurende acht jaar in leer gaan bij Willem van Axpoele om hem het ambacht van schilderen te leren. Willem van Axpoele was een belangrijk Gents schilder, die samen met Jan Martins in 1418 de portretten van de graven van Vlaanderen schilderde in het Gentse schepenhuis⁴ De lange leertijd wijst erop dat de vader Willekin waarschijnlijk geen schilder was. Deze Daneel van Lovendegem was de zoon van Zegher⁵.

Of we Willem van Lovendeghem mogen vereenzelvigen met de meester die in 1412 in de Gentse Holstraat naast het Rijke Gasthuis een grote woning bewoonde blijft een open vraag⁶ Wat er verder van de schilder Willem van

Lovendeghem geworden is, hebben we niet kunnen achterhalen.

Daneel van Lovendeghem, de borgsteller van Justus van Gent en Hugo van der Goes, werd pas in het midden van de 15de eeuw voor de eerste maal in de documenten vermeld, waardoor we hem niet kunnen identificeren met de vader van Willem. Op 2 mei 1446 werd Daneel Rutaert opgenomen als meester van de Gentse wijngilde⁷. Daar hij in deze akte niet vermeld werd onder de naam Van Lovendeghem mogen we aanvaarden dat hij Rutaert noemde en zijn familie herkomstig was uit Lovendegem. In dit verband kunnen we moeilijk familiale banden met de hoger vermelde Daneel aanhalen, die waarschijnlijk een lid was van de Gentse familie van Lovendeghem. Deze familie werd reeds in de 14de eeuwse Gentse archieven aangetroffen⁸. Het jaar nadien werd Daneel Rutaert, alias van Lovendeghem lid van de Gentse kuipersgilde. Waarschijnlijk wilde Daneel zijn eigen tonnen voor wijn vervaardigen.

Daneel van Lovendeghem verkocht in 1459 een “*keerle*” (= paard) aan de belangrijke Gentse schilder Daneel de Rycke⁹. Volgens sommigen is deze kunstenaar de auteur van de Gentse Calvarietriptiek (Gent, St.-Baafskathedraal)¹⁰. Op 11 januari 1460 (n.s. 1461) betaalde Daneel van Lovendeghem, alias Rutaert, aan Daneel de Rycke, als deken van de Gentse schildersgilde - naast een zilveren schaal met het wapen van het ambacht en de boord vuurverguld - de som van zes ponden groten, voor de opname van zijn “*natuerlic*” (= bastaard)zoon Hannekin (Jan) in het kunstenaarsambacht¹¹. Het feit dat hierbij geen borgen optraden en de hoge som direct werd betaald, wijst erop dat Daneel van Lovendeghem zeer rijk was. Daneel de Rycke betaalde op 16 november 1462 twee ponden aan Daneel van Lovendeghem, alias Rutaert, voor een gouden zegelring¹². Waarschijnlijk heeft dit document aanleiding gegeven om Rutaert te beschouwen als goudslager of smid. Bij nader onderzoek blijkt dat de naam van Lovendeghem of Rutaert niet voorkomt onder de 15de eeuwse Gentse goud- en zilversmeden¹³. Kort daarna op 28 juli 1463 leende Daneel de Rycke dertig schellingen aan Daneel van Lovendeghem¹⁴. In januari 1463 (n.s. 1464) verkocht de miniaturist Hemery van Bueren een klein schilderij bedragende drie pond groten aan Daneel Van Lovendeghem, alias Rutaert¹⁵. Deze verluchter had een goede relatie met Daneel de Rycke¹⁶. Samen met de goudslager en deken van de Gentse schildersgilde Jan de Vos stelde Daneel Rutaert zich op 6 oktober 1464 borg bij de opname van Joos van Wassenhove in dit gilde¹⁷. Deze Joos van Wassenhove zal na 1469 uitwijken naar Urbino (Italië), waar hij bekend werd onder de naam van Justus van Gent¹⁸.

Op 8 oktober 1464 verkocht van Lovendeghem opnieuw een paard aan Daneel

de Rycke¹⁹.

Op 5 mei 1467 stelde Daneel van Lovendeghem zich samen met Joos van Wassenhove borg voor Hugo van der Goes bij de opname van deze schilder in de Gentse St.-Lucasgilde²⁰. Op 18 augustus 1475²¹ stelde Daneel Rutaert - samen met Jan Stameraert en Hugo van der Goes, de deken van het Gentse schildersambacht - zich borg voor de in zijn tijd zeer hooggewaardeerde beeldhouwer Willem Hughe²². Voor deze opname moest Hughe de hoge som van acht ponden grote betalen en een zilveren schaal waarvan de boord verguld was en de bodem het wapen van de nering droeg. Hierbij verklaarde Daneel Rutaert dat hij als bruidschat van het huwelijk van Willem Hughe met zijn dochter Margriete de schaal zou betalen²³.

Volgens Victor Vander Haeghen overleed deze “handelaar” kort voor 7 februari 1486 (n.s. 1487)²⁴.

Uit de hoger vermelde documenten is er geen enkele verwijzing te vinden waaruit blijkt dat Daneel van Lovendeghem een kunstenaar zou zijn. Uit deze gegevens blijkt eerder dat hij zich graag omringde met kunstenaars en kunstwerken kocht.

Daneel Rutaert, Joan Casel, Antoni Gomar, Koorgestoelte, Barcelona, Kathedraal.

Daneel van Lovendeghem had verschillende kinderen, die een actieve rol hebben gespeeld in het Gentse artistieke milieu. Reeds hebben we zijn bastaardzoon Jan vermeld. Deze beeldhouwer was in 1498 werkzaam voor het grote toernooi van de St.-Jorisgilde te Gent.

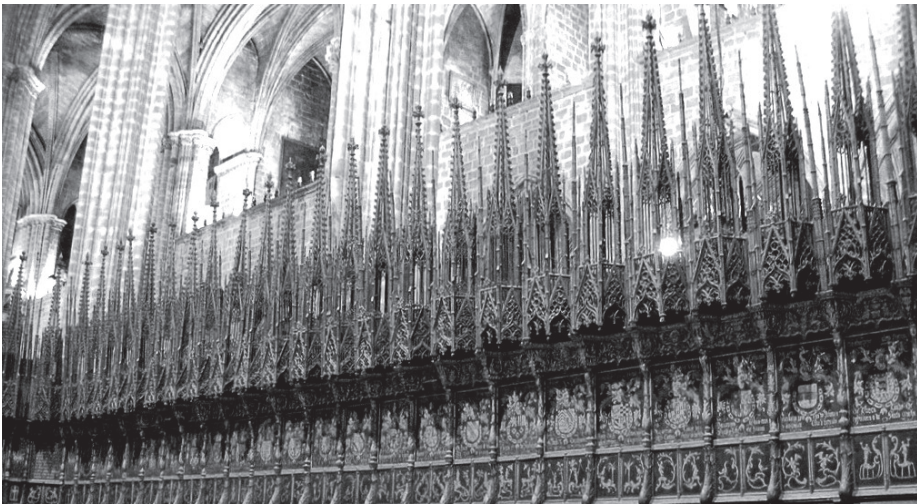
Zijn gelijknamige zoon Daneel van Lovendeghem was niet alleen “*beeldsnyder*”, maar ook zoals zijn vader “*wynzegghere*”²⁵. De eerste maal dat deze kunstenaar vermeld werd in een document, was deze jonge kunstenaar werkzaam in het buitenland. Dit wijst er op dat we hier te doen hebben met een volleerd kunstenaar.

Tussen 1499 en 1501 was Daneel Rutaert de Jonge samen met Joan Casel – die geholpen werd door Antoni Gomar – werkzaam aan het koorgestoelte van de kathedraal van Barcelona. Het oude gestoelte vervaardigd in 1459 door Pedro Blasco was in 1479 zwaar beschadigd. Na een aantal ingrijpende restauraties werd uiteindelijk door bisschop Pedro Gancui van Barcelona besloten om een nieuw te laten vervaardigen. Waarom men daarvoor een beroep deed op deze Vlaamse kunstenaar is niet geweten, maar de reden kan gezocht worden in de vorstenrelatie tussen de twee landen. Door het huwelijk van Johanna de Waanzinnige (1479 - 1555) in 1496 met Filips de Schone werden de culturele banden nog nauwer aangehaald, waardoor talrijke Vlaamse kunstenaars werkzaam waren op het Schiereiland²⁶. De Vlaamse kunst deed met Jan van Eyck, die als één der gezanten van Filips de Goede in 1429 de hand ging vragen van Isabella van Portugal, haar intrede in Spanje en Portugal²⁷. In het midden van de 15de eeuw gingen Spaanse schilders – zoals Luis Dalmau²⁸ – naar de Nederlanden om er vertrouwd te geraken met de kunst van de Vlaamse primitieven. In die periode vestigden zich ook Vlaamse kunstenaars – zoals de Meester van Levensbron²⁹ – op het Schiereiland. Tegen het einde van de 15de eeuw was er grote culturele wisselwerking waardoor talrijke Vlaamse kunstenaars werkzaam waren in het zuiden. Hoewel de Gentse school in dat verband nog maar weinig onderzocht werd, stellen we vast dat er ook artiesten uit de Arteveldestad werkzaam waren op het Schiereiland. Naast Daneel Rutaert vermelden we de schilder Juan de Flandes, die wij hebben willen vereenzelvigen met Jan van der Straten³⁰, die in die periode eveneens werkzaam was in Castilië en de beeldhouwer Olivier de Gand, die zijn geluk in Portugal ging zoeken³¹.

Het koorgestoelte in de hoofdkerk van Barcelona wordt thans beschouwd als één van de belangrijkste bezienswaardigheden van deze Catalaanse stad. Hoewel lokale kunsthistorici het er over eens zijn dat er zeker twee of meerdere handen werkzaam waren aan het koorgestoelte is het nog steeds zeer moeilijk om het aandeel van de Gentenaar te achterhalen³². Daar hij in de documenten vermeld werd als beeldhouwer van figuren schrijft men Rutaert de gesculpteerde personages en acht topversieringen van het gestoelte toe. In vergelijking met dit koorgestoelte worden er enkele andere beeldhouwwerken in de kathedraal aan Daneel Rutaert toegeschreven. De preekstoel met flam-

boyante trapleuning, de pinakels en het gebladerte wordt tevens op het actief geplaatst van deze beeldhouwer van personages³³. In vergelijking met dit werk worden tevens twee panelen met het wapen van bisschop Pedro Garcia toegekend. Deze toeschrijving berust voornamelijk op het feit dat het ontwerp van deze heraldische voorstellingen van de hand zijn van Bartholomeus Pons. Catalaanse kunsthistorici houden deze schilder voor een Duitser³⁴, waardoor ze ook van mening zijn dat Daneel Rutaert - die in Pons gevolg geplaatst wordt – een Duitser³⁵ is. Bartholomeus Pons was geen Duitser, maar een Haarlems schilder³⁶. Tussen Gent en Haarlem was een grote culturele wisselwerking op het einde van de 15de eeuw en dit voornamelijk door de relatie tussen de Gentse schilder Hugo van der Goes en Haarlemse kunstenaars zoals Geertgen tot St.-Jans³⁷. De verhouding van Rutaert tot de Haarlemse kunstenaars moet dan gezien worden als een verderzetting van de wisselwerking waarvan Hugo van der Goes aan de basis lag.

Daneel Rutaert, Joan Casel, Antoni Gomar, Koorgestoelte, Barcelona, Kathedraal.

Opvallend is dat de stijl van de gebeeldhouwde figuren van dit koorgestoelte enorm aansluiten bij de Brugse beeldhouwkunst en zelfs in die mate dat sommigen van mening zijn dat een Brugs beeldhouwer deze beelden sculpteerde³⁸. Kenmerkend zijn de zacht gemodelleerde vloeiende oppervlakken met decoratief golvende contouren. Het zijn vooral de engelfiguren met het volle gezicht en bolle wangen geaccentueerde mond en vooral de “wapperende”

pijpenkrullen, die aansluiten bij de Brugse traditie in de navolging van Tydeman Maes³⁹. Reeds is echter verwezen naar de relatie tussen deze Brugse beeldhouwwerken en de “Zingende engelen” van het Lam Godsretabel (Gent, St.-Baafskathedraal) van Hubert en Jan van Eyck⁴⁰. Waarschijnlijk mogen we net zoals bij de miniatuur- en de schilderkunst ook bij de beeldhouwkunst spreken van een wisselwerking tussen Gent en Brugge.

Enkele critici zijn van mening dat men Daneel Rutaert mag vereenzelvigen met de beeldhouwer Daniel Renard die tussen 1501 en 1518 werkzaam was in het Klooster van de Heilige Kruisen in Barcelona⁴¹.

Daneel Rutaert, Preekstoel, Barcelona, Kathedraal.

Deze vereenzelving wordt door de meeste historici terecht verworpen⁴², daar Daneel Rutaert reeds in 1504 terug was in Gent.

In de staat van goed van 3 april 1504 wordt Daneel Rutaert vermeld als beeldhouwer. Deze staat werd opgemaakt ten behoeve van Gerard Crieck, zoon van Engelbrecht en Marguerite Rutaert, zuster van Daneel. Hierin wordt vermeld dat de weduwe Marguerite Rutaert een huis aan de Lange Mere verkocht had aan Godfried Hebbelin, raadsheer van de Raad van Vlaanderen, dat paalde aan haar eigen woning in de Kalandenberg. Hierbij krijgt Gerard als weeskind van de overleden beeldhouwer Ingelbrecht Crieck een deel van de verkoop⁴³.

Op 13 december 1511 deed de prior van het klooster der geschoeide karmelieten te Gent een beroep op Daneel van Lovendeghem voor het afwerken van een doksaal in de kloosterkerk. De prior was niet tevreden over het werk van de beeldhouwer Jan de Smytere, die reeds het doksaal langs de zijde van het koor had voltooid. Hij deed daarom een beroep op van Lovendeghem om het doksaal verder af te werken langs de zijde van het schip. Het was een zeer

grote jubee waarvoor de kunstenaar 27 ponden groten ontving. Bovenaan tussen de arcaden moesten op de panelen de voorstellingen van de *“Zeven ween van Onser Vrouwen met haren Blijsscaben”* gesculpteerd worden. Het geheel werd gedragen op zuilen waarvan de kapitelen opgesmukt waren met tafereelen uit het leven van de profeet Elias. Verder was het doksaal opgesmukt met bladeren, bloemen, dieren en personages⁴⁴.

Nadien werd nog een crucifix boven op het doksaal geplaatst en een orgel⁴⁵. Dit doksaal werd op 22 augustus 1566 door de beeldenstormers verwoest⁴⁶.

Als deken van de Gentse wijngilde verkocht Daneel Rutaert in 1512 een losrente in de parochie van Nevele aan Jan van den Hecke. Opvallend is dat Daneels broer Nicolaas en zijn schoonbroer Gillis van der Piet optraden als borgen⁴⁷.

Op 4 oktober 1513 stelde Daneel de jonge zich samen met Anthonis Deynoot borg voor Pieter Thomaes, zoon van Abraham, bij diens opname in het Gentse schildersgild⁴⁸.

In 1513 traden Clais Rutaert en zijn schoonbroer Gillis van der Piet op als borgen voor een renteconstitutie van de *“beeldesnijdere”* Daneel Rutaert⁴⁹.

In 1517 werd hij opnieuw vermeld als *“beeldesnydere”* en *“wynzegghere”*⁵⁰. Dit wijst er op dat hij de wijnhandel van zijn vader heeft verder gezet.

In 1520-1521 was hij werkzaam voor de gevel van het nieuwe en huidige Gentse stadhuis⁵¹. Op 26 augustus 1521 verkocht de *“beeldesnijdere”* Daneel Rutaert, zoon van Daneel, de losrenten in de parochie van Nevele. Opnieuw trad zijn schoonbroer van der Piet op als borg⁵². In 1539 werd hij nog vermeld als beeldhouwer⁵³.

Daneel van Lovendeghem, genaamd Rutaert de Jonge overleed vóór 1541⁵⁴.

Daneel de Jonge had naast zijn halfbroer Jan nog een broer Nicolaas⁵⁵. Deze kunstenaar werd op 3 december 1500 vermeld als gezworene van het Gentse St.-Lucasgild⁵⁶. Nicolaas Rutaert was reeds overleden op 4 maart 1518⁵⁷.

Daneel van Lovendeghem de Oude had nog twee dochters. Reeds hebben we vermeld dat Margaretha van Lovendeghem voor 1475 gehuwd was met Willem Hughe. In 1485 overleed deze beeldhouwer. Als weduwe ontving Margaretha geld voor beeldhouwwerk waaraan haar overleden man werkzaam was. Op 28 december 1485 ontving ze de laatste afbetaling voor het retabel dat Hughe vervaardigde voor het ambacht van de merseniërs en dat reeds prijkte op hun altaar in de Gentse St.-Niklaaskerk⁵⁸.

Waarschijnlijk ontving de weduwe tevens de laatste betaling van het retabel voor de St.-Gertrudiskerk te Bergen-op-Zoom⁵⁹. Dit echtpaar had verschillende kinderen. In een geschil tussen haar en de nering van de schilders gere-

gistreerd op 18 september 1488, waarbij zij wijst op het recht van een weduwe om het ambacht van haar man verder uit te oefenen, wordt vermeld dat haar zoon Gerard Hughe 14 jaar oud was, m.a.w. het levenslicht zag in 1474⁶⁰. Daarnaast vermelden we Joos en Anna, die in 1497 nog niet meerderjarig was (+ 25 jaar) en waarvoor Ghelain Hughe (haar oom?) optrad als voogd⁶¹.

Margaretha hertrouwde in 1486 met Jan Dijnghelsche⁶². Jan Dijnghelssche werd na de Carolijnse Consessie (1540) vermeld als kunstenaar onder “*Daude overledene*”.

Samen hadden ze een zoon Lucas genaamd. Mogelijks was de Gentse kunstenaar Jacob Dijnghelssche hun zoon⁶⁴, daar zijn oudste zoon Jan noemde. Beiden waren meester in de Gentse St.-Lucasgilde⁶⁵.

Margaretha Rutaert hertrouwde voor de derde maal met de uit Utrecht⁶⁶ afkomstige beeldhouwer Inghelbrecht Crieck⁶⁷. Hij voltooide het onafgewerkte retabel van Willem Hughe te Bergen-Op-Zoom. Zij overleefde haar derde man bij wie ze een zoon Gerard had⁶⁸. In 1503 werd ze opnieuw vermeld als weduwe.

De tweede dochter van Daneel van Lovendeghem de Oude kennen we niet bij voornaam, maar we weten wel dat zij gehuwd was met de Gillis van der Piet, daar deze herhaaldelijk vermeld werd als zwager van Daneel en oom van Margaretha's kinderen. Dit echtpaar had een zoon de Jan van der Piet die met zijn vrouw De Brune een huis bewoonde aan de Burgstraat⁶⁹. Waarschijnlijk was zij de dochter van de voorname Gentse schilder Augustijn de Brune⁷⁰, daar deze kunstenaar op 10 februari 1485 (n.s. 1486) dit huis had gekocht⁷¹.

Jan van der Piet werd op 21 november 1497 opgenomen als meester in de Gentse St.-Lucasgilde⁷². In 1497 aanvaarde hij Hugo van der Linden als leerling om hem het ambacht van glazenier te leren⁷³.

Besluit

Uit de hoger vermelde documenten blijkt dat Daneel I van Lovendeghem, genaamd Rutaert, geen kunstenaar was, maar zich graag inliet met de belangrijkste Gentse artiesten uit zijn tijd die hij bijstond en steunde. Zijn liefde voor de kunst droeg hij over op zijn kinderen en kleinkinderen, die allen in het Gentse artistieke milieu vermeld worden. We mogen dan ook de mening dat Daneel I een beeldhouwer was verlaten en aanvaarden dat deze verwarring berust op de activiteiten van zijn zoon Daneel II die ook de wijnhandel van vader verder uitbaatte.

Het is duidelijk dat de vervaardiging van het koorgestoelte van de kathedraal

van Barcelona niet alleen belangrijk is voor de kunst van de Arteveldestad, maar het toont tevens aan dat op het einde van de middeleeuwen Gentse kunstenaars gewaardeerd werden ver over de grenzen van ons land en een internationale erkenning hadden.

Reeds voordien hadden we door de ontdekking van het stenen mausoleum van Jan van Gistel (1432) te Zuiddorpe en te Kloosterzande door Jan de Meyere aangetoond dat Gentse steenhouwers hoogstaande producten vervaardigden die gegeerd werden tot ver buiten Vlaanderen⁷⁴. Ook dit koorgestoelte werpt een nieuw licht op de Gentse beeldhouwkunst en kan als uitgangspunt genomen worden om andere houtsculpturen in de Gentse school onder te brengen.

We willen hierbij vooreerst onze collega lic. Anne De Mayer voor het nemen van de foto's van het koorgestoelte (cf. supra) en onze studente Sarah Eggermont voor het verder onderzoek en het nemen van foto's in Barcelona bedanken. Verder gaat onze dank uit dhr. André Capiteyn, medewerker van het Gentse stadsarchief voor de hulp tijdens deze navorsing.

Rudy van Elslande

NOTEN

- ¹ LAVALLEYE J., *Juste de Gand, peintre de Frederic de Montefeltro*, Brussel-Rome 1936, blz. 27, noot 2.
- ² DHANENS E., *Hugo van der Goes*, Antwerpen, 1998, blz. 27.
- ³ Cat. Hugo van der Goes (1430/1440-1482) *l'homme et son oeuvre*, Oudergem 1982, blz. 6.
- ⁴ VAN ELSLANDE R., Jan van der Asselt, hofschilder van Lodewijk van Male, in: *De Leiegouw*, 29ste jg., 1987, nr. 7, blz. 435.
- ⁵ Gent, Stadsarchief, Jaarregisters van de Keure 1407-1408, f° 9V°.
- ⁶ Gent, Stadsarchief, Jaarregisters van de Keure 1412-1413, f° 5.
- ⁷ *Kenlic (zij) dat Daneel Rutaert bekende Janne Raed als deken van den wyn ambachte, ende ter voorseyder neeringhe behouf, schuldich te syn de somme van XVI pont groote ende drie silveren schaelen elc weghende een troyse marc, de boorden vergult ende den bodem ghemelgeert metten wapenen van den vorseyden ambachten, ende dat over den coop van den vrydomme van diere, etc. ii Meye (1446)*; Gent, Stadsarchief, Jaarregisters van de Keure 1445-1446, f° 120.
- ⁸ VAN ELSLANDE R., Terneuzen ten tijde van de eerste Elisabethsvloed (1404-) (Deel I: voor de storm 1400-1404), in: *Nieuwsbrief*, nr. 82, 2012, blz. 11, nr. 10.
- ⁹ VAN ELSLANDE R., Het altaarschilderij voor de kerk van Sint-Maria-Horebeke (1443), in: *Het land van Aalst*, 43 ste jg., 1991, nr. 4, blz. 357 (noot 28).
- ¹⁰ DE SCHRYVER A., De Gentse schilderkunst na de Van Eycks, in: *Cat tent. Justus van Gent*,

- Berruguete en het hof van Urbino, Gent Museum voor Schone Kunsten, 12-10 / 15-12-1957, blz. 23-24.
- ¹¹ VAN ELSLANDE R., Daneel De Rycke, De Gentse schilder (ca. 1415-1474), in: Ghendtsche Tydinghen, 1997, nr. 3, blz. 146.
- ¹² VAN ELSLANDE R., o.c., blz. 41-142.
- ¹³ STUYCK R., Belgische zilvermerken, Antwerpen-Brussel, 1984, blz. 193-197.
- ¹⁴ Ibidem
- ¹⁵ VAN ELSLANDE R., Het altaarschilderij voor de kerk van Sint-Maria-Horebeke (1443), in: Het land van Aalst, 43ste jg., 1991, nr. 4, blz. 357 (noot 28).
- ¹⁶ VAN ELSLANDE R., Daneel De Rycke, De Gentse schilder (ca. 1415-1474), in: Ghendtsche Tydinghen, 1997, nr. 3, blz. 142, 143.
- ¹⁷ VAN ELSLANDE R., Lieven van Lathem, een onbekende belangrijke kunstenaar uit de 15de eeuw, in: Scheldeveld, jb. XXI, 1992, blz. 137.
- ¹⁸ VAN ELSLANDE R., Nabur Martins, de belangrijkste Gentse schilder uit het midden der 15de eeuw, in: Ghendtsche Tydinghen, 25ste jg., 1996, blz. 190; VAN ELSLANDE R.D.A. – DE KRAKER A.M.J., De familie Horenbault: renaissancekunstenaars en cartografen te Gent en daarbuiten (ca. 1460 tot ca. 1630), in: Jaarboek 2004-2006 Oudheidkundie Kring “De Vier Ambachten”, Hulst 2007, blz. 21-22.
- ¹⁹ Ibidem.
- ²⁰ VAN ELSLANDE R., Het altaarschilderij voor de kerk van Sint-Maria-Horebeke (1443), in: Het land van Aalst, 43ste jg., 1991, nr. 4, blz. 357 (noot 28).
- ²¹ Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1475-76, f° 35v°.
- ²² We vermelden hier tevens de 19de eeuwse falsificatie in het Gentse schildersboek, waarbij een Willem Hughe die opgenomen werd in 1446, een homoniem die opgenomen werd in 1456 en gezworene werd in 1471; VANDER HAEGHEN V., Mémoire sur des documents faux relatifs aux anciens peintres, sculpteurs et graveurs flamands, Gent 1898, blz. 24.
- ²³ VAN ELSLANDE R., Het altaarschilderij voor de kerk van Sint-Maria-Horebeke (1443), in: Het land van Aalst, 43 ste jg., 1991, nr. 4, blz. 357, noot 28.
- ²⁴ VANDER HAEGHEN V., RUTAERT (Daniël Ier), ou LOVENDEGEM (VAN), LOVENDEGHEM, RUUTAERT, RUUTHAERT, in: Biographie Nationale, XX, 1908-1910, 460-462.
- ²⁵ *Kenlic zy allen lieden dat Daneel Rutaert, fs Daneels, beeldesnydere ende wynezghere, commen es voor scepenen van ghedeele in Ghendt, kende ende lyde dat Ghoores Mannins, ter causen van zyne ghesellenede gheheel hojr van Clayse Rutaert, zynen zweer, tselvs Daneels broedere was, hem Daneel duechdelic ende wel ghecontenteert, betaelt ende ghenouch ghedaen heeft... Actum iij martij xve ende xvij;* Gent, Stadsarchief, Staten van goed 1517-1518, f° 44.
- ²⁶ THOMAS W. – STOLS E., Vlaanderen en Castilië: twee eeuwen gekruiste levenswegen, in: Cat. tent. Vlaanderen en Castilla y Leon op de drempel van Europa, Antwerpen Kathedraal 16-9/10-12-1995, blz. 1-23.
- ²⁷ VAN ELSLANDE R., Het Brugse atelier van Jan van Eyck tussen 1433 en 1441 (Deel I), in: Brugs Ommeland, 29ste jg., 1989, blz. 102.
- ²⁸ VAN ELSLANDE R., De van Eycks te Gent, in: Ghendtsche Tydinghen, 12de jg, 1983, blz. 156; VAN ELSLANDE R., De geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods, in: Ghendtsche Tydinghen, 15de jg., 1986, blz. 58.

- ²⁹ VAN ELSLANDE R., De van Eyck's en het Prinsenhof te Gent, in: Ghendtsche Tydinghen, 13de jg., 1984, nr. 3, blz. 184 - 188.
- ³⁰ VAN ELSLANDE R., Juan de Flandes met name Jan van der Straten, in: Brugs Ommeland, 26ste jg., 1986, nrs 1-2, blz. 111-120.
- ³¹ Cat. tent. Feitorias, Kunst in Portugal ten tijde van de Grote Ontdekkingen (einde 14de eeuw tot 1548), Europalia Portugal, Antwerpen Kon. Museum voor Schone Kunsten 1991, blz. 182-184.
- ³² RIVAS CARMONA J., Los trascoros de las catedrales españolas: estudio de una tipología in : Arquitectura, Murcia 1994, blz. 86.
- ³³ MONTSERRAT JARDIANGUERA, Mestres entalladors a Barcelona durant la segona meitat del segle XV i primer quart del segle XVI: de la tradició germànica a la producció local, Proefschrift ter behaling van de title doctor in de kunstgeschiedenis, Universiteit Faculteit Kunstgeschiedenis, Barcelona, 2001, vol. I, blz. 155, 162-172.
- ³⁴ Marià Carbonell i Buades, Bartolomé Ordóñez i el cor de la catedral de Barcelona, 2000-2001, blz. 124.
- ³⁵ MADURELL J.M., Pedro Nunyes y Enrique Fernandes, pintores de retablos», Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona, I, 1943, blz.. 13-91.
- ³⁶ BRUYN J., De betekenis van het werk van Jan van Scorel omstreeks 1530 voor oudere en jongere tijdgenoten, in: Oud Holland, vol. 98, 1984, nr. 2, blz. 89-109.
- ³⁷ VAN ELSLANDE R., Het Clair-obscur in de 'Kerstnacht' van Hugo van Der Goes Vernieuwer en voorloper van het 17de-eeuwse caravaggisme – Chiaroscuro in 'The Navity' bij Hugo van der Goes Innovator and precursor of the 17th century Caravaggist style, Hoogstraten, 2011, blz. 25 – 26.
- ³⁸ De gids in de kathedraal bracht deze stelling naar voor. Vriendelijke mededeling Sarah Eggermont.
- ³⁹ Steyaert J.W. (red.), Laat-gotische beeldhouwkunst in de Bourgondische Nederlanden, Cat. tent. Meesterwerken van de gotische beeldhouwkunst, Gent Museum voor Schone Kunsten, 1994, blz. 194-199.
- ⁴⁰ J. Steppe, lezing XIIde Congres van de Federatie van de Kringen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België, Mechelen, 3-6 sept 1970, blz. 42 (samenvatting).
- ⁴¹ VEGEU A. D., Imatges de la Llegenda Daurada. El retaule de Santa Maria Magdalena de Santes Creus, catàleg d'exposició, Tarragona , 1997.
- ⁴² Marià Carbonell i Buades, o.c., blz. 124.
- ⁴³ Gent, Stadsarchief, Staten van Goed 1503-1504, f° 54v°.
- ⁴⁴ *Danneel Ruuthaert, beeldesnydere, kende achtervolghende der voorwaarden met hem ghemact ende der bestedinghe hem ghedaen up de ondersvreneve condicien ende bespreken by broeder Janne Coels, presbytre, prior van den cloostre ende couvente van Onser Lieven Vrouwen broeders binnen deser voornomder stede, anghenomen hebbende te makene, weerckene ende leverne alle de snede ende tlym dat den doxsale van den zelve cloostere toebehoort, van der zolderinghe nederwaert, ende datte te vuldoene, weerckene ende vulcommene van der eerster huere dat hy begonnen heeft toten tyt toe dat hy al gherecht sal wesen. Alder eerst de capiteelen met der historie van Helias de profete, ende up elc capiteel anden styl een reprintskin omme daer naermaels een beelde up te stellene, ende an elke zyde van den style een pilaerkin, wel duerwrocht, ende daer up elken styl een tabernacle, de snede vul van ghewasse boven met eenen keyserboykine na den heesch van den weercke, ende voor elcke vaute die blommen ende looveren ende panneelen elc na synen heesch, ende*

voor elke vaute up elc zyde de Zeven ween van Onser Vrouwen met haren blysscapen, ende die ydel plaetse ghevult met ghewasse, dyceren ende cleen personnagien, ende alle die voyen ghesneden ghelyc die eerste, ende int crues van der lyste een wyngaert rancke ghesaeyt van ens thenden, ende binnen up istuuten van der vault een schive met eender beelde ende metten looveren na den heesch van den weercke na dat Jan de Smytere ghemaect heeft: ende voort naemt de voorseide Danneel alle snede ende lym vooren ghenomt tzyne laste, ende al dit weerc wel ende dueghdelic te weerckene, ende al syn ghesneden weerc te weerckene ende stellene in den rechte ende te accordeerne na den heesch van den weercke, ende na al dat synen ambochte angaet te vuldoene: heeft voort de voornomde Danneel den voornomden prioro belooft ende hem verbonden heeft tweerc ter voorckercken waert noch beter te makene dan dat binnen in den choor begonnen es, ende dat up de visitacie van weerclieden die hem daer af verstaen moghen. Es ooc besprec dat hy Danneel van den tydt dat hy beginnen sal te weerckene niet en sal moghen uutten weercke gaen, noch niemendt van synen ghesellen, voor dat vuldaen is: ende emmers heeft hy belooft tselve zyn weerc ten lancxten te vulrechtene tsent Jans messe xve ende twaleve eerstcommende ten lancxten. Dese anneminghe ende bestedinghe es ghedaen ende gheschiet mids der somme van xxvii lib. gr. vlaemischer munten wechdraghens, die de voornomde prioro over ende uutten name van den selven synen cloostre ende convente den voornomden Danneel belooft te betaelne binnen den tyt van den voornomden weercke ende emmers zeere corts na tvulstellen ende vulcommen van dien. Dies heeft de voornomde Danneel den voornomden prioro in den name van den selven synen cloostre ende couvente, in also verren als hy den selven docxsael onthiere ende sent Jansmesse eersteommende niet vulstelt ende ghelevert en hadde, hem van synder voornomder somme van xxvii lib. gr. alle weken af te slane ende te defalqnierne x sch. gr. de weke, voor also vele weken als hy inne ghebreke werdt van den selven docxsale na der voornomder sent Jansmesse xve ende xij te vulrechtene ende vulwrocht te leverne, zo voorseit es; welcke voornomde leveringhe ende betalinghe inder manieren voorscreven te doene, partien an beede de zyden, elc zo verre alst hem angaet, bekent ende verzekert hebben elk up hem ende up al tsyne. — Actum xiiij in decembre xve ende xj.; Gent, Stadsarchief, Jaarregisters van de Keure 1511-1512, f° 140.

⁴⁵ Boven up den docsael stont, zeer schoone verheven ende ghesneden, Ons Heere an tcruse, Ons Vrouwe ende Sente Jan, met rijckelicke basementen, cijeraigen ende deademen, maer twas al van boven neder gheworpen: ooc de hurghel ende tposetijf, die up den docsael stonden, zoo voorscreven es. Den docsael up de zijde vanden bueck, noch nauwelic alf vuldaen zijnde, ende ghestoffeert met hijstorieen oft ghesneden paercken, nauwelic totter heelft, zeer constich ghedaen, de zelve zijn al uutgheworpen als vuijnlesse oft baalsche onzuverheijt, ja, die cleene beeldekens die in de chieraige vande paercxkins stonden moesten oock af dansen; maer en sloughen moghelic gheen ghade datter ooc cleene hijstoriale paercxkins waren ghemaect in de reprijns vande hanghende sluetels onder den docsael; want die hadden gracie, zoot noch blijft. Dit was een zeer costelic ende constich weerck, altsamen zoo rijckelic ende degheelic anghelieijt vanden meester, diet maecte, dat hij daer inne verstelt bleef, zoo dat den langhen tijt, die hij daer over was, zijnen loon hat ende moeste hem onvulmaect laten. Men zecht dat hij hem daer inne bijstier wrachte. Die twee autae tafelen, die stonden onder den docsael, zijn metten anderen bedorven ende ghecapt, ende de dueren vanden docsael zeer rijckelic ghesneden vanden voornoemden meester, hebben zij duerluchtich ghemaect, om zeker beelden uut te doene die daer in ghevoucht waren. Waren ooc in wille om gheheel den docsael om leeghe te legghen, hadde hij haer niet te steerck gheweest van spieschen haute, ende hebben nochtans boven tshutsel van dien, over beede de zijden, in sommige steden duerluchtich ghemaect; VAN VAERNEWIJCK M., Van die beroerlicke tijden in die Nederlanden en voornamelick in Ghendt 1566-1568 (ed. Vanderhaeghen), dl I, Gent

1872-1881, blz. 161-162.

- ⁴⁶ BLOMMAERT M.P., Vlaemsche kronijk of dagregister al het gene gedenkweerdig voorgevallen is, binnen de stad Gent, sedert den 15 july 1566 tot 15 juny 1585 ondehouden in 't Latijn door PU. De Kempenare,... Gent, 1839, 22 augustus 1566.
- ⁴⁷ *Danneel Ruuthaert, fs. Daneels, kent wel ende duechdelic vercocht hebbende Janne van den Hecke, fs. Jan, in den name ende als dekin van der neeringhe van den wijnmeters ende wijnseggher deser stede ende ter selver neeringhe behoef de somme van v lb. gr. tsjaers eeuwelicken ende ervelicken losrenten vlaemscher munten, den penninc xvj, die hy vercoopere hem coopere in den name en ten behoef als vooren belooft te betaelne gheel telcken xxvij en daghe van hoeymaent in elc jaer... Desen coop is ghedaen omme de somme van iiij lb. gr. vl(aemsche) m(unt)... wrlcke v lb. gr. den vercoopere belooft wel ende wettelic te besettene in de prochie van Nevele versekert up hem ende up al tsyne, ende voort syn borghen over hem Claeis Ruutaert, syn broedere, ende Gillis van der Piet, syn zwaghere, elc voor andren ende een voor al, Actum xxvij en in hoymaent xv e xij; Gent, Stadsarchief? Jaarregister van de keure 1511-1513, f° 186.*
- ⁴⁸ *Pietre Thomaes, fs. Abrahams, bekent tachter ende sculdich zynde Janne de Stoovere, fs. Anthonis, in den name ende als deken van der neeringhe van den scilders dezer stede endfe ter zelver neeringhe behouf der somme van tien ponden twalef grooten vlaemscher munten in ghelde ende eene zilveren scale van eender troycher maerc, den boert vergult ende inden boden gheamelgiert ende verheven metter wapene van der zelver neerynghe, goede scult over den coep van der vryheden van der zelver neeringhe, daer hy Pieter by den voorn(oemde) deken ende zynen ghezwoornen ghezellen inne ontfaen ende ghevrydt rs, welcke voorn(oemde) somme ende scale hy Pietre den zelven als vooren belooft te betalene ende leverneb y paymenten, ende de scale te leverne binnen den jare naer tleste paymenten van der voorn(oemde) somme, welcke betalinghe ende leveringhe in der maniere voors(hrevene) te doene, de zelve Pietre belooft, bekendty ende verzekert op hem ende up al tzyne, ende voort zyn boorghen over hem, elc voor andren ende een voor al, Anthonis Deynoot ende Danneel Ruuthaert... Actum den iiij e in octobris xvc e xij; Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1513-1514, f° 23.*
- ⁴⁹ Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1513-1514, f° 34.
- ⁵⁰ *Kenlic zy allen lieden dat Daneel Rutaert, fs. Daneels, beeldesnijdeze ende wijnzegghere, commen es voor scepenen van ghedeeler in Ghendt, kende ende lyde dat Ghoores Mannins, ter causen van zyne ghesellenede gheheel hojr van Clayse Rutaert, zynen zweer, tsels Daneels broedere was, hem Daneel duechdelic ende wel ghecontenteert, betaelt ende ghenouch ghedaen heeft... Actum iiij martij 1517, Gent, Stadsarchief, Staten van goed 1517-1518, f° 44v°.*
- ⁵¹ Betaelt Daneel Ruutaert, over thauwen ende snyden van zekere noodsteenen an tweerc van den nieuwen scepenhuuse, iiij sch. gr.; VAN TYGHEM F., Het stadhuis van Gent Voorgeschiedenis-Bouwgeschiedenis-Veranderingswerken-Restauraties-Beschrijving-Stijlanalyse, dl. I-II, in: Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Academiae Analecta, Klasse der Schone Kunsten, 40ste jg., nr. 2, Brussel 1978, dl. II, blz. 214.
- ⁵² Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1521-1522, f° 5.
- ⁵³ <http://www.ebooksread.com/authors-eng/albert-montefiore-hyamson/a-dictionary-of-universal-biography-of-all-ages-and-of-all-peoples-hci/page-171-a-dictionary-of-universal-biography-of-all-ages-and-of-all-peoples-hci.shtml>
- ⁵⁴ VANDER HAEGHEN V., o.c., blz. 461.

- ⁵⁵ VAN ELSLANDE R., Het altaarschilderij voor de kerk van Sint-Maria-Horebeke (1443), in: Het land van Aalst, 43ste jg., 1991, nr. 4, blz. 357, noot 28.
- ⁵⁶ VANDER HAEGHEN V., Mémoire sur des documents faux relatifs aux anciens peintres, sculpteurs et graveurs flamands, Gent 1898, blz. 47.
- ⁵⁷ THIEME U. – BECKER F., Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, dl. XXIX, Leipzig, z.d., Nicolaas Rutaert.
- ⁵⁸ Gent, Stadsarchief, Nota Kunstenaars H.
- ⁵⁹ GERLACH P., Laatgotische Noordbrabantse beeldhouwers, in: Cat. tent. Aspecten van de laatgotiek in Brabant, Leuven, Stedelijk Museum 11-9/ 28-11-1971, blz. 464-465.
- ⁶⁰ Aan de deken deelde ze mee “*dat hy haer late haer neeringhe doen als weduen pleghen ende ooc dat Gheenkin haer beeder kint omtrent veertien jaer haudty mach de neeringhe doen als vrij omdat hy altoes in de conste bliven soude*”; Gent, Stadsarchief, Staten van goed 1488-1489, f° 8v°.
- ⁶¹ Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1497-1498, f° 69; Nota’s Kunstenaars H.
- ⁶² Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1486-1487, f° 102v°.
- ⁶³ VANDER HAEGHEN V., La corporation des peintres et des sculpteurs de Gand, matricule, comptes et documents (16e-18e siècle), in : Handelingen der maatschappij van geschied- en oudheidkunde te Gent, dl. VI, 1905-1906, blz. 6.
- ⁶⁴ VANDER HAEGHEN V., o.c., blz. 6, 8.
- ⁶⁵ Ibidem.
- ⁶⁶ VAN ELSLANDE R., Hertog Filips de Goede liet het Gentse Prinsenhof rijkelijk opsmukken, in: Ghendtsche Tijdinghen, 25ste jg., 1996, blz.144.
- ⁶⁷ VAN ELSLANDE R., Lieven van Lathem, een onbekende belangrijke kunstenaar uit de 15de eeuw, in: Scheldeveld, jb. XXI, 1992, blz. 133.
- ⁶⁸ *Kenlic zy allen lieden dat joncv. Mergriete Ruutaerts, houderigghe van Inghelbrecht Criecke, beeldesnydere, hueren man was, ende van zynder versterfte alsnoch onverdeelt zittende, commen es voor scepenen van ghedeele in Ghend, kende ende verclaersde dat zoe wel ende duechdelic, zonder eenighe fraude, vercocht heeft meester Godevaerde Hebbelin, raed ons harde gheduchts heeren ende princhen in Vlaenderen etc., een huus ende stede staende loofwyfs te voorhoofde an de Lange Meere, achter an haer huus ende erve daer hy jeghewoordelicx inne woont an den Callenderburch, ... en al ditte (metten lasten voorscreven) omme de somme van xxxvj lib. gr. ... up twelke scepenen van ghedeele voors. alze oppervooghden van Gheerken Criecke, der voors. joncfr. ende Inghelbrechts zone, wien ditte van der eene helft annoopt in dese vercoopinghe ende bysonder angaende ziere helft, hoe wel tselve Gheerken noch in vooghdyen niet ghestelt en zy, ter relatien van der voors. zynder joncfr. moedere, metgaders van den voors. Gheeraert Huwe (= Hughe), zynen (half)broedere, Claeysse ende Daneele Ruutaert, Rutaerts zyne ooms, Gillisse vander Piet, Willemme Lambrechts ende Claeys Lambrechts, tvoors. Gheerkins maghen ende vrienden, gheaccordeert hebben ende accorderen by virtute vandesen, ende ooc mede dat men Gheerken daerof ontgoeden ende onteerven zal moghen in tyde ende wyle ... Actum den iij van april xvciij;* Gent, Stadsarchief, Staten van Goed 1503-1504, f° 34v°.
- ⁶⁹ Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1527-1528, f° 80v°.
- ⁷⁰ VAN ELSLANDE R., Het Laatste Oordeel van de Meester van Diest met name Lieven van der Clite (en Augustijn de Brune), in: Meer Schoonheid, 33ste jg., 1986, nr. 4, blz. 98-108; Ibidem, 34ste jg. 1987, blz. 1-12, 33-34, 82-84.

⁷¹ Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1485-1486, f° 88v°; 1488-1489, f° 15v°.

⁷² Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1496-1497, f° 36v°.

⁷³ Gent, Stadsarchief, Staten van Goed 1497-1498, f° 54.

⁷⁴ VAN ELSLANDE R., *De vijftiende-eeuwse Gentse kunst in de Vier Ambachten*, in: *Over den vier Ambachten*, Kloosterzande, 1993, blz. 1013-1026.

***GHENDTSCH*E TOESTANDEN**

MECHANISATIE OP HOOG NIVEAU: EERSTE UURWERK MET KLOKGELUI (1376) EN UURWIJZER (1455) BOVEN OP HET BELFORT

Eeuwenlang konden de Gentenaars het ‘juiste’ uur te weten komen door te letten op het luiden van de uurklok in het Belfort, of even te kijken naar de wijzerstand van de horloge op hun stadstoren. De tijd werd in onze streken eerst kenbaar gemaakt via klokgelui, lang voordat de mensen eigen uurwerken bezaten. Klokken doen dat nog steeds in stad en dorp, vrijwel niemand let er nog op, maar het zit stevig ingebakken in ons taaleigen en in de ons vertrouwde symbolen. Ook nu nog spreken we van het uur op de klok, van klokvaste treinverbindingen en staat er een klokje afgebeeld als symbool voor de digitale tijd op onze GSM.

Wat is de tijd? Wie zal dat gemakkelijk en kort kunnen uitleggen? Kan men dat in woorden uitdrukken? Dat vroeg Sint-Augustinus (354 - 430) zich al af, en hij voegde er aan toe: en toch gebeurt het en we begrijpen het als we er een ander horen over praten¹.

Het lijkt een detail in onze stadsgeschiedenis, maar eigenlijk vormt de introductie van uniforme uuraanduidingen een mijlpaal. Naast de cyclische tijd van de primitieve en rurale maatschappijen (de altijd terugkerende dag, nacht, maan, seizoenen) en de lineaire kerkelijke tijdsindeling gebaseerd op de leer van Augustinus (van Schepping tot Laatste Oordeel) met de liturgische kalender, kwam een heel andere type ‘tijd’ of tijdsindeling zich bij de oudere voegen. Deze tijdsindeling werd de ‘tijd van de steden’ genoemd, omdat ze in dat milieu ontstond². We gebruiken dit systeem nog altijd. Primitieve samenlevingen kenden geen vast geregelde indeling van de dagen en de monnikendag, propvol gestouwd met gebeden op vaste tijdstippen (‘metten’, etc.), was niet praktisch bruikbaar voor leken. Zonder goede dagindeling zou de hele maatschappij in het honderd lopen. Hoewel het nieuwe systeem het toen al heel oude begrip ‘uur’ hanteerde, was het zonder meer revolutionair³. Al was het nog volop middeleeuwen, ‘nieuwe tijden’ kondigden zich aan.

Hoe dat bij ons in zijn werk ging, bleef zo goed als onbekend bij het grote publiek. Daarom deze bijdrage⁴.

Horloge - uurwerk op een centraal punt

Tijdsaanduidingen veronderstellen stevige conventies en regelmaat, uniform toegepast en zo foutloos als maar mogelijk is. Vandaar dat de invoering van een gemechaniseerde tijdregeling op een centraal punt van erg groot belang was voor een stad.

Het centrale punt lag in onze steden en stadjes voor de hand: het belfort, ‘de’ officiële stadstoren helemaal in het centrum. De Gentse was in de 14de eeuw gebouwd en volgde in die functie de Sint-Niklaastoren op. Het is dan ook precies daar dat de allereerste mechanisch geregelde uuraanduiding in onze stad verwezenlijkt werd.

In ons verhaal speelt de betekenis van enkele woorden een belangrijke rol. Het ook al in de oude stadsrekeningen veel gebruikte woord ‘horloge’ betekent zoveel als ‘het uur, de tijd duidend’⁵. Het duidt al op een vaste uurindeling, maar de manier van aangeven ligt daarin niet vervat. Dat kan op heel verschillende wijzen gebeuren: met de stem van een omroeper of een muezzin, via de schaduwrichting van een zonnewijzer, of met een zandloper, met het geluid van klokken, cimbalen of trompetten, met bewegende figuren, met wijzers of digitale cijferaanuiding.

Ons woord ‘uurwerk’ is meer specifiek en duidt op een mechanisme, een ‘werk’, De tijdsaanduiding op het Belfort werd vanaf het laatste kwart van de 14de eeuw door een mechaniek aangedreven. De tijd op die manier ‘geregeld’, kon waarneembaar gemaakt worden via klok- of belgeluid, via het gehoor dus, of zichtbaar gemaakt met behulp van een wijzer. Via het gehoor kon het enkele decennia langer dan met de ogen. De eerste horlogemechanieken dreeven in onze streken geen wijzers aan, maar klokhamers. Dat was ook in Gent het geval, zoals we zullen zien.

Klokke Roeland als uurklok met uurwerk

In een eerste fase gebeurde de tijdsaanduiding met klokgelui en hier stuiten we op een probleem: het woord uurwerk werd (nog) niet gebruikt en men had het in 1377-1378, bij de eerste vermelding en ook nog lang daarna, uitsluitend over de ‘uurklok’ van het Belfort. Frans De Potter schreef in zijn groot werk *Gent van den oudsten tijd tot heden* dat toen een klok aangekocht was om als ‘uurklok’ te fungeren⁶. Die zou dan in het zo goed als voltooide Belfort, gehangen zijn naast de oudere klok Roeland, in 1315 in Gent gegoten door Jan van Ludeke (van Luik) en Jan van Roosbeke. Alfons Van Werveke toonde echter aan dat dit een vergissing was, voortspuitend uit een verkeerde interpreta-

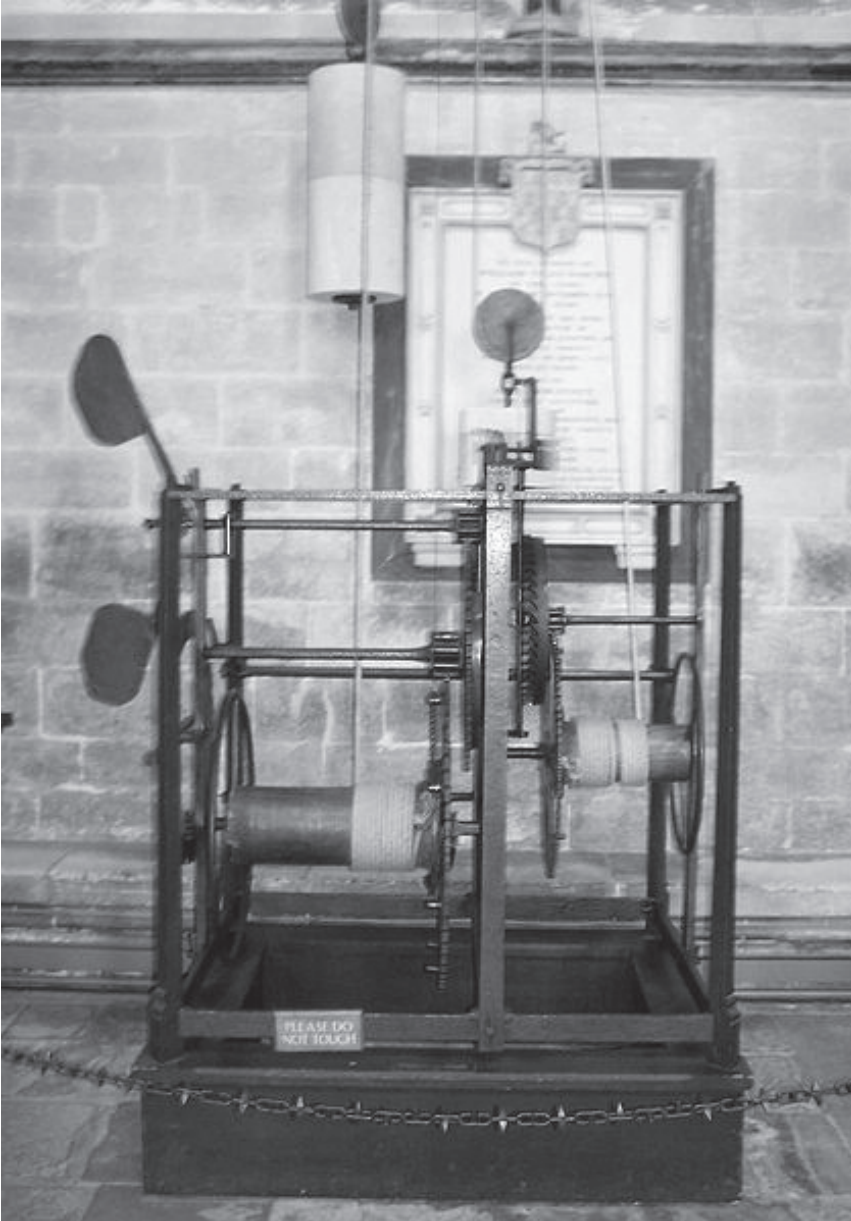
tie van het woord ‘uurklok’. Met dit laatste werd geen specifieke klok bedoeld, maar een mechanisme, het uurwerk met de klok. Hij beschreef op overtuigende wijze hoe de beroemde Klokke Roeland daarbij gebruikt werd om de uren aan te geven.

Dat gebeurde zeer waarschijnlijk niet vanaf het begin⁸. In de eerste decennia van zijn bestaan werd Roeland steeds aangeduid als de ‘banklok’. ‘Ban’ of ‘bannum’ is een aanduiding voor het afkondigen van macht, in oorsprong vorstelijke macht over een bepaald gebied. Dat was ook de reden waarom Karel V speciaal Roeland viseerde in zijn monsterlijke bestraffing van de Gentenaars in 1540. De klok werd toen op keizerlijk bevel naar beneden gehaald, maar gelukkig niet vernietigd. In 1544 hadden de Gentenaars voldoende geleden (en betaald!), zo oordeelde men blijkbaar aan het hof, Roeland mocht weer de toren in gehesen worden⁹.

Roeland kon opnieuw de uren slaan. Naast een niet mis te verstane politieke betekenis en de functie van brand- of alarmklok, had de klok inderdaad al heel lang een zeer prozaische alledaagse taak in het kenbaar maken van de tijd.

Om dat te doen was er niet alleen een klok (of zoals later: een wijzer of een wijzerpaar) van doen, maar vooral een regelmechanisme. Dat kon. Dat kon in principe zelfs al lang: men neemt aan dat de eerste mechanische uurwerken kort voor 1300 in West-Europa verschenen¹⁰. In het Gentse Belfort werd vanaf 1376 een mechaniek geïnstalleerd, waarin de toen zestig jaar oude Roeland ingepast werd om te functioneren als uurklok. Ze zou dat blijven doen tot aan het barsten en hergieten als Triomfante in 1660. Echt revolutionair was die nieuwigheid dus niet, en het zat in de lucht: in de jaren 1370-1390 werden dergelijke mechanieken in de stadstorens van alle grote Vlaamse steden aangebracht. Bekend is ook het verhaal van de door een uurwerkmechanisme aangedreven bewegende beelden die in 1382 uit het Kortrijkse Belfort geroofd werden na de slag bij West-Rozebeke en naar Dijon gevoerd als oorlogsbuit¹¹. Hoewel de Gentse stadsrekeningen ons weinig technische details reveleren, kunnen we er toch enkele essentiële punten uit afleiden. We lezen dat het ‘werk’ gedeeltelijk uit ijzer bestond en voorzien was van touwen en ‘engien- en’ (vergelijk met het Engelse ‘engine’ en het Franse ‘engin’). De engien- en die veelvuldig in de Gentse rekeningen opduiken, waren hijstoestellen. We mogen aannemen dat het Gentse uurwerk, net als alle andere bewaard gebleven of afgebeelde exemplaren uit die tijd, van een dubbel hijsmechanisme voorzien was. De uurwerkgewichten werden daarmee naar boven gehesen. Deze gewichten waren aan touwen opgehangen metaalblokken of stenen, die door hun zwaarte zeer, zeer langzaam dalen. Een houten cilinder gaat draaien door het ontwinden van het er over lopende touw met het gewicht.

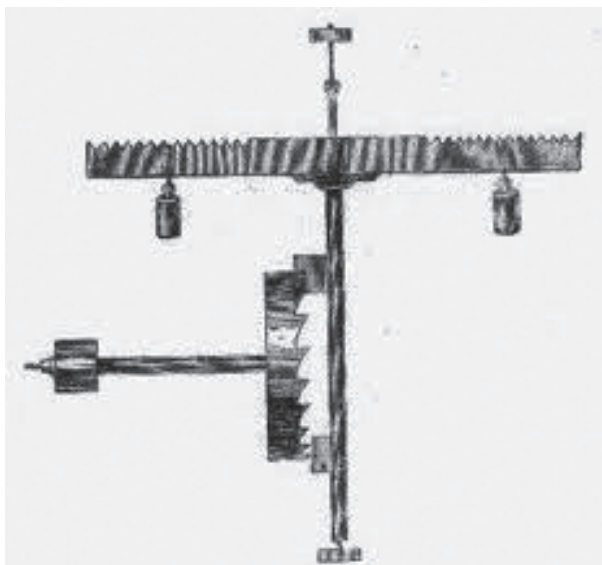
Het mechanisme functioneert verder ongeveer als volgt. Die trommel zet op

De Salisbury clock uit ca. 1386, het oudste bewaard gebleven mechanisch uurwerk (hier in geres taureerde vorm, Wikipedia).

Net als zijn Gentse homolog (in zijn oudste gedaante) geeft dit uurwerk de tijd aan met een klok. Hoewel er twijfel bestaat over wat er hier nog origineel aan is, geeft de afbeelding een goed idee van hoe het aandrijfmechanisme dat in 1378 in het Gentse Belfort aangebracht werd, er zou (kunnen) uitgezien hebben.

zijn beurt één of meerdere tandwielen, vliegbladen, hamers of wijzers in beweging. Een krachtig geremde en nauwkeurig geregelde beweging, egaal in de tijd, was het moeilijkste te verwezenlijken punt. Pas met de uitvinding (door onbekenden) van het ontsnappingsmechanisme, het échappement, werd dat mogelijk. Hierdoor kan de ronddraaiende beweging van een tandwiel omgezet worden in een heen en weer gaande (oscillerende) beweging. Dat realiseert men door middel van een tandrad en een daarin grijpende spil (spillegang: oudste vorm) met heen en weer bewegende vliegbladen en verplaatsbare (regelbare) gewichten (foliot) erop gemonteerd. Het karakteristieke geluid bij het verspringen (ontsnappen) van de spil van de ene tand in de andere, is een getik (bij de lichte uurwerken) of getok (bij de zware torenuurwerken). In Gent begon de tijd dus vanaf 1376 te 'tikken'. Sindsdien tikt de klok, de tijd genadeloos verder ... maar in dit digitale tijdperk is dat pure beeldspraak geworden.

Schematische voorstelling van het échappement met spil en foliot. Bij het verspringen van de spil op het tandwiel hoort men een tik, een geluid dat bij de zwaardere toestellen een zware 'tok' kan worden. De tijd 'tikt' genadeloos verder...

Het uur werd geslagen met een klokhamer, allicht op de hierboven beschreven manier mechanisch aangedreven. Dat vernemen we via een betaling voor een nieuwe hamer *dienende ter huerclocke* (uurklok) *int beelfroyt weghende 145 pont* (63,5 kg)¹³. De klok was daarnaast nog steeds voorzien van een klepel. We lezen voor 1466: *vanden rieme daar den clepel vander huer clocke die men heedt Roelant mede hanght*¹⁴. We mogen veronderstellen dat de hamer in beweging gebracht werd door het horlogemechanisme, terwijl door middel van de klepel nog steeds manueel kon geluid worden bij bijzondere gelegenheden. Als 't stormt in 't land, bijvoorbeeld. Doorlopend bleven ook klokkenluiders in dienst, maar hun loon bedroeg slechts de helft of een derde van dat van de horlogemeesters.

Veel beter dan over het mechanisme zijn we ingelicht over de installateurs van het eerste uurwerk: de twee broers van Ackerne, timmerlieden, die in die tijd ook de houten bekapping van het Belfort voltooiden¹⁵. Clais, één van die twee, werd daarna een vaste functie in stadsdienst toevertrouwd: een nieuwe post verschijnt van dan af in de rekeningen voor *die de huereclocke bewaert*. Zijn opvolgers waren Jan Metsaert (vanaf 1412) en Jan van Wechelen (1452), die we verder nog zullen ontmoeten.

Deze drie heren werden aangeduid als *meester vander orloge* of *orloge meester*. Hun taak werd omschreven als *vander huerclocke te stellene ende bewaerne*. De horlogemeester moest niet alleen het mechanisme zelf (laten) aanbrengen, in werking stellen en houden, hij moest ook zorgen voor de nodige reparaties. De horlogemaker woonde toen in een huis (huisje) dat aan de stad toebehoorde, aanleunende bij het Belfort¹⁶. Dit laat vermoeden dat de 'bewaarder' van het uurwerk de zaken van dichtbij moest volgen. Niet enkel de gewichten moesten opgewonden worden, de uurwerken moesten ook voortdurend bijgesteld.

Het uurwerk stond overigens niet open en bloot in weer en wind: een post in de stadsrekeningen betreft het *temmerweerck an 't husekin daer d'nieuwe horloge toebehoorende deser stede in beheynt staet*¹⁷.

Nog meer klokken

In 1339 was er sprake van een 'stoel' waar de banklok in hangt en van nog een tweede 'stoel' met twee klokken: de schepenenklok en de werkklok. De functie van de eerste is ons onbekend, de tweede gaf begin en einde van de werktijden. Dat gebeurde vanaf het moment dat de stadstorenwachters, vooral wakend tegen brand, vanuit de kerktoeren van Sint-Niklaas, de allereerste stadstoren, naar het Belfort verhuisden¹⁸.

Roeland hing echter al lang niet meer eenzaam en alleen in ‘zijn’ Belfort. Eerder al, misschien al vanaf de installatie van het uurmechanisme, waren er kleinere klokjes aangebracht om de mensen te verwittigen dat het uurslag er aan kwam. Dat was nodig, want als je niet meteen oplette en vanaf de eerste slag mee telde, was je ‘niet bij de tijd’. Dat leren we uit de tekst van het contract dat de stad in 1412 afsloot met de nieuwe horlogemeester Jan Metsaert na het afscheid zijn voorganger, de pionier Clais van Ackerne, die *bi cranchede, audheden ende onvermoghenteden van hem selven niet meer ghestaet (was) te haudene noch te bewaerne de (h)uerclocke op dbeelfroet metten weckers, vorsclaghers ende engienen der toe behorende ende anclevende*¹⁹.

De *weckers* en *vorsclaghers* waren kleinere klokjes die als ‘wekking’ en ‘voorslag’ aangeduid werden. Deze klokjes van verschillende grootte en toon konden een deuntje ten gehore brengen. De *cleene clocskine* hingen in een *husekin* binnenin de toren en er kwam een wiel aan te pas om ze aan te drijven. In 1460-61 was er bvb. sprake van werken aan *d’wiel vanden weckerkins up t’beelfroyt*²⁰.

Waarschijnlijk lieten de klokjes ook ieder kwartier een wijsje horen, maar daarvoor bestaan er geen bewijzen. In elk geval werd al in de jaren 1300 het halve uur geslagen. Dat vernemen we weerom uit het contract met Jan Metsaert. Zijn voorganger, oud en versleten, had *langhen termine* de uurklok gehouden *slaende ten hueren ende halve ueren*. Ook Metsaert verbond zich *omme ’t voorseide engien voert an te antierne, te bewaerne ende te houdene slaende bi daeghe ende bi nachte ter hueren ende ter halver hueren*. Ook in de nacht dus.

Misschien zijn we wel wat verrast te vernemen dat de voorlopers van de latere, met de vrije hand en klavier bespeelde beiaarden mechanisch aangedreven werden²¹. Ere-stadsbeiaardier Jos D’hollander verklaart nader. *De wekking of voorslag bestond aanvankelijk uit enkele klokjes die met de uurklok doorgaans een stel van vier klokken vormde, een quatrillon of carillon. Vanaf de veertiende eeuw werden de klokjes tot klinken gebracht via een houten trommelmechanisme, maar dat is nog geen beiaard. Onze noorder- en zuiderburen spreken over een ‘carillon’ of ‘cariljon’, een woord dat ze ontleenen aan deze oude mechanische voorlagen, terwijl ze eigenlijk een beiaard bedoelen, een manueel bespeelbaar klokkeninstrument*²².

Aangevuld met een uurwijzer

Nadat de Gentenaars het ruim driekwart eeuw enkel met de uurklok moesten

stellen en op het vluchtige geluid moesten voortgaan, verscheen een nieuwigheid op hun stadstoren: een uurwijzer, weliswaar slechts één wijzer en enkel aan één torenzijde, allicht niet toevallig gericht naar de schepenhuisen, naar de 'Plaetse', de huidige Botermarkt dus²³. We moeten er natuurlijk rekening mee houden dat de visuele tijdwijzer, net als nu, steeds bleef functioneren samen met klokgelui. Het was iets algemeen. In de kleinere plaatsen waar er geen belfort opgericht werd, kon de dorps- of buurtgemeenschap luisteren naar de kerkklok. Wie 'onder de kerktoren' woonde, kon het uur ook zien op de wijzerplaten van de dorpskerktoren. Dat is nu op veel plaatsen nog steeds het geval.

De installatie werd aangevat in 1455, nauwelijks twee jaar na de verpletterende nederlaag bij Gavere (23 juli 1453), het einde van de opstand van de Gentenaars tegen Filips de Goede. Blijkbaar lag de stad niet knock-out toen. In het schepenjaar 1455-1456 werd voor het eerst een belangrijke som betaald aan meester Jan van Wechelen, de opvolger van Jan Metsaert, voor een *nieuw orloy ende eenen wysere*. De constructie gebeurde niet zomaar lukraak of op eigen ongecontroleerd goedvinden van de horlogemeester. Er moest gewerkt worden naar een ontwerp of geschreven bestek (beweerp): de onderdelen moesten zijn *van grootten ende van dicten naar 't begriep ende verclaers van eenen beweerpe*²⁴. Het jaar daarna ontving van Wechelen opnieuw een belangrijke som. De wijzer hing toen al ter plekke, want in datzelfde jaar werd Boidin van Wittevelde betaald voor het *makene drien scilden van wapenen int scaelgedac* (schaliedak) *om* (rondom) *'t beelfroyt boven den wijzere*²⁵. In 1458-1459 volgde de eindbetaling aan de horlogemeester. Daarbij vernemen dat het uurwerk met toebehoren (*met diesser ancleeft*) zo maar eventjes 3379 kg. woog²⁶. Boidin van Wittevelde, *schildere*, werd weerom betaald *om den nieuwen horloge deser () stede toebehoorende te schildere*.

Nog een tweede schilder, Clais vander Meersch, werd er bij gehaald om weerom drie wapenschilden te schilderen op het schaliedak van het Belfort boven de wijzer. Zijn bijzonderste werk bestond echter in het aanbrengen van de 'vier evangelisten', een populaire voorstelling in de Late Middeleeuwen, her en der te vinden in reliëfs en in miniaturen. Meer dan waarschijnlijk waren dat niet de aangezichten of gestalten, maar de symbolen van die vier. Indien we de overvloedig voorhanden zijnde iconografie van dit thema mogen volgen, dan kunnen we aannemen dat de wijzer in of over een cirkelvormige 'cadran' (wellicht eerder een ring dan een plaat) draaide, die zelf vervat was in een vierkant. Typisch werden de symbolen daarbij aangebracht in de vier hoekvelden gevormd door vierkant en cirkel. Bedenk daarbij dat die vier symbolen, gevleugelde wezens, terug gaan op oosterse mythen, waarin ze fungeren als bewakers van de vier zuilen die de aarde dragen. In hun verchristelijke vorm

werden ze: Mattheus (geveugelde mens of engel), Marcus (geveugelde leeuw), Lucas (geveugeld rund) en Johannes (arend). Of er een onderverdeling op de cirkel aangebracht was, weten we niet. Cijfers, Romeinse of Arabische, waren er allicht niet op te zien.

Belforttop afgewerkt met flankeertorens en bont opgetooid

De installatie van het wijzeruurwerk kan niet los gezien worden van een belangrijke vernieuwing van de bovenverdieping die enkele jaren later aangevat werd (1465-1468). Het betrof een toevoeging van vier flankeer(hoek)-torens aan het bovenste gedeelte van het 14de-eeuwse belfort. Dit keer werd het een grote onderneming. In de stadsrekeningen had men het zelfs herhaalde malen over het *nieu beelfroyt*. Toen pas kreeg de stadstoren het karakteristieke uitzicht dat we kennen van tal van afbeeldingen en dat benaderd wordt in het huidige uitzicht, naar ontwerp van architect Valentin Vaerwijck. Dat uitzicht kwam er dus bijna anderhalve eeuw na de start van de werken, die - symbolisch eigenlijk - aanvingen met het gieten van Roeland bijna anderhalve eeuw vroeger!

Het 'nieuw' Belfort moest plaats bieden aan de klokken: *omme de () clocken in te hanghene*²⁷. De analogie met de installatie van het uurwerk door de gebroeders van Ackerne drie kwart eeuw eerder, is opvallend. Zoals we hierboven zagen, kwam ook dat tot stand samen met een (voorlopige) voltooiing met bekapping van de toren.

Bij de afwerking kwam heel wat verf en zelfs verguldsel te pas. Dat werd aangebracht door verschillende schilders, onder wie, heel opvallend toch, Agnes vanden Bossche, van wie een beschilderd strijdvaandel met de Gentse Maagd een van de pronkstukken werd van de Bijlokecollectie. Zij mocht onder andere 'aangezichten' schilderen. En blijkbaar knapte die dame dat werkje ter plekke op, helemaal boven op de toren.

Naast de bekende, nu nog bestaande (en ook beschilderde!) torenwachters pronkten er wapenschilden, evangelistensymbolen, lelies, aangezichten om en rond grote en kleine dakvensters (dakkapellen) die enkel een sierfunctie hadden. Het Belfort, zeker het bovenste gedeelte, moet er in die tijd behoorlijk bont uitgezien hebben²⁸.

In 1531, nog eens driekwart eeuw na de installatie van de eerste en enige wijzer, werd het uur aan iedereen in alle windstreken visueel kenbaar gemaakt aan iedere zijde van de toren. Tijdgenoot Marcus van Vaernewyck verwoordde dat op de hem eigen manier: *Anno 1531 was 't Belfort viermael wijzer ghe-maect dant te voren was*. De ons welbekende twee wijzers per plaat kwamen er pas in 1684²⁹.

Nog meer uurwerken in de stad

Uiteraard bleef het daar niet bij. In 1400 werd door de Sint-Pietersabdij betaald voor *den cnape die 't orloy wacht ende stelt*³⁰. In 1420 had de Raad van Vlaanderen een horloge met klokje laten installeren in het Gravensteen door de priester Jan de Drayere. Negen jaar later mocht de Kortrijkzaan Olivier van de Wiele nog een (of een nieuw?) horloge met klokje aanbrengen op het 'parket van de kamer' van de Raad van Vlaanderen in hetzelfde Gravensteen. Blijkbaar had men behoefte aan nauwkeurige tijdsaanduiding in dat gebouw, want de ons al bekende Jan van Wechelen mocht in 1464-1465 een uurwerk plaatsen in het auditorium van de raad en even later repareerde hij *l'orloge scitué au consitoire de mesdits seigneurs (raadsheren) qui estoit tout desroyé*³¹. In 1468, tien jaar na de modernisering op het Belfort, mocht meester Jan de Smet, wonende op de *Calander berch*, aan het werk om een *orloye ende wyser te stellene () ter Vischmaerct*. Dat was toen op, of net naast, wat nu de Groentemarkt is³². Waarom er juist daar een uurwerk moest functioneren en waarom de Stad in de kosten tussenkwam, is evenmin geweten. Was dat om het openen en sluiten van de markt aan te geven, zoals de marktklok in het welbekende Toreken aan de Vrijdagmarkt eeuwenlang deed?

We mogen aannemen dat de openbare uurwerken al spoedig gevolgd werd (of misschien zelfs voorafgegaan) door meerdere uurwerken op torens van kerken en kapellen her en der in de stad, tot en met de welbekende, maar jammerlijk verdwenen Leugemeete in de Brugsepoortstraat. Maar op dat 'liegende' horloge uit 1606 mocht je niet vertrouwen³³.

En eensklaps gilt zijn bronzen stemme

Tot besluit moeten we toch nog even terug naar de allerberoemdste onzer klokken. Roeland als uurklok: de *huer* (uur) *clocke die men heedt Roelant*, zoals ze in 1466 aangeduid werd. Het is een aspect dat zo goed als onbekend bleef, wellicht vooral omdat het zo prozaïsch is. Daar kan je nu eenmaal niet zo'n prachtige volbloed romantische versregels van maken als in de stoere Gentse nationale hymne (integraal van West-Vlaamse makelij):

*Somber en groots, steeds stom en doods
Treurt d' oude Reus op 't Gent van heden
Maar soms hij rilt en eensklaps gilt
zijn bronzen stemme door de stede.*

Zo nemen dichters een loopje met de werkelijkheid. *Stom en doods ...* geloof dat liever niet: de *oude Reus* zweeg nooit. Ieder half uur was 't prijs, en op het uur volgden de slagen elkaar op, tot het bekende maximum van twaalf. In de nacht even goed als overdag, en dan klinkt het nog veel luider (machtiger, zou de dichter zeggen). En nog beter: om het uur moesten de nachtwachters - trompetters aan elk van de vier torenzijden even de trompet steken om te bewijzen dat ze niet sliepen³⁴.

Luc Devriese

NOTEN

- ¹ Augustinus, *Belijdenissen*, XI, xiii, 16. Hier verkort overgenomen uit Lie, O.S.H., *Eeuwigheid kent geen tijd*. In: *Madoc*, 2003, jg. 17 nr. 4, Themanummer *Eeuwig gaat voor ogenblik. Tijd en de Middeleeuwen*, p. 263-281.
- ² Mostert, M., *Middeleeuws tijdsbesef*; Brandsma, F., *Druk, druk, druk!* In: *Madoc*, 2003, p. 195-199 en 254-262.
- ³ De dagindeling in 24 uren ontstond in de wetenschap die streefde naar de exacte berekening van de Paasdatum met, naast de maankalender (maanden met 29,5 dagen), de zonnekalender (een dag telt 24 uur; een jaar 365 dagen met om de vier jaar een schrikkeljaar). De indeling was niet bedoeld voor dagelijks nuttig gebruik. De chronologie of tijdrekenkunde speelde een wezenlijke rol in het christelijke wereldbeeld van de Middeleeuwen (Lie, O.S.H., 2003, p. 264-265).
- ⁴ Alfons Van Werveke wijdde aan dit onderwerp in 1905, nu al ruim een eeuw geleden, een uitstekende bijdrage (Van Werveke, A., *Van wanneer dagtekent 'd beweerp van den beelfroete? Was het Belfort oorspronkelijk bestemd om een uurwerk en een klokkenspel te bevatten?* In: *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 1905, jg. 13, p. 131-150). Zijn tekst was grotendeels gebaseerd op de gegevens die de auteur (gedeeltelijk) samen met Julius Vuylsteke systematisch verzameld had uit stadsrekeningen, vooral uit de 14de eeuw en de eerste helft van de 15de eeuw. Een artikelje getiteld 'De klok Roeland' opgenomen in Van Werveke's bundel *Bijdragen tot de Geschiedenis en de Oudheidkunde van Vlaanderen*, 1927, p. 98-101, bevat veel minder informatie. Zijn populariserende bijdragen in *Het Laatste Nieuws* (30 september 1928) en in *La Flandre libérale* (25 maart 1932) over uurwerkgeschiedenis geven heel korte beschrijvingen van het eerste Gentse belfortuurwerk (Nota's Van Werveke nr. 354, in het Gentse Stadsarchief - SAG).
- ⁵ Het woord 'horloge' is samengesteld uit de Griekse woorden 'horos' en 'logos', waarin 'uur' (oorspronkelijke Latijnse betekenis: moment waarop iets gebeurt) en 'woord' of 'kennis' herkent. 264). Het begrip minuut (minute), in de betekenis van 1/60ste uur, verscheen pas tegen het einde van de 15de eeuw (Middelnederlandsch Woordenboek).
- ⁶ De Potter, F., *Gent van den oudsten tijd tot heden*, 1883, deel 1, p. 530 en 551. Deze foutieve versie werd niet overgenomen door Jos D'hollander in zijn boek *Van Klok tot Beiaard*, 2003, waar hij schrijft dat Roeland tot 1442 de enige luidkok was in het Belfort (p. 218). In dit overigens goed en degelijk gestoffeerde werk wordt de oudste geschiedenis van het uurwerk niet behandeld.

- ⁷ Over de vele misvattingen omtrent de beroemde klok: Devriese, L., Klokke Roeland en haar Antwerpse zuster Orida gegoten door Luikenaars. In: *De Heraut*, 2010, jg. 45 nr. 1, p. 6-15.
- ⁸ Of in de periode voordat er sprake was van een mechanisme op het Belfort in de stad Gent de uren geslagen werden, weten we niet. Het Memorieboek van de Stad Gent geeft aan voor het jaar 1314: *In dit jaer was te Ghendt besteet te gietene den Roelandt dwelck es nu de uer-clocke (Van Der Meersch, P. C., Memorieboek der Stad Gendt van 't jaer 1301 tot 1737, 1852, deel 1, p. 22). De schrijfwijze is deze van een niet getrouwe veel jongere kopie van het origineel. De uurklok kan een latere toevoeging zijn. De niet altijd even betrouwbare kroniekschrijvers suggereren dat Roeland al vanaf het begin als uurklok dienst deed (Vaernewijck, Despars, Meyerus, Grammaye en Sanderus - referenties bij Van Werveke, A., 1905, p. 140).*
- ⁹ De Potter, F., 1883, deel 1, p. 520.
- ¹⁰ De traditionele toeschrijving van de uitvinding van het mechanische uurwerk aan Gerbert van Aurillac, die van 999 tot 1003 onder de naam Sylvester II nog even paus was, is foutief. Het is pas met de introductie van het ontsappingsmechanisme, drie eeuwen later, dat de tijd op mechanische wijze voldoende correct kon weergegeven worden en dat het tot praktische realisatie kwam (Brandsma, F., Haspels, J.J., *Horologium magicum*. In: *Madoc*, 2003, jg. 17 nr. 4, p. 263-243).
- ¹¹ Omstreeks 1370 werd een voorslag gemonteerd in het Rijselse belfort. Dit wijst er op dat er toen al een uurwerk functioneerde. In 1372 gebeurde hetzelfde in Ieper, in 1372 in Mechelen, in 1391 in Douai en in 1396 in Brugge. (Deleu, F., Een historisch overzicht van klokken en beiaarden in de Franse Nederlanden. In: *Jaarboek De Franse Nederlanden - Annales Les Pays-Bas Français - Ons Erfdeel*, 1986, p. 169). Dante bezong ca. 1320 een uurwerkmechanisme met klokkenspel in zijn *Divina Commedia* (Paradijs, zang 10, vers 139-148): '... zo roept ons het uurwerk, waarbij het ene onderdeel het andere aandrijft en in beweging brengt, terwijl het zo zoet klingelt ...'.
- ¹² De archiefpapieren hebben het over 'engienen' (in het meervoud).
- ¹² Stadsrekeningen van 1412-1413, 1413-1414 met vermelding van ijzerwerk en timmerwerk en 1429-1430 met betaling voor de 'reep (touw) ant engien vander huerclocke' (Van Werveke, A., 1905, p. 142, voetnoot) en van 1458-1459 (SAG reeks 400 nr. 19, f. 227-231v; de hamer op f. 136v). In zijn krantenartikels geeft Van Werveke aan dat het eerste uurwerk helemaal van hout was en voorzien van een horizontaal draaiend wiel dat over en weer ging (de 'onruste'). De bron(nen) waarop hij zich hiervoor baseerde, staan niet aangegeven.
- ¹³ SAG, reeks 400 nr. 21, f. 159v. Dit is de eerste vermelding van de naam Roeland in de stadsrekeningen, naam die overigens op de klok zelf sinds 1315 te lezen stond.
- ¹⁵ In Van de Walle, R. (ed.), *De Gentenaars en hun Belfort*, 1985, p. 95, wordt gesuggereerd dat rond 1380 door de gebroeders van Ackerne een uitwendig zichtbare houten voorloper van het 15de-eeuwse wijzeruurwerk werd aangebracht. Dat was zeker niet het geval.
- ¹⁶ SAG, reeks 400 nr. 19, f. 137v. Ook vermeld bij De Potter, F., 1883, deel 1, p. 551.
- ¹⁷ SAG, reeks 100 nr. 19, f. 137v. (werken in de 'eerste maand').
- ¹⁸ Van Lokeren, A., *Tour communale de la ville de Gand*. In: *Messenger des Sciences historiques de Belgique*, 1839, p. 242; D'hollander, J., 2003, p. 67.
- ¹⁹ SAG, reeks 93bis nr. 5, f. 57. Transcriptie bij Van Werveke, A., 1905, p. 143-144.
- ²⁰ Van Werveke, A., 1905, p. 144.
- ²¹ In 1321 vermeldt een kroniek van de abdijs Sint-Katherina bij Rouen, een raderuurwerk met speelwerk dat de hymne 'Conditor alme siderum' liet horen over een afstand van drie mijlen (Brandsma, F., Haspels, J.J., 2003 p. 236-237). Zie ook de voetnoot met de verzen van Dante uit dezelfde tijd.
- ²² Citaat uit D'hollander, J., 2003, p. 55.

- ²³ Aan de plaatsing van het eerste wijzeruurwerk werden slechts enkele regels gewijd in Van Werveke, A., 1905, p. 145 en enkele meer, maar minder accuraat in Van de Walle, R. (ed.), 1985, p. 95-96.
- ²⁴ SAG, reeks 400 nr. 18, f. 142v. De betaling werd opgenomen in de rubriek 'taswerken', die meestal complexe en langdurige aannemingen bevat. De som van de deelbetaling voor de horloge bedroeg 30 pond groot op een totaal van iets meer dan 50 pond groot aan taswerken betaald in dat werkjaar. Volgende betalingen vermeld in nr. 18 op f. 310v. en in nr. 19 op f. 136v. In totaal ontving Jan van Wechelen 108 pond-12 schelling-9 groot-4 denier (26073 groot). Dit kan vergeleken worden met de 1620 groot jaarloon van een Brugse metselaars-knecht in 1455-56 (Blockmans, W.F., Prevenier, W. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1975 nr. 4, p. 506). Het werkloon van de horlogemaker was begrepen in de kostprijs van het ijzerwerk. De man werd dus per gewicht betaald. Vermoedelijk nam de grondstof veruit het grootste deel van deze som in.
- ²⁵ Het finale schilderwerk met de evangelisten door van der Meersch in SAG, reeks 400, nr. 19, f. 136v. en 227v. (tweede kopie).
- ²⁶ Enkel het ijzerwerk: hier gerekend met de waarde van het Sint-Elooispond (gewichtmaat voor ijzer): 7722 pond x 0,437586. In het 'Dagboek van Gent' uit die tijd wordt een gewicht van dezelfde grootteorde aangegeven: 'ende weeght in ysere by den VIIIm (mille) ponden' (Fris, V., *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470*, deel II, Gent, 1904, p. 285).
- ²⁷ SAG, reeks 400 nr. 21, f. 75-80.
- ²⁸ Een korte beschrijving van de werken en vooral van het schilderen (zonder aandacht voor het uurwerk) bij Claeys, P., Le Beffroi. In: *Les Monuments de la Ville de Gand*, Gent, 1905, p. 6. Over de schilderes: Baldewijns, J., *Agnes vanden Bossche, een zelfbewuste vrouw en een merkwaaardige kunstenaar in het 15de-eeuwse Gent*, 1996, p. 56.
- ²⁹ Van de Walle, R. (ed.), 1985, p. 95.
- ³⁰ Van Werveke, A., 1905, p. 145: Rijksarchief Gent, rekeningen Sint-Pieters nr. 2287 (1400).
- ³¹ Pinchart, A., Archives des arts, des sciences et des lettres. 86. Horlogerie. In: *Messenger des Sciences historiques de Belgique*, 1863, p. 434. Van Wechelen beperkte zijn activiteit niet tot Gent alleen. In een contract uit 1467-8 (SAG, reeks 301 nr. 64, f. 142v., 6-8-1468) belooft hij te maken 'een orloie metten wielen, ghetauwe ende ghewichten' voor de kerk van Waarschoot. Dit illustreert hoe de torenuurwerken in die tijd tot in de kleine dorpen verspreid waren. Verder repareerde hij ook nog het horloge op het Oudenaardse stadhuis (1468). Hij werd als 'orlogemakere vander stede van Ghendt' betiteld (Pinchart, A., 1863, p. 434).
- ³² SAG, reeks 400 nr. 22, f. 103v (1468-1469, 10de maand). De notitie vermeldt ook nog 'meter spelle (of eerder 'spille') te vermakene'. Het bedrag dat de Stad hiervoor overhad is laag (6 schell. gr.), wat laat vermoeden dat er ook andere partners meebetaalden. Een jaar later (f. 230, 11de maand) werd er opnieuw betaald: 'den cost vanden weercke ghewracht an thoreloge an de vischmaerct'. Het openbaar uurwerk wordt vermeld in het Politije Boeck I van Justo Billet (f. 68, 148, 157). Het was een van de zeven die Gent (volgens dezelfde Billet) in de 17de eeuw telde. De horloge stond bij (of hing toen aan) het Maantje, volgens De Potter, F., 'Gent ...', deel 2, p. 458, in de Korte Munt, waar nu een kantoorwarenhandel huist.
- ³³ Van Werveke, A., *Het Godshuis van Sint-Jan & Sint-Pauwel te Gent. De Leugemeete. Oorkonden*, 1902, Inleiding, p. XI. De bijnaam Leugemeete werd al in 1663 vermeld door Justo Billet.
- ³⁴ D'hollander, J., 2003, p. 67.

HET GRAVENSTEEN

Hoeveel honderdduizenden, ja miljoenen mensen hebben sedert het begin van deze eeuw het in al zijn pracht en luister herstelde Gravensteen bezocht? Statistieken zouden het misschien wel aan de hand van de bijgehouden documentatie kunnen uitmaken en onze persoonlijke raming gaat naar de vier miljoen bezoekers. Hetgeen echter de cijfers die telkenjare door de Dienst voor Toerisme worden bekend gemaakt - thans meer dan 100.000 bezoekers per jaar enkel maar in de vier zomermaanden - ons niet kunnen veropenbaren, is de indruk die de Middeleeuwse burcht op hen heeft gemaakt en de herinnering die hen voor immer aan hun bezoek aan het machtige bolwerk zal bijblijven.

Er zijn weinig monumenten in ons land die zo druk worden bezocht en er zijn in gans West-Europa maar zeer weinig monumenten of ensembles die een dergelijke impressie maken op de bezoekers als ons Gravensteen, door zijn gaafheid, zijn indrukwekkend voorkomen, zijn aparte architectuur, zijn integratie

midden in het stadsbeeld en de toverkracht die het bezit om een verleden op te wekken.

Wanneer wij de realiteit van het impact en van de blijvende remniscentie vaststellen, kunnen wij ons niet genoeg verheugen om de beslissing die dit jaar juist een eeuw geleden door de Gentse gemeenteraad werd genomen, beslissing die de eerste stap werd op de lange weg van de redding van het Gravensteen.

Zeggen dat gans de bevolking van de stad onze edielen aanzetten in die zin te ageren, zou een grove leugen zijn. Er was in die jaren slechts een kleine, een minuscule minderheid om de overheden met het probleem van het Gravensteen lastig te vallen: voor de overgrote meerderheid van de bevolking mocht men gerust de enkele puinen die nog overbleven, slopen of de toestand laten zoals hij was, d.w.z. de katoenspinnerij die er gehokt was, laten voortdraaien en de huizen die zich onderaan de walmuren in de loop der eeuwen hadden vastgezogen als luie mosselen op een golfbreker een roemloze dood laten sterven.

Wij kunnen het onze groot- of overgrootouders post mortem niet blijven verwijten: zij leefden in een tijd van een afschuwelijk materialisme en bovendien leken de puinen van wat eens de machtigste burcht van het middeleeuwse Vlaanderen was geweest, geen uitgave van 'n paar honderden goudfranken meer waard te zijn.

Zo hebben er ook velen geredeneerd wanneer men kort na W.O. II met het voor sommige gekke, voor anderen utopische idee kwam aandraven uit de puinen van de gewezen Sint-Pietersabdij de oorspronkelijke, althans de abdij uit haar bloeiperiode te voorschijn te toveren. Zij die toen de zgh. gebouwen mochten binnentreden, de visu mochten vaststellen in welke toestand zij herchapen waren geworden door een eeuw dienst of bezetting door leger en rijkswacht, waren de wanhoop nabij.

En wie zou thans durven beweren dat deze herstelling een voor de stad slechte zaak is geweest?

Wie objectief en nuchter zijn advies wil uitbrengen moet bekennen dat deze herstelling wellicht op historisch, cultureel, sociaal en artistiek vlak, de beste belegging is geweest die Gent de laatste jaren mocht verrichten.

Zo was het ook een eeuw geleden, en misschien nog erger, want van het Gravensteen zag de voorbijganger nog enkel het majestueus poortgebouw dat voor de werklieden van de spinnerij openging op een donkere gang waarachter zich de ateliers akelig en druilerig in een bestendig kille, vochtige temperatuur opvolgden, een hel voor wie er dagen aan een stuk moest huiveren en rillen.

Zoals de volksmensen het toen zegden: “ne huup èwe stienen”! Een handvol

Gentenaren dacht er anders over, mensen die wisten wat het Gravensteen had betekend in de wording en groei van Gent, wat het op architecturaal vlak vertegenwoordigde in de geschiedenis van de bouwkunst in West-Europa, wat het eens volledig hersteld kon worden als realiteit en als symbool voor Gent en voor Vlaanderen.

Zij wisten hoe men in de Middeleeuwen burchten optrok, hoe dik de ring- en andere muren waren, sterk genoeg om onmiddellijk de vijand en middellijk de eeuwen te trotseren.

Mensen uit de XIXe eeuw hadden met spinmolens en getouwen hier en daar het decor verwoest, het stenen kantwerk aangetast, doch de ruwbouw, de structuur waren zuiver gebleven in hetgeen met het blote oog op een puinhoop geleek. Muren, anderhalve meter en zelfs meer dik, werpt men zomaar niet omver: het kost te veel geld! De huisjes die in de schaduw van het slot dekking hadden gezocht waren al bijeen niet eens tegen een knip voor de neus bestand.

Schijn bedriegt dachten deze optimisten: hoofdzaak is de stadsmagistraat en de regering te kunnen overhalen tot aankoop en onteigening: eens deze kogel door de burcht, zou de herstelling wel haar gang gaan!

De aanhouder wint: na jaren strijd boekte de minderheid estheten een eerste overwinning: de stad stemde er uiteindelijk in toe een som van 21.000 goudfr. neer te tellen voor de aankoop van het poortgebouw d.i. het monumentaal ingangsbouw van het Gravensteen en dan nog wel omdat het in goede staat verkeerde en de restauratie omzeggens niets zou kosten Vaderlandse of stedelijke fierheid, zorg voor het behoud van de mooiste relikwie van ons verleden, mogelijkheid om het geheel te redden en te herstellen als toeristische attractie, waren argumenten die niet eens werden overwogen: men wou zich enkel ontdoen van de zgn zagerij en plagerij van enkele artistiek en historisch gecomplexeerden. Het was hoogtijd, want enkele weken later zou men het hebben afgebroken. Op het stadhuis was men er nu stellig van overtuigd dat het amen en uit zou zijn met het gejam van oudheidkundigen en zgh. liefhebbers, vrienden of minnaars van hun geboortestad. Zij zouden onmogelijk, zo dacht het college van burgemeester en schepenen, durven aandringen voor de rest van het Gravensteen, een ware puinhoop.

Maar ja, deze heren waren nogal invloedrijk en daar waar politieke invloed tegenwoordig meestal leidt tot faciliteiten bij het vernietigen van ons cultureel patrimonium - men vraagt zich trouwens af hoe sommige politici de dag van vandaag, met hetgeen zij op hun geweten hebben het woord cultuur nog durven uitspreken - werd deze invloed op het einde van de vorige eeuw aangewend - en niet misbruikt - om sommige ministers die nog iets voelden voor de kunst, aan te spreken en te bekeren tot hun ideaal: de Béthune, Paul Frédéricq,

Julius Vuylsteke, de Limburg-Stirum, Van Assch, Ferdinand Van der Haeghen, Varenberg, Wagener, Verhaegen, Herman van Duyse en anderen wisten aan welke deur zij aanklopten, o.a. Alfons van den Peereboom die reeds in 1865 had verklaard dat zijn departement bereid was tussen te komen in de kosten van aankoop van het Poortgebouw.

Zonder officiële steun van de regering hadden de stedelijke overheden geen cent meer durven uitgeven: er was te veel kritiek geweest na de aankoop van dat klein deel van het Gravensteen in 1871.

In 1887 schreef de *Messenger des Sciences*: “Lorsqu’il y a une vingtaine d’années, la ville de Gand acheta la porte d’entrée de l’ancien Château des Comtes, sauvant cet intéressant monument d’une destruction bon nombre de gens haussèrent les épaules et persiflèrent même les édiles qui prenaient sous leur protection cette masse noirâtre de veilles constructions”!

Gent is zijn groei en zijn macht steeds de meerderheid van zijn bevolking verschuldigd geweest, het behoud van zijn artistiek, historisch en cultureel patrimonium had het steeds aan een kleine minderheid te danken. Zo was het ook met de redding van het Gravensteen.

Deze kleine groep wist geleidelijk de publieke opinie warm te maken, te sensibiliseren, de oude Gentse fierheid wakker te schudden.

Wanneer de promotors van de volledige redding van de burcht zich in maart 1887 bij minister Beernaert begaven, mochten zij zich beroepen op het erevoorzitterschap van de gouverneur van de provincie, van de burgemeester van Gent, de morele steun van tal van politici, kranten, verenigingen en sympathisanten.

Er werd een soort compromis ondertekend dat kort daarna leidde tot de onteigening van het Gravensteen en van de aanpalende huizen. Wanneer men de volledige afrekening maakt van de aankoop, onteigening en herstelling bedraagt het geheel niet eens 900.000 fr. uit de tijd.

Gent heeft ook in die jaren miljoenen uitgegeven die geen spoor hebben nagelaten. De uitgave voor het Gravensteen is de gelukkigste belegging geweest op moreel en cultureel vlak, de meest renderende in de optiek van ons toerisme. En nochtans was het monument zonder het poortgebouw in 1885 te koop gesteld geworden: “Gravenkasteel zijde de oude vermaerde verblijfplaats der Graven van Vlaanderen, thans bestaan in een Nijverheidsgesticht met menigvuldige huizen, te Gent, enige zitdag Vrijdag 22 mei 1885”. De bedoeling van de verkopers was klaar en duidelijk: het Gravensteen kon worden gesloopt en een plan van aanleg met nieuwe straat lag klaar!

De actie en de verbetering van degenen die men de Vrienden van ‘s Gravensteen noemde, hebben toen de mogelijke kopers de schrik op het lijf gejaagd. Er daagde geen liefhebber op.

Van het Gravensteen, toen het in 1872 en in 1887 in twee opeenvolgende administratieve en financiële fasen door de stad werd aangekocht, hetgeen met de onteigening van een aantal aanpalende huizen samenging, zagen en kenden de Gentenaren enkel de vergrijsde en nogal norse silhouet van de Toegangspoort met het eigenaardig kruisvenster: over het verleden van de burch konden zij omzeggens niets vertellen, tenzij dat er nog een spook in het gebouw ronddoolde, een spook dat enkele nachtridders, gewoonlijk wat door de neus beweerden ontmoet te hebben op het Veerleplein of in de Jan Breydelstraat. Het was immers eeuwen geleden dat men nog enige belangstelling had vertoond voor de burch die eens het bolwerk en het symbool van de macht van Vlaanderen en van zijn graven was geweest.

In 1779 had de Oostenrijkse regering die ook medeverantwoordelijk was voor het verval van het Prinsenhof, in naam van keizerin Maria-Theresia, een deel van het Gravensteen verkocht aan de aannemer Brismaille: “Verscheyde deelen voortijds gebruykt geweest hebbende tot de vergaderinge van den Raed van Vlaenderen, de Greffe, de Gevangnisse en de Conciergerie van den zelfden Raed alsmede een huys daernevens staende, alle zeer gediensig tot de groote fabrieken”.

Jean Denis Brismaille die op het einde van de XVIIIe eeuw een tamelijk belangrijke rol speelde in de wijziging van het Gents stadsbeeld, mocht al het te koop gestelde op 23 december 1779 aankopen voor de som van 8.353 pond gr., doch kon niet onmiddellijk ingaan op de wenk van de Oostenrijkse regering er een fabriek op te richten en vormde het tijdelijk om tot een soort arbeiderswijk.

Ten tijde van de Franse bezetting werd het geheel nationaal goed verklaard en in 1797 en 1798 aan particulieren verkocht, o.a. aan Delfosse en Vander Heeren die hun deel afstonden aan Ferdinand Heyndericx die, de suggesties van de Oostenrijkse regering indachtig, in het Steen een katoenspinnerij inrichtte. Het gebeurde wel niet de eerste maanden van de aankoop want zij zien in 1798 de grote zaal van “het zoogenaemd Graven-Kasteel” een tamelijk onverwachte bestemming krijgen, deze van gelag- en restaurantzaal: “hij aenveirdt traktementen, geeft table d’hote en alle soorten van ververschingen”!

Geen mens in Gent die op dat ogenblik opkomt voor het behoud of de redding van deze enige getuige van ons verleden: Meeste Toren, Grote Zaal, kapel, kelders en keukens en andere aanhorigheden worden ateliers, machinekamers, katoenspinnerijen, krotwonigen voor arbeiders, herbergen enz.

Eens het ensemble, in 1872 en 1887, vast in handen van de stad, verdween ook als bij wonder de onverschilligheid van de bevolking. De enen, niet al te talrijk, juichten om het happy end na jaren vertwijfeling en delicate onderhande-

lingen, de anderen sakkerden en vonden plots duizend en een bestemmingen voor het bedrag dat de stad - met belangrijke tussenkomst van regering en provincie - had uitgegeven, allen echter waren benieuwd om hetgeen na de herstellingen uit deze donkere puinhoop zou te voorschijn komen.

En hier kwam natuurlijk, ook en vooral bij de historici en oudheidkundigen de kat op de koord. Hoe zou men het Gravensteen herstellen?

De keus van het stadsbestuur was gevallen op een van onze meest bekwame en verdienstelijke architecten, Jozef De Waele die het allemaal zeer meticuleus, zeer wetenschappelijk en zeer technisch instudeerde, uitcijferde, in plannen omzette en realiseerde.

Kritiek - wij leven immers in Gent - bleef natuurlijk niet uit. Het moest zo, beweerde men, of anders of gans anders geschieden, in elk geval niet zoals de specialist, degene die het probleem het best kende, het voorzag en uitwerkte. Men was pro of contra de ingediende restauratieplannen, meestal zonder enig objectief criterium.

Er werd in die jaren zoveel over het Gravensteen geschreven, o.a. door Jozef De Waele, Armand Heins, Victor vander Haeghen, De Vlaminck, kanunnik Vanden Gheyn, Napoleon De Pauw, Hermann Van Duyse, Julius Vuylsteke, dat de gewone leek nog moeilijk wegwijs geraakte in de doolhof van plannen, projecten, kritiek en historische beschouwingen.

Zelden heeft men in enkele jaren zoveel over een bepaald onderwerp geschreven en alles willen oprakelen uit het verleden van een gebouw dat nu ineens een twistappel werd tussen archeologen en estheten.

Voor sommige Gentenaren was het probleem terug te brengen tot een geldkwestie: zij schreeuwden zich hees wanneer men in 1893 een som van 30.000 uitgaf voor de restauratie van het poortbebouw en van de ringmuur, doch schenen uit het oog te verliezen dat bij elke aankoop de Staat voor een derde en de Provincie voor een ander derde waren tussengekomen, zodat het aandeel van de stad wel aan de zeer lage kant kwam te liggen.

Anderen konden zich niet eens verklaren met de ontwerpen van architect De Waele die nochtans sedert vele jaren tot een grondige archeologische studie van het gebouw was overgegaan en die een zeer degelijk restauratieplan had voorgelegd dat de goedkeuring én van de stad én van de regering had bekomen. De eeuwenoude strijd tussen degenen die geen steen van een oud gebouw of monument durven aanraken, zelfs wanneer het ensemble in puin valt, en degenen die het gebouw zijn oorspronkelijk karakter en aspect willen terugschonen, laaide weer op.

Jozef De Waele en na zijn overlijden, architect Mortier, hebben aan de tot een puinhoop vervallen burcht zijn middeleeuws aspect en architectuur teruggegeven, met behoud van enkele wijzigingen die onvermijdelijk in de lange

geschiedenis van het gebouw, werden aangebracht.

De discussie, voornamelijk in de schoot van de Maatschappij van Geschieden Oudheidkunde, was bijwijlen zeer hevig, doch toen de Gentenaren op een mooie dag het eindresultaat mochten bekijken en bewonderen, werd het plots misstil in het kamp van de kritikasters: het Gravensteen verhief zich in al zijn majesteit, hoogmoedig, grandioos, zonder enig litteken, ook zonder enig detail dat op erersatz namaak of persoonlijke interpretatie of gril wees. De Waele had het maximum behouden, de ontbrekende delen bijgewerkt doch op zeer discrete wijze, zodat tegenwoordig niemand kan vermoeden in welke afschuwelijke staat het Gravensteen een eeuw geleden verkeerde.

De Gentenaren die het Gravensteen gekend haalden in “een slooste van krotten, fabriekskens en lelijke huizen” zoals Lodewijk De Vriese het eens schreef, geraakten bij het zien van het gerestaureerd ensemble, niet uitgepraat over het wonder dat Jozef De Waele had verricht door uit deze ruïne en bouwval een prachtig versterkt kasteel te toveren. Voor hen was het in al die jaren slechts een hoop oude stenen geweest nog enkel bewoond door het klassieke spook, zoals Geeraard Duivelsteen, het slot van Laarne en alle middeleeuwse kastelen er onvermijdelijk een moesten bezitten.

Bij het bekijken van het ontmanteld en hersteld Steen werd het ineens duidelijk dat aan zijn geschiedenis en verleden meer moest verbonden geweest zijn dan een banaal spook: gretig keken de Gentenaren uit naar allerhande historische gegevens, geromanceerde verhalen en zelfs legenden; de jarenlange ruzie van archeologen en andere haarklievers die het probleem tot een zeer technisch en soms vervelend niveau hadden teruggebracht, werd gauw vergeten, en het Gentse volk leerde met een verbluffende fasciliteit en fierheid, de bewogen lotgevallen aan van de meest beroemde en beruchte burcht van het land, eindelijk blij dat het stadsbestuur gehoor had gegeven aan de noodkreet van enkele rasechte Gentenaren bekommerd om de redding van het historisch patrimonium van de gemeente.

Al bijeen is het financieel “offer” van de stad nogal miniem geweest: het aandeel van Gent in aankoop, onteigening en restauratie is niet veel belangrijker geweest dan het bedrag dat de provincie heeft uitgegeven voor het optrekken van de afschuwelijke bunker tussen bisschoppelijk paleis en hoofdkerk, eeuwige schandvlek voor hen die dat monster op die plaats hebben gewild en aanvaard.

De generatie van het begin van onze eeuw kende de geschiedenis en legenden van het Gravensteen op haar duimpje, onze generatie die vergroeid is met het enig mooi ensemble van het Veerleplein, heeft de heroïsche tijd van aankoop en restauratie niet meegemaakt en kent weinig of niets van het verleden van de burcht.

In deze julimaand en tijdens de Gentse Feesten die heel wat ouders met hun kinderen de weg naar het Gravensteen zien nemen, is het misschien niet ongelegen een paar van de gebeurtenissen en enkele legenden uit de vergeethoek te halen: zij zijn het die de indrukwekkende massa doet leven, die de vermaarde vesting vastsnoeren aan de geschiedenis van de stad, van het graafschap, aan het politiek en sociaal leven van onze voorouders.

Verblijfplaats van onze graven, paleis waar sompouteuse onrtvangsten plaats hadden, gevangenis, militair bolwerk, heeft het Gravensteen van Filips van de Elzas tot Filips de Goede en na deze graven of hertogen, in dienst van gerecht of regering, een toonaangevende rol gespeeld waaruit wij enkele anekdotes zullen trachten te plukken.

De 136 studenten die op 16 november 1949 het Gravensteen bezetten, er urenlang zegevierend weerstand boden aan de stormloop van politie, brandweer en rijkswacht, en aldus een van de meest fantastische studentengrappen uithaalden, zijn sedertdien gezeten burgers, ingenieurs, geneesheren, advocaten en zelfs magistraten geworden die hun zoon of dochter naar de Universiteit hebben gestuurd waar zij op hun beurt min of meer geslaagde studentikoze grappen uithalen of uitdenken.

Weliswaar kon deze slag om het Gravensteen, zoals trouwens de meeste veldslagen, de nagestreefde doelwitten niet bereiken; de studenten leverden immers in 1949 slag, men mag het nog eens uit de doeken doen, voor twee kapitale eisen; bier tegen 3 fr. de pot en het vervangen van de donkerblauwe kepis van onze agenten door de pas afgeschafte witte helmen of potten! De kepis zijn de inmiddels wat weelderiger geworden hardos van onze pandoe- ren blijven versieren of ontsieren, het bier schuimt nog even heerlijk en lekker, maar wij betalen drie, vier maal zoveel voor een pint en... enkel de studentenpetten zijn van het strijdtoneel verdwenen, niettegenstaande een moedige en wanhopige poging van een handvol studenten uit de eerste licentie Rechten.

Men heeft de vredelievende slag van 1949 niet helemaal ten onrechte de laatste grote of heroïsche bladzijde uit de geschiedenis van de eeuwenoude burcht genoemd. Wat er naderhand, sedert bijna een kwart eeuw is voorgevallen is niet veel zaaks en mag althans geen plaats nemen in de rij historische gebeurtenissen in en om het Steen: opgravingen in 1951 onder leiding van conservator Nowé, die een nieuw licht wierpen op de prehistorie van de burcht en nml. het bestaan van vroege versterkte kastelen op diezelfde plaats kwamen bevestigen, een brand op de Meeste Toren op 16 september 1961 na een laatste vertoning van het Klank- en Lichtspel, een andere brand op het dak van de toegangspoort op 29 december 1964, beiden zonder al te ernstige gevolgen, twee flauwe nabootsingen van de slag van 1949, nml. door een zeventigtal

studenten van de Universiteit van Amsterdam in mei 1956 om er de tiendaagse veldtocht van... 1831 te herdenken, en een nieuwe aanval in januari 1971, door studenten T.I. als protest tegen het wetsvoorstel 616 van minister Vermeulen; verder herstellingswerken in 1953 en in 1967 uitgevoerd, een evocatie in stereorama die in 1961 van wal liep en het aanbrengen in oktober 1954 van een gedenkplaat met de namen van hen die op het einde van de vorige eeuw het Gravenkasteel wisten te redden en te restaureren.

Gent heeft drie grote vestingen geteld: het Gravensteen dat Filips van de Elzas op het einde van de XIIe eeuw liet optrekken op een bestaande versterkte burcht, het Spanjaardkasteel dat Keizer Karel na de opstand van 1539 deed bouwen op een deel van de Sint-Baafsabdij en de Citadel die in het begin van de XIXe eeuw, op raad van Wellington en op bevel van Willem I, door majoor Gey van Pittius werd opgericht daar waar tegenwoordig het Citadelpark een van de zeldzame groene ruimten in ons vergrijsd stadsbeeld is geworden: alle drie waren in hun tijd zeer belangrijke constructies, behoorden tot de meest imponerende van Europa, alle drie waren ook van plan, uitbouw en afwerking vooruitstrevend, maar geen van hen werd in het voordeel of belang van de Gentenaren opgetrokken.

Het Gravensteen werd op die plaats gebouwd als militair bolwerk in het kader van de bewogen en gevaarlijke politiek van Filips van den Elzas, maar ook en vooral om, naar het woord van de kroniekschrijver Gisbertus “mettre un frein à la superbe des Gantois”. Met zijn Spanjaardkasteel was Keizer Karel vast besloten de bepaald te rumoerige en oproerige Gentse stede in bedwang te houden, terwijl Wellington en Willem I wanneer zij de Citadel oprichtten, aan de strategische belangen van de Verbondenen en geen ogenblik aan de bescherming of verdediging van Gent zelf hebben gedacht.

Alleen de oudste van deze drie burchten is bewaard gebleven en dank zij de inspanningen, het talent en het doorzettingsvermogen van architect De Waele is hetgeen wij vandaag nog mogen bewonderen geen namaak, geen afkooksel of geen reconstructie zoals wij er elders te zien krijgen; het is het ware, het echte middeleeuwse Steen, gebouwd om oorlog, geweld, belegering en eeuwen te trotseren en dat ook voldoende weerstand heeft kunnen bieden aan het vandalisme van de mens op het gepaste ogenblik uit zijn puinen te kunnen verrijzen.

“Pas une ville au monde schreef Hermann van Duyse wanneer men aan de ontmanteling begon, ne pourra montrer une construction militaire d’une importance aussi considérable, ni se rattachant d’aussi près au faste le plus glorieux de son histoire”, en een andere auteur schreef op hetzelfde ogenblik: “Gand aura désormais une attraction artistique incomparable, quelque chose comme

un coin de vie gothique échappé à la destruction par une sorte de miracle équivalent à l'évocation inattendue de Pompéi”.

De grote droom van Filips van den Elzas, iets voor de eeuwigheid op te richten, is dan toch werkelijkheid geworden.

“Filips, aldus Prof. Ganshof in de “Geschiedenis van Vlaanderen”, was ontgensprekelijk een zeer ontwikkelde persoonlijkheid, ook op het gebied van het geestesleven, maar tevens iemand bij wien groothedswaanzin en ijdelheid tot de voornaamste drijfveren behoorden”. Zoals sommigen vandaag aan de Ronde van Frankrijk deelnemen, zo was het in die jaren in de familie van de graven van Vlaanderen traditie geworden aan alle kruistochten en expedities naar het Oosten deel te nemen, uit religieuze overtuiging, om politieke redenen en ook om mee te doen aan de meest populaire sport van die tijd: Vechten! Filips vader, Diederik van de Elzas, had alle records neergehaald door viermaal aan een kruistocht deel te nemen en telkens heelhuids huiswaarts te mogen keren. Filips had dan ook veel horen vertellen over de fantastische lotgevallen en avonturen van de kruisvaarders en als kind had hij gezworen ook eens het uniform aan te trekken en zijn kans in de grote expeditie te gaan.

Hij had horen vertellen over de avonturen maar ook over dat fantastisch oosten, zijn klimaat, zijn vrouwen, zijn zeden, volk, burchten, kunst, handel en beschaving.

Handig en ambitieus wilde Filips een voorname rol spelen in de Europese politiek. Door zijn huwelijk met Elisabeth van Vermandois had hij zijn territoriale bezettingen aanzienlijk uitgebreid en ten tijde van de minderjarigheid van de jonge koning Filips-August, was hij in feite regent van Frankrijk geweest hetgeen zijn ambitie nog meer had toegespitst. Wanneer hij inzag dat het niet zo gemakkelijk was voor een graaf van Vlaanderen de eeste viool te spelen aan het Franse Hof, ging hij de Duitse keizer Frederik Barbarossa vleien en wist o.a. belangrijke privileges te bekomen voor de Vlaamse, niet in het minst voor de Gentse kooplieden, nl. vrije scheepvaart op de Rijn, markten enz.

Hij was aanvankelijk de poorterie en vooral de Gentse poorters zeer genegen zoals uit deze maatregelen blijkt, doch zij werden, mede dank zij deze gunsten, te machtig en Filips trachtte geleidelijk hun zelfstandigheid te beperken en te besnoeien.

Men beweert dat hij na de brand die in 1176 Gent teisterde, het grootste gedeelte van de stad vernielde en enkel de Stenen van patriciërs en rijke kooplieden spaarde, van de gelegenheid gebruik maakte om de in de brand verloren gegane charters te negeren.

Sommige geschiedschrijvers, als Fris bv, beweren dat het bij zijn terugkeer van een Kruistocht in 1178 was dat hij een nieuw charter “Haec est lex et son-

suetudo Gandensibus observandam constituta” uitvaardigde waarbij hij de gemeentelijke autonomie en de stedelijke rechterlijke organisatie een ferme deuk gaf; andere auteurs, als Ganshof, houden staande dat Filips vóór zijn afreis naar het Heilig Land, een stadsrecht aan de voornaamste steden toekende dat een verregaande autonomie toekende, maar tevens het hoger gezag van de graaf formeel vrijwaarde.

Wat er ook van zij, het was bij zijn thuiskomst dat hij de evolutie en de kentering van de poortersmentaliteit te Gent gewaar werd en dat hij het nodig oordeelde zijn gezag te affirmeren met woorden en ook met daden, nl. het optrekken van een burcht op de plaats en op de grondvesten van het bestaand versterkt Steen.

Filips had in het Heilig Land veel gevochten, maar het had hem niet belet, verstandig als hij was, zijn volle aandacht te laten gaan naar de burchten en vestingen de zgh “kraks”, aldaar door de kruisvaarders opgetrokken en bijzonder geschikt om aan belegeringen weerstand te bieden.

Het moet zijn dat Filips door een of meerdere bekwame architecten op zijn verre tocht werd vergezeld, want het Gravensteen dat hij op de grens van Oudburg en Gentse stede liet optrekken, is geheel ingegeven door een te onzent op dat ogenblik nog ongekende architectuur en het is totaal uitgesloten op een zo perfecte wijze alle details zou hebben onthouden en opgetekend.

Het Gravensteen is immers in alle opzichten een model en een voorbeeld van vooruitstrevende militaire bouwkunde. Enkel iemand die zeer bedreven was in het vak en die ter plaatse de vermaarde kraks had mogen bestuderen, heeft deze reusachtige burcht met al zijn architecturale en strategische kwaliteiten en innovaties kunnen optrekken.

De eerste anekdote die verbonden is aan het door Filips van de Elzas opgetrokken Gravensteen is, zoals het past bij een stokoud gebouw in het Gentse, een legende. Zij maakt ons diets dat de graaf die met veel vroomheid en wellicht nog meer vechtlust naar het Midden-Oosten was afgereisd om er ketters, ongelovigen en godshaters uit te moorden en aldus op een plezante manier zijn hemel te verdienen, er ook graag eens de bloempjes buitenzette met het gevolg dat hij op een mooie dag huiswaarts keerde, gezegend met een buitenechtelijke telg die Boudewijn werd genaamd.

Hoe de kleine bastaard door Filips' echtgenote werd onthaald wordt ons door de legende niet verteld doch wij kunnen het best raden; wel weten wij dat de kleine jongen in het Gravensteen werd grootgebracht en dat hij de vriendelijkste, de braafste en de verstandigste knaap was die ooit te Gent heeft rondgelopen. Filips hield dolgraag van zijn Boudewijn, het lief en gehoorzaam ventje dat vrolijk en zingend door de norske en donkere zalen en gangen van de

vaderlijke burcht huppelde.

Filips, aldus de legende, geraakte op zekere dag in Noord-Frankrijk, in een Vlaamse woede tegen de monniken van Sint-Vaast, zo erg zelfs dat hij de abt een paar stokslagen toebreacht hetgeen deze laatste in een Franse koleire deed losbarsten: “Gij zult het bekopen, Gij zult getroffen worden in hetgeen u het nauwst aan het hart ligt”, snauwde hij de graaf toe.

En inderdaad, vanaf dat ogenblik groeide de kleine Boudewijn geen millimeter meer; hij werd nijdig, boosaardig, een slechterik die zijn vader en zijn omgeving het leven zuur maakte. In een legende moet het onvermijdelijk verkeer aflopen met zo een rakker: op een zon- of feestdag dat Filips zijn onmogelijke telg bij de hand had genomen om aan een processie deel te nemen, verklaarde Boudewijn plots dat hij aan een kleine natuurlijke behoefte moest voldoen. Filips had wel te zeggen dat het ogenblik slecht gekozen was, dat zij weldra thuis zouden zijn, dat hij inmiddels maar wat moest inhouden, dat iedereen dat kan indien hij het wil, het mocht niet baten.

Aan de Kraanlei gekomen, verliet Boudewijn de processie, ging postvatten op het voetpad en alle notabelen, geestelijken, schepenen en consoorten uitdaggend, maakte hij er een plasje zoals hij er van zijn leven niet had gedaan.

In deze houding nam hij de ganse processie in ogenschouw, tot grote ergernis van alle deftige lui die er statig en ingetogen in opstapten. Men dacht althans dat hij het deed, want toen de processie al lang voorbij was, stelde men vast dat de knaap in een stenen beeld, het onzedig gebaar vereeuwigend, was omgetoerd geworden.

Filips' droefheid was onbeschrijfelijk: boven het beeld van zijn lievelingskind liet hij een klein gebouw optrekken om het tegen regen en wind te beschermen. Later, veel later, plaatste men het beeld boven de deur van het huis dat getuige was geweest van de heiligschennende daad! Het beeld (of zijn kopij) heeft men tot voor enkele jaren, het wapen van de misdaad zorgvuldig verborgen achter een reusachtig vijgeblad, kunnen bewonderen. Toen plofte het naar beneden.

Dat is de legende van het Gentse Manneken-Pis, zoals men ze 's avonds bij de haard aan de kinderen vertelde en sindsdien, beweert men, kunnen alle Gentse kleutertjes zich op school op straat of op bezoek, inhouden!

Juli 1972
Pierre Kluyskens ('t vervolgt)

WEL EN WEE IN EN NABIJ GENT - SINT-PIETERS DEEL 2 (1919 - 1928)

VOOR U VERZAMELD UIT 31 500 EDITIES VAN DE GAZETTE VAN GENT

31 januari 1919

De doorgang voor voetgangers en rijtuigen onder de viaduct van de Kortrijksesteenweg is hersteld.

18 april 1919

De vermeerdering van het getal reizigerstreinen dat voorbij Gent-Sint-Pieters rijdt, heeft de verplaatsing van de stilstandplaats noodzakelijk gemaakt. Binnen drie dagen zullen de treinen stilsthouden aan een voorlopige, houten statie op de koopwarenkoeer aan de Afsneelaan (** *thans Fabiolalaan*). Het in- en uitstappen en de dienstverlening door het personeel zullen dan meer op het gemak kunnen verlopen. Men denkt in juni vier lijnen op de verhoogde plaats te kunnen benutten.

24 april 1919

Men is dichtbij het ontvangstgebouw van de Sint-Pietersstatie bezig met het plaatsen van de nieuwe gewelven van de grote tunnel die de Maria-Hendrikaplaats verbindt met de Sint-Denijslaan.

De statie zal gedeeltelijk in orde zijn en reeds zes bruikbare lijnen tellen.

14 juni 1919

Vrijdag 13 juni bezocht de Amerikaanse president Wilson de verwoeste gewesten van Vlaanderen. Engels, Fransen en Amerikanen die op de vredesconferentie te Versailles werkzaam zijn geweest, kwamen met 25 automobielen uit Brugge te Gent aan. Ze bezochten ook de vernielingen aan de viaducts nabij de Sint-Pietersstatie.

3 juli 1919

Op 1 juli zijn voor de eerste maal de treinen van de lijn Brussel - Oostende binnen de statie Gent-Sint-Pieters aangekomen. Daardoor werden de nieuwe spoorlijnen over de herstelde viaducten ingehuldigd.

Naarmate de werken vorderen zullen nieuwe lijnen over de viaduct worden gelegd, wat het verkeer van de treinen nog zal bespoedigen.

Binnen korte tijd verdwijnen de sporen langs de straten en daarna zal de tram-maatschappij spoedig de hand aan het werk slaan om de dienst langs de Parkplaats, de Clementinalaan en De Sterre te herstellen.

18 juli 1919

Op de lijn Brussel - Oostende die ter gelegenheid van de *Wereldtentoonstelling* werd aangelegd, is tussen de Leie en de Schelde werkelijk een *tour de force* verricht en de normale uitbating is hernomen.

De schone kunstwerken van de Voskensweg, de Kortrijksesteenweg, de Krijgslaan, de Zwijnaardsesteenweg, de Uilkensstraat en de Ottergemsesteenweg, destijds zo zeer bewonderd, zijn hersteld en de bruggen over de Schelde en de Leie zijn op goede weg van heropbouw.

9 augustus 1919

Het spoorwegverkeer met de Rijnlanden is hersteld voor reizigers en reisgoed. De kantoren in Gent-Zuid en Gent-Sint-Pieters mogen voortaan rechtstreekse, enkele plaatsbewijzen afleveren en reisgoed inschrijven met bestemming naar Wiesbaden, München-Gladbach, Krefeld, Düren, Aken, Keulen, Koblenz, Mainz, Trier, Saarburg, Ludwigshafen en Kaiserslautern.

27 november 1919

Dinsdagnamiddag gebeurde een tragische zelfmoord in de statie Gent-Sint-Pieters. Aanwezige reizigers die zich in de wandelgang bevonden hadden de zonderlinge handelwijze opgemerkt van een verminkte soldaat.

Deze begaf zich eensklaps in het water-closet en al meteen hoorde men een schot knallen. Toen de aanwezigen naar de plaats snelden vond men de soldaat badend in zijn bloed liggen. Hij had zelfmoord gepleegd met een revolver-schot onder de kin te lossen. De dood was bijna ogenblikkelijk.

De oorzaak van deze wanhopige daad is niet gekend. De ongelukkige was soldaat bij het eerste regiment jagers te voet en maakte deel uit van het krijgslazaret van Woluwe. Hij was vereerd met het ridderkruis in de Leopoldsorde.

8 december 1919

Zondagavond rond 8 uur vroeg een kerel op de Albertlaan aan een voorbijganger de weg naar de Sint-Pietersstatie. Zijn spraak kwam deze persoon vreemd voor, waarop hij een agent riep.

De verdachte kerel was een Duitse matroos, die op het politiebureau bekende een tiental dagen geleden te zijn ontvlucht uit het Franse kamp te Lens. De aangehouden Duitser had een regenmantel over zijn matrozenpak aangetrokken.

13 januari 1920

Gisteren is de heer Louis Cloquet overleden, professor aan de Gentse universiteit, lid van verscheidene culturele verenigingen en commissiën en berucht bouwkundige, die ondermeer de plannen ontwierp van enkele universiteitsgebouwen, de nieuwe vleugel van het burgerlijk hospitaal, de middenpost op de Korenmarkt, de Sint-Michielsbrug en de statie Gent-Sint-Pieters.

14 februari 1920

Ingevolge de beslissing van de heer minister van spoorwegen om de rijtuigen voor dames alleen weer in te stellen, hebben de betrokken staties bericht gekregen, in alle klassen van rijtuigen volgens de behoeften zulke afdelingen in te richten.

Deze worden zoveel mogelijk in hetzelfde rijtuig of in aan elkaar gekoppelde rijtuigen verenigd in de nabijheid van de pakwagen. Daar bevindt zich de hoofdtreinwachter, die op doelmatige wijze toezicht zal uitoefenen op deze rijtuigen.

In afwachting dat gedrukte stroken gereed zijn, zal het statie- en treinpersoneel de nodige opschriften met de hand maken.

3 maart 1920

Men heeft eindelijk het uurwerk geplaatst in de Sint-Pietersstatie dat vernietigd werd door de Duitsers toen zij bij hun aftocht in de statie de sporen deden springen. Net zoals voorheen zal de glazen wijzerplaat elektrisch verlicht zijn. Dat men nu maar gauw zorgt dat het de tijd kan aanduiden!

10 maart 1921

Het spoorwegbeheer heeft besloten de benaming *voorbehouden* af te schaffen en te vervangen door *eerste klasse*. De opschriften op de rijtuigen voor reizigers zullen in die zin worden gewijzigd.

13 april 1921

Op 18 april worden om 10 uur in de wachtzalen van eerste klasse de openbare aanbestedingen gehouden voor het verpachten van de spijs- en drankzalen in de staties Gent-Zuid en Gent-Sint-Pieters.

28 april 1921

Men is soms verwonderd dat het uur van het belfort, vergeleken met het uur dat van de Eiffeltoren te Parijs naar alle gewesten wordt geseind per draadloze telegraaf, niet overeenstemt met dat van Gent-Sint-Pieters.

Het uur van onze staties wordt alle dagen geregeld naar de opgaven van de Sterrenwacht te Ukkel, door de gewone telegraaf overgebracht. Nu zijn er meerdere telegraafposten tussen de Sterrenwacht en de uurwerken van de statie en als er enig verschil is in elk der opeenvolgende overdrachten, voegen die afwijkingen zich samen en wijzen de uurwerken van de staties een merkelijk verschil aan met het ware uur.

Sommige personen zijn van oordeel dat het nuttig zou zijn, het uurwerk van het belfort te regelen op dat van de staties en zelfs het uur van de stad vijf minuten vooruit te stellen, opdat de reizigers de trein niet zouden missen.

Eenzijds zou men zulks kunnen aannemen indien de achterblijvers die vijf minuten verschil niet kenden, maar dat is niet het geval en zij die immer tijd genoeg hebben zouden toch te laat komen.

Met reden vraagt men zich af welk nut het zou hebben een werktuig dat zeer nauwkeurig loopt, moedwillig te ontredderen. Is het niet beter dat iedereen zijn uurwerk regelt op dat van het belfort en er zich op schikt dat hij een kwartier voor het vertrek van de trein aan de statie is, teneinde op zijn gemak zijn kaartje te nemen en de trein niet te missen?

6 januari 1922

In de afgelopen nacht zijn onbekende dieven binnengebroken in de spijszaal eerste klasse van de Sint-Pietersstatie. Zij sloegen een ruit stuk en ontvreemden drie bakken sigaren en verscheidene pakjes sigaretten. Een onderzoek is ingesteld.

23 maart 1922

Zaterdagocht om 11 uur zullen al de horloges in de staties een uur worden vooruitgeschoven, teneinde middernacht aan te wijzen en het zomerruur aan te vangen. De treinen zullen beschouwd worden als rijdend met één uur vertraging. Dat wordt ingewonnen door een snellere vaart en een beperkter oponthoud in de tussenstaties.

9 november 1922

In de afgelopen nacht zijn aan de Snepbrug dieven over de ijzeren afsluiting geklauterd en aldaar binnengedrongen in een stapelplaats waar spoorwegmateriaal geborgen ligt. De inbrekers hebben de deur van het werkhuis opengebroken en tal van ijzeren platen van een duim dikte en spoorwegbielzen gestolen, welke door middel van een kar vervoerd moeten zijn geweest.

De politie werd verwittigd en stelde onmiddellijk een onderzoek in. Agenten in burgerkleding waren zo gelukkig aan de Bijlokehof snel de hand te mogen leggen op drie van de daders.

Sedert lange tijd pleegden Alfons De Coninck, Raymond Mortier en Gustaaf De Bie op de terreinen van Gent-Sint-Pieters diefstallen van ijzer ten nadele van het spoorwegbeheer. Een andere hoeveelheid die eveneens afkomstig was van de diefstallen werd aangeslagen bij de koopman Gustaaf Frank.

12 november 1922

Vijf Onbekende Soldaten werden in De Panne verzameld, afkomstig van de kerkhoven van Antwerpen, Namen, Luik, Ieper en het groot offensief van 1918.

In de statie van Brugge had de aanduiding plaats van het bij te zetten lijk aan de Congreskolom in Brussel. Daar zegde de oorlogsblinde Haesebrecht, gekwetst te Diksmuide in 1917, in het Vlaams tegen de minister van landsverdediging Devèze: *de vierde kist, aan de linkerkant te beginnen.*

Reeds van voor 8 uur 's morgens verdrong zich een talrijke menigte in de Sint-Pietersstatie, waar de kaai n° 9 op gans de lengte in een rouwkapel was herschapen. Op dat spoor moest de trein binnenstomen die het stoffelijk overschot vervoerde van de *Onbekende Soldaat.*

Op de kaai werd de erewacht gevormd door afvaardigingen van alle wapens, met het muziek van het tweede linie aan het hoofd.

Om 8 uur 35 kwam onder het spelen van de Brabançonne de rouwtrein aan. De wapens werden gebogen, het was een indrukwekkend oogenblik.

Uit de wagon volgend op de fourgon die in rouwkapel was herschapen en waarin zich de kist bevond met de stoffelijke overblijfselen, stapte de heer Devèze, minister van landsverdediging, omringd door hogere officieren welke behoren tot de genie, het voetvolk, de jagers-verkenneren, de ruiterij, de artillerie en de luchtvaart.

De voornaamste overheidspersonen stegen daarna met de heer minister in de rouwfourgon om de *Onbekende Soldaat* te groeten.

Daarna werden opnieuw de wapens geboden en verliet de rouwtrein langzaam de statie, terwijl het nationaal volkslied een tweede maal weerklonk.

Het was een kortstondige maar uiterst aandoenlijke plechtigheid, waardig aan de onbekende held die zoals duizenden, zijn leven heeft geschonken voor de bevrijding van ons dierbaar Vaderland!

28 december 1922

Men is begonnen met de aflijning van de Maria-Hendrikaplaats, welke thans hervormd wordt tot een ronde tuin, waar omheen de tramrijtuigen zullen rijden.

Sedert lang werd geklaagd en geredetwist over de ongeschiktheid van het plein voor de statie, zowel uit oogpunt van regelmatigheid als van uitzicht.

Als gevolg van de verschillende verzoeken, toegezonden door de inwoners van de Kortrijksepoort en van artikels verschenen in de plaatselijke bladen, werd de wegendienst gelast een ontwerp van geschiktmaking te bestuderen.

Het voorgestelde plan werd aan de *Commissie van Monumenten en Stadszichten* gezonden teneinde haar advies erover in te winnen en deze liet op 15 januari aan het schepencollege een gewijzigd ontwerp geworden.

Aangezien de statieplaats deels eigendom is van de staat en deels van de stad werd het gewijzigd ontwerp onderworpen aan het beheer van de staatsspoorwegen, om de toelating te bekomen de werken onmiddellijk te mogen uitvoeren, zodat ze zouden voltooid zijn voor de opening van de *Floralien* in de lente van 1923. Het gaf geen aanleiding tot opmerkingen.

De voorziene werken zijn geschat op 100 000 frank. Het middenplein voor de statie en de twee driehoekige aardepleinen zullen versmolten worden tot één enkel met bomen beplant plein, waarvan de as zich rechtover de ingang van de hal zal bevinden.

Dit tamelijk groot plein zal met bomen beplant worden en voorzien zijn van zitbanken. Gebeurlijk kunnen er ook bloemperken worden aangelegd.

Wordt het wenselijk en mogelijk geacht, dan zal in het midden een groot monument worden opgericht, misschien het *Ros Beyaert*, dat thans als verloren staat op de vervallen erekoer van de gewezen *Wereldtentoonstelling*. Het

massieve kunstgewrocht zou zeker de ledigheid van de uitgestrekte plaats helpen aanvullen.

Rechts, aan de kant van de grote viaduct onder de spoorlijn, waar thans een hofje ligt en het schuildak voor de rijtuigen staat waarvan geen gebruik wordt gemaakt, wordt een rechthoekige strook grond voorbehouden om er later gebouwen op te richten, welke de ruime opening die er thans gaapt over de lage loodsen van de goederenplaats moeten opvullen en een rustpunt geven aan de blik.

Een gebouw van belang zou in evenwicht met het *Flandria Palace* langs de overzijde, ongetwijfeld beter de plaats insluiten. Voor het ogenblik kan er echter geen sprake zijn van bouwen, daarom zullen voorlopig hoogstaande bomen worden geplant, om toch enigszins de leemte aan te vullen.

In overleg met de maatschappij van de elektrische trams zullen de lijnen rond het aardeplein leiden en de rijtuigen hun halte hebben onmiddellijk voor de ingang van de spoorhal. Dit zal niet enkel een groot gemak opleveren voor de reizigers, maar de maatschappij tevens in staat stellen een meer intensieve dienst in te richten tussen de Sint-Pietersstatie en het midden van de stad.

Voor het gemak van het verkeer wordt de ruimte tussen de statie en het plein op 18 meter gebracht. Dit voorstel werd bij algemeenheid van stemmen goedgekeurd.

4 januari 1923

De minister van spoorwegen heeft met het nieuwe jaar een goede tijding verspreid. Kinderen zullen voortaan kosteloos mogen reizen tot de leeftijd van 4 jaar en tegen halve prijs tot 10 jaar. Tot dusver waren de leeftijden 3 en 8 jaar.

25 maart 1923

Het beheer van de elektrische trams en de werklieden in het algemeen verdienen lof voor de spoed waarmee de werken voor het aanleggen van de lijnen rond het plein voor de Sint-Pietersstatie werden doorgezet. Zeven wisselnaalden zijn daarvoor nodig geweest.

In de nacht van donderdag op vrijdag heeft men de elektrische luchtkabel geplaatst, opdat de tramlijnen 4, 7 en 8 de reizigers tot voor de ingang zouden kunnen aanbrenge en opnemen.

Weldra zal alles in orde zijn en zullen het Gentse publiek en de vreemdelingen die met Pasen aan de Sint-Pietersstatie toekomen, hun oordeel kunnen vellen over de verandering aldaar aangebracht. Het zij gezegd dat die een gans ander uitzicht geeft aan het vroegere, kale plein.

Voor de wandelaars is ook gezorgd: vers geschilderde banken staan in twee rijen rondom het plein. Vroeger stond er een water-closet, dat is nu weggeruimd.

14 april 1923

Een zekere F. Van der P., woonachtig te Gent, die enige veranderingen aan zijn werkhuis wou uitvoeren, had niets beters gevonden dan zich materialen van de staat toe te eigenen welke zich bevonden op de in aanbouw zijnde lijn Brussel-Zuid - Gent-Sint-Pieters. Hij had twee van zijn werklieden met het weghalen van de bouwstoffen gelast, doch zij werden door agenten van het *Hoger Comité van Toezicht* gesnapt. Het parket van Gent heeft de zaak in handen.

15 april 1923

Vanaf 8 uur was er machtig veel beweging in de richting van het park en in de Sint-Pietersstatie, voor de gelegenheid van de plechtige opening der *Floralien* met rood fluwelen draperieën en frisse planten versierd. Om half tien werden de nodige maatregelen getroffen voor de aankomst van de Koninklijke Familie.

Op perron n° 9 werd een dikke loper gelegd en de trappen afgerold tot aan de uitgang. Het statiepersoneel, met glimmend gegalloneerde petten en de beste frak aan, roerde zich druk om aan de toegestroomde reizigers of deze die vertrekken moesten de te volgen weg aan te wijzen.

Om 10 uur weerklonk een schrill gefluit in de verte. Er kwam beweging onder de troepen en de aanwezige personaliteiten. Men hoorde enkele bevelen van spoorwegambtenaars en legeroversten.

De trein rolde stipt de statie binnen. De troepen boden in dubbel gelid het geweer. Het muziekkorps van het 22° linieregiment blies *Au Champs!*

De koninklijke trein was samengesteld uit drie salonrijtuigen en twee fourgons. De aanwezige voornamen richtten zich naar het salonrijtuig met de koning, de koningin de prins en de prinses. De koning, in uniform van oppergeneraal van het Belgisch leger, groette militair en stapte uit de berline, op de voet gevolgd door onze aanminnige koningin Elisabeth, de rijzige gestalte van prins Leopold, in uniform van luitenant der grenadiers, de krani-ge figuur van prins Karel in marine-uniform en de lieve verschijning van prinses Marie-José.

De vorstelike familie werd verwelkomd door de heer graaf de Kerchove de Denterghem, gouverneur van de provincie en de heer Vander Stegen, burge-

meester van Gent.

Aan de uitgang ging een oorverdovend gejuich op uit de menigte en de gala-koetsen werden voorbereiden. De lansen schaarden zich langs de beide zijden van de rijtuigen. Het sein tot vertrek werd gegeven en de zegetocht nam een aanvang. De stoet werd geopend door de gendarmen te paard.

De vorsten en hun gevolg zouden om 4 uur 30 aan Gent-Sint-Pieters weer naar Brussel vertrekken.

17 mei 1923

Sedert drie weken is er hevige beroering in het land door de loonkwestie. De stakingsbeweging laat zich het sterkst voelen in de spoordiensten.

Spoor- en telegraafbataljons van het leger zijn opgeroepen om de taken over te nemen. De stakende beweging te Gent verkeert sedertdien in een ongewijzigde toestand. De soldaten gaan voort met het manoeuvreren van de koopwarentreinen en de haveninstellingen.

24 mei 1923

De toestand van de staking te Gent is verergerd. Geen enkele trein vertrok uit Gent-Zuid, daar de locomotieven behoren tot de werkhuizen van Ledeberg en het uitrijden door de stakers werd verhinderd.

In de statie heerste een buitengewone verwarring. De reizigers zagen op een zwart bord de melding dat de treinen naar Brussel, Oudenaarde, Ronse, Deinze, Tielt, Lichtervelde, Brugge en Oostende hun vertrek namen in Gent-Sint-Pieters, waar alles tot hiertoe normaal is gebleven.

4 april 1924

In de *Chronique des Travaux Publics* wordt met veel lof gesproken over de gelukkige veranderingen welke werden gebracht aan de Maria-Hendrika-plaats. Voor de Sint-Pietersstatie heeft men een uitzicht bekomen dat waardig is aan de stad Gent.

29 december 1924

Op vrijdag 16 januari zal om 11 uur in de burelen van de heer Desaubies, hoofdingenieur van de dienst *Wegen en Werken* te Gent-Sint-Pieters, de openbare aanbesteding plaats hebben voor het maken van een kolenmagazijn onder het elektrisch seinhuis en het optrekken van een gebouw voor verschillende statiediensten.

3 oktober 1925

Op het pleintje van de Maria-Hendrikaplaats, links als men de Sint-Pieters-statie verlaat, wordt een nieuw parkje aangelegd. De heer De Wilde, bestuurder van de stedelijke beplantingsdienst, heeft het zo opgevat dat het met bomen in de achtergrond de terreinen van de koopwarenstatie aldaar wat zal verbergen.

22 november 1925

De burelen van de heer hoofdingenieur Desaubies, dienstbestuurder van *Wegen en Werken* in de statie Gent-Sint-Pieters, zijn overgebracht naar de verdiepingen in het voormalige *Flandria Palace* aan de Maria-Hendrikaplaats, tegenover de statie. De nieuwe nummers van de telefoontoestellen zijn 5 301 tot 5 304.

Maria-Hendrikaplein ± 1925

11 december 1925

Dinsdagavond bood zich iets voor 5 uur in het postbureau van Gent-Sint-Pieters een persoon aan met een postmandaat om uit te betalen. De bediende die reeds verwittigd was dat een kerel in een ander postbureau van de stad een vals postmandaat ter uitwisseling had overhandigd, deed een teken naar een andere bediende die in het bureau de wacht hield.

De kerel had het spoedig bemerkt en vluchtte weg, maar op het plein voor de statie had men hem te pakken. Hij werd in de hal binnengeleid, waar de agent van de statie hem opsloot en dadelijk de politie van de negende wijk verwittigde.

De aftroegelaar, een vreemdeling, werd vervolgens naar de Musschestraat overgebracht en van daar naar de gevangenis.

17 februari 1926

De burelen van de exploitatiedienst der staatsspoorwegen worden vanaf 20 februari van Gent-Zuid overgebracht naar de lokalen van de statie Gent-Sint-Pieters.

8 juli 1926

Dinsdagavond brak omstreeks 5 uur 30 een hevig onweder los boven de stad, gevolgd door stortregens. De bliksem kwam terecht op de toren van de statie Gent-Sint-Pieters. Het uurwerk dat er in geplaatst is werd totaal uitgeslagen en de toren stortte gedeeltelijk in.

De koetsier Ivo Wauters, 71 jaar, woonachtig in de Beersteeg, werd door glasherven getroffen en liep een nogal erge wonde op aan de rechterarm. Er ontstond een begin van brand maar die werd spoedig geblust.

26 juli 1926

De wet van 23 juli voorziet in de oprichting van de *Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen*. De Belgische staat zal eigenaar blijven van het nationaal spoorwegnet, maar voor de eerstvolgende 75 jaar wordt de exploitatie toevertrouwd aan de nieuwe onderneming, waarvan het kapitaal is vastgelegd op 11 miljard frank.

De *Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen* zal met ingang van 1 september de uitbating overnemen welke tot op heden bestuurd en geëxploiteerd werd door de staat. De heer E. Foulon is aangesteld tot algemene bestuurder van de nieuwe maatschappij.

18 september 1926

De verhoging van het reizigerstarief bij de spoorwegen met 25 % komt op 1 oktober in voege. De tickets om binnen de statie te komen kosten dan 50 centiem.

8 november 1926

Er komt verandering aan de spoorweguniformen. De nummers van de treinwachters worden aangebracht op de kepi's en de fluwelen en blauwlinnen werkpakken zullen van uniformknopen voorzien zijn.

20 april 1927

Thans prijkt een nieuw uurwerk in de toren van de Sint-Pietersstatie. Het andere werd zoals men weet verleden jaar door de bliksem vernietigd.

3 juni 1927

Op 20 juni zal door de *N.M.B.S.* de openbare aanbesteding plaatshebben voor de vergunning van het recht om binnen de statie Gent-Sint-Pieters met ingang van 1 augustus opschikkamers en toiletten uit te baten. De termijn zal eindigen op 31 december 1930 en daarna jaar na jaar stilzwijgend worden vernieuwd.

20 augustus 1927

Het nieuw goederenmagazijn van de statie Gent-Sint-Pieters is sedert enkele dagen in dienst gesteld. Het is zeer praktisch, ruim en openluchtig. Ongelukkig heeft men vergeten dat dit lokaal moet verlicht worden en is er geen elektrische geleiding geplaatst! Zodra het 's avonds wat vroeger donker wordt zal men er met petroleumlampen mogen werken!!

6 november 1927

De *N.M.B.S.* zal te Gent een handelsagentschap oprichten. Het wordt in de statie Gent-Sint-Pieters gevestigd waar het lokaal van het telefoonkantoor is. Vanaf 7 november kan het publiek er alle inlichtingen bekomen over de prijzen en voorwaarden van het goederenvervoer op de Belgische spoorwegen.

14 januari 1928

De beheerraad van de *N.M.B.S.* wil rekening houden met de verschillende wensen door de reizigers uitgedrukt en heeft besloten een brede *marquise* te laten bouwen voor de ingang van de station Gent-Sint-Pieters, om de personen die daar rijtuigen moeten nemen of er afstappen te beschutten tegen wind en regen.

Teneinde de reizigers de moeite te besparen in alle weder lang te moeten wachten op de kaaien, zullen de treinen aangekondigd worden in de wachtzalen van het gelijkvloers. In de glazen afdaken op de kaaien zullen radiatoren worden geplaatst.

De winketten voor de afgifte van de reiscoupons worden verplaatst naar de rechterkant van de hal, wat de herinrichting van het telefoon- en telegraafbureau voor gevolg zal hebben.

De reizigers zullen rechts moeten gaan in de tunnel die naar de kaaien leidt en de station verlaten langs de deuren die recht op de tramstilstand uitgeven.

26 januari 1928

In de station Gent-Sint-Pieters is men aan het werk om er een groter getal treinen te kunnen laten vertrekken. Tussen de Maria-Hendrikplaats en de Snepbrug maakt men vijf nieuwe sporen gereed.

Ook de eerste twee die tot nu toe slechts gebruikt werden voor goederenvervoer zullen voortaan voor reizigerstreinen dienst doen.

27 januari 1928

Het sluiten van de Zuidstation is een afgedane zaak en zal tegen het einde van dit jaar een voltrokken feit wezen. Vanaf toekomstige maand worden een aantal treinen naar Gent-Sint-Pieters overgebracht en voor de winter zal het volledig treinverkeer vanuit de station Gent-Sint-Pieters plaatshebben.

Van heden af zijn daartoe de nodige uitbreidingswerken aangevangen en voor de maand mei zullen tien nieuwe sporen aangelegd zijn. Zulks is nog maar het eerste deel van de vergrotingswerken welke tegen het wintertijdvak moeten voltrokken zijn. Dit als antwoord aan onbevoegden die beweren dat de Sint-Pietersstation te klein is.

1 februari 1928

De *N.M.B.S.* verkoopt houten kassen, afkomstig van buiten dienst gestelde gesloten spoorwagens, welke kunnen ingericht worden als woning, schuilplaats, magazijn, bewaarplaats, wachtzaal, werfkeet, remise of werkplaats.

9 maart 1928

Polydoor Maes, oud 17 jaar, woonachtig in de Patijntjesstraat te Gent, bevond zich gisteravond met de revolver van zijn vader op zak in de Sint-Pietersstatie. Hij toonde het wapen aan enige vrienden en meende dat het niet geladen was. Hij trok de haan over en één van de meisjes die rond de jonge gasten stonden, een fabriekswerkster uit Brugge, werd door een kogel getroffen.

Nogal erg gekwetst werd ze naar het hospitaal gevoerd. De jonge revolverheld werd voorlopig aangehouden. Hij zegt dat het al spelende en onbezonnen is gebeurd.

15 maart 1928

Polydoor Maes, die in de Sint-Pietersstatie het meisje Nathalie Vercruysse bij ongeluk neerschoot, werd zaterdagmiddag in voorlopige vrijheid gesteld en zijn drie makkers, oud 14 en 16 jaar, werden over het drama verhoord. Het slachtoffer van het revolverdrama overleed gisteren echter in het burgerlijk gasthuis. Na deze noodlottige afloop is de jeugdige dader opnieuw aangehouden.

25 maart 1928

Vier jonge gasten, waarvan drie uit De Pinte, hadden de gewoonte de meisjes die te Gent werken en 's avonds de trein nemen om huiswaarts te keren, aan te vallen en onder bedreiging van een revolver ze te dwingen hen te volgen. Onder hen was de genaamde Polydoor Maes, die het meisje Nathalie Vercruysse in de Sint-Pietersstatie per ongeluk heeft doodgeschoten. De vier hadden eerst geloofend de aanvallers te zijn. Zij werden nu geconfronteerd met twee meisjes van Brugge, die stellig de kerels herkenden.

Door vragen in het nauw gebracht moesten ze tenslotte bekennen dat zij alle avonden in de omtrek van de Sint-Pietersstatie liepen en meisjes aanvielen. Ze zullen nu alle vier voor de kinderrechter verschijnen. Het is te hopen dat men ze tot hun 21 jaar ter beschikking van de regering zal stellen.

10 mei 1928

Op 16 mei aanstaande zullen een vijftigtal treinen die nu nog in Gent-Zuid aankomen, naar de statie Gent-Sint-Pieters worden gestuurd.

Volgens een akkoord tussen de stad en de *Union Routière de Belgique* zal een bewakingsdienst voor automobielen worden ingericht aan de statie Gent-Sint-Pieters, meer bepaald op de Clementinalaan.

18 augustus 1928

Gent-Sint-Pieters wordt waarlijk een modelstatie. In weinig grote steden zagen wij zulk een goed opgevatte en praktische indeling van de lijnen. Nieuwe verbeteringen werden aangebracht, welke de statie up to date maken. Een weinig te vroeg aangekomen namen we plaats in de wachtzaal, met het voornemen goed op het uur te letten, maar opeens klonk het *“Allo, Allo, reizigers voor Oostende! De trein 9475 is aangekondigd! Zie spoor twaalf! Allo, Allo, voyageurs pour Ostende! Le train 9475 est annoncé! Voyez voie douze!”* We begaven ons naar spoor 12 en bewonderden nog de inrichting. *“Allo! Allo! Opgelet! Op spoor negen gaat een sneltrein doorrijden! Achteruit alstublieft! Allo! Allo! Sur voie neuf un train direct va passer! En arrière s'il vous plaît!”* Dag en nacht klinken duidelijke inlichtingen, alles goed uitgedrukt in de twee landstalen. We hopen dat dit in de Waalse steden ook zo zal toegepast worden. Het is de eerste volledige inrichting van luidsprekers welke wij hebben opgemerkt. Het bestuur van Gent-Sint-Pieters verdient alle lof. Zonder moeite noch vragen komt men van in de wachtzaal tot aan de verlangde trein. Dat moet overal zo zijn. *Gent... for ever!*

17 september 1928

De uitbreidingswerken aan de Sint-Pietersstatie wegens het sluiten van de Zuidstatie zijn veelzijdig.

Men is begonnen aan een werk dat enigszins de aanblik zal wijzigen van de tunnel die toegang geeft tot de spoorlijnen. De muur die één der oorspronkelijke trappen naar de kaaien 1 en 2 nabij de ingang aan het oog onttrok verdwijnt, waardoor de trap toegang zal geven tot de dichtste lijn bij het hoofdgebouw, die nu ook in gebruik wordt genomen. Hierdoor zal men voor de reizigerstreinen over 12 overdekte kaaisporen beschikken.

De enkele treden die men moet beklimmen om in de onderaardse gang te komen die naar de sporen leidt verdwijnen. Men zal er een schuine vloer aanleggen.

Er worden 24 nieuwe rangeerspooren gelegd. Het elektrisch seinhuis wordt vergroot en nabij de Snepbrug komt een aanvullend seinhuisje.

Men bouwt een nieuwe watertoren van 20 meter hoog in gewapend beton en plaatst ook een aantal bijgevoegde waterkranen om de locomotieven te spijzen. Een nieuwe draaischijf voor het keren van de locomotieven vervangt de oude.

Er komt een betere verwarmingsinstelling, teneinde de treinen welke in Gent-Sint-Pieters worden gevormd, op voorhand te kunnen verwarmen.

Daar het aantal agenten merkelijk verhoogt, worden de gebouwen in evenredigheid vergroot. De diensten van post, telegraaf en pakketten worden vanaf 24 september verplaatst naar het hotel van de spoorwegen in het *Flandria Palace*.

De garage voor het bewaren van velo's wordt uitgebreid, zodat er gemakkelijk 500 fietsen kunnen geplaatst worden. Nu reeds heeft men er gemiddeld 300 per dag.

Voor het aanvaarden van het reisgoed wordt eveneens het nodige gedaan. De heer statieoverste, die nu binnen de statie woont, moet er verhuizen. Door deze werken wordt alle ruimte ter beschikking van het treinverkeer gesteld.

22 september 1928

Het telegraaf- en openbaar telefoonkantoor van Gent-Sint-Pieters zal heden worden overgebracht naar de linkervleugel van het ontvangstgebouw, tussen de wachtzaal van eerste en tweede klasse en het kantoor van de handelsdienst. Het zal toegankelijk zijn langs de Maria-Hendrikaplaats en de grote gang binnen het gebouw.

2 oktober 1928

Te rekenen van 7 oktober eerstkomende zal het verkeer voor alle rijtuigen aan de Sint-Pietersstatie in de twee richtingen verboden zijn op het deel van de Maria-Hendrikaplaats tussen de ingang van de statie en het middenplein.

In afwachting dat de wegenis er opgehoogd wordt en als toegangsperron geschikt is gemaakt, wordt de strook afgebakend door een voorlopige aanwijzing.

De rijtuigen van alle aard die reizigers aanbrengen - uitgezonderd in het geval zij reisgoed te registreren hebben - zullen toegang hebben langs de oostkant van het middenplein, zijde van het voormalige Geen enkele standneming zal langs deze kant van het plein geduld worden. De voertuigen met reizigers die pakken te registreren hebben en al degenen die reizigers komen afhalen moe-

ten de kant nemen van de koopwarenkoe en de Afsneelaan. De standneming van de onderscheiden categorieën van voertuigen zal er door de politie geregeld worden.

4 oktober 1928

De statie Gent-Zuid komt niet meer voor in het treinboek. De aankomst in Gent-Sint-Pieters van treinen die langs daar niet reden zijn daardoor 2 minuten verlaat.

Te rekenen van 7 oktober zal het verkeer in de statie Gent-Sint-Pieters dagelijks bestaan uit 128 aankomende reizigerstreinen en 123 die vertrekken.

10 november 1928

Het vroegere postbureel in de Sint-Pietersstatie zal nu dienen als bergplaats voor rijwielen. Een deel van de binnenmuur die het van het reisgoedbureel scheidde is reeds ingeslagen en de bedienden zitten nu waar vroeger het telegraaf- en telefoonbureel was.

De oude bergplaats voor rijwielen is herschapen in bureel en magazijn voor afgifte van kleine spoedverzendingen en het in bewaring geven van reisgoed. Het is een ruime plaats en de koopwaren op de wagentjes geladen gaan regelrecht langs de tunnel die juist uitgeeft op de ruime plaats naar de ophaalbakken. Voor de verzenders is het een groot gemak en er is ruimte genoeg.

Bij het nieuw postbureel op de Clementinalaan wordt de postbus alle halfuren gelicht van 's morgens vier uur tot middernacht, daartussen om het uur. De kleine pakjes die men niet in de bus kan werpen worden aan het bureel aangenomen, dat dag en nacht open is.

16 november 1928

Woensdag is men begonnen met de veranderingswerken aan het Maria-Hendrikaplein. De aardeweg aan de hoek van het plein waar het dagbladhuisje staat gaat verdwijnen en het gaanpad langs de gebouwen, meest alle restaurants en koffiehuisen, zal gebracht worden tot aan de boordsteen van de aardeweg, zodat het een breedte zal hebben van minstens 8 meter.

Door het verdwijnen van het pleintje zal de rijweg breder zijn en minder gevaar opleveren voor botsingen.

Nog andere veranderingen dringen zich op, vooral rond de statie zelf, waar de koetsiers geen plaats vinden om te stationeren. Vrachtauto's en andere voertuigen komen daar nu bestendig aan om koopwaren te verzenden of af te

halen. De auto-taxi's stationeren op de Afsneelaan.

ERIK DE KEUKELEIRE

Fragmenten uit "Station Gent-Sint-Pieters (1832-1940)" - 380 pagina's - 2004 - uitgave in eigen beheer.

**VERGETEN GENTSE SCHRIJVERS:
NAPOLÉON DESTANBERG
(GENT 1829 — SINT-AMANDSBERG 1875)**

Journalist, toneelspeler, regisseur, dichter, toneelauteur

Napoléon Livinus Destanberg is geboren in 1829 te Gent in de Geldmunt. Zijn vader Joseph Jean was huisschilder; zijn moeder groentenverkoopster. Later woonde hij met zijn moeder (weduwe) aan de Groentenmarkt, de Korte Meer en de Chartreuzenstraat.

Napoléon woonde te Gent, te 's-Gravenhage, te Antwerpen en opnieuw in Gent. Te Sint-Amandsberg had hij een buitengoed "Vliegenburg", een huis van zijn stiefvader Geiregat, die paardenslachter was en waar de vliegen afkwamen op de huiden van de geslachte dieren. Na lager onderwijs in een stadsschool, volgde hij de Rijksmiddelbareschool en het Atheneum. Hij studeerde ook rechten aan de RUG, doch heeft deze studie niet afgemaakt. Hij vestigde zich te 's-Gravenhage, waar hij meewerkte aan een Franstalige dagblad. Van 1853 tot 1858 was hij acteur bij het Nationaal Toneel te Antwerpen en raakte hij vertrouwd met de meesterstukken der Nederlandse, Franse en Duitse toneelkunst; in het laatste jaar was hij ook werkzaam als regisseur. In de voorrede tot zijn vertaling van Macbeth, vertelt hij dat hij niet minder dan tweehonderdzesennegentig bedrijven verzong, schreef en vertaalde. Hij was tevens hoofdredacteur van het humoristisch toneelblad *De Eyerboer*. In 1858 werd hij hoofdredacteur van de krant *De stad Gent* en medewerker van de *Journal de Gand*. «Nous nous engageons (sic) toutefois à prendre moins des airs de prophète, d'une part, à ne pas oublier le sérieux de son emploi d'autre part.» (Auguste Larouat) De bijdragen van Napoléon Destanberg in tijdschriften zijn ontelbaar; doch overmatig drankgebruik sloopte zijn gestel. Van 1863 tot 1875 was hij samensteller van de luimige Almanak van Cies van Ghendt, zijn pseudoniem. Bij iedere belangrijke verkiezing gaf hij een kiesblad uit. Napoleon was een progressieve liberaal en hij kwam op tegen de armoede, de hongerlonen, vrouwen- en kinderarbeid. Hij pleitte voor verplicht onderwijs. Beroemd refrein van zijn lied "Zonder den werkman" is "Wat zoudt ge zonder 't werkvolk zijn". "Voor kiesche ooren was hij niet gebekt; maar iets zonderlinge was de wezensverwisseling bij Destanberg, zoodra hij zich in tegenwoordigheid van vrouwen bevond; dan wist hij zoo kiesch en bedwongen te zijn, sprak hij zulke lieve en hoofsche woorden op zulken gekuischten toon, dat een gentleman het hem niet zou hebben afgedaan."

Napoléon Destanberg. 1829-1875.

(W.R. Gedenkbladen, p.162) Hij had negen kinderen. Zijn jongste dochter is gehuwd met beeldhouwer George Minne. Zijn grafsteen, op de Westerbeegraafplaats, arduin in obeliskvorm met portretmedaillon, is het werk van beeldhouwer Isidoor Dubrucq. De gedenksteen werd betaald met inschrijvingsgelden. In 1901 kreeg hij een borstbeeld in de Nederlandse Schouwburg. Hij was lid van de Fonteine te Gent en de zangmaatschappij De Vlaamsche Jongens. In 1865 richtte hij te Gent Het Nationaal Tooneel van Oost-Vlaanderen op.

Napoléon schreef voor het volk in de volkstaal en te Gent was hij zowat de officiële dichter van het volk: **Al de liberale liedjes en gedichten 1846-1866** (1866) waren commentaren op de politieke en sociale actualiteit en gesitueerd in Gent. “Te Gent was Destanberg de volkspoëet in den vollen zin des woords; wie maar een gelegenheidsgedicht of liedje noodig had, kon altijd bij Destanberg gediend geraken; het stuk was gedicht, terwijl de besteller, om zoo te zeggen, nog bezig was hem het onderwerp uit te leggen. Zijn tarief was geregeld naar de beurs zijner klanten; hij stelde 25, 15 of 10 frank; voor den gemeenen man tokkelde de volksvriend zijn lier meestal voor niets. Honderden zulke stukjes heeft hij gemaakt en daaronder waren er zeer aardige. Hoe jammer dat die snipperingen, dikwijls vol geest en humor, verloren gaan.” (W.R. Gedenkbladen, p. 163-164). Hij schreef liederen, cantaten, **Jacob van Artevelde** (1863), die getoonzet werden door Peter Benoit en François Auguste Gevaert, en koren, doch was vooral bekend als toneelauteur -113 titels!- van blijspelen: aanvankelijk bewerkingen van Franse modellen, zoals **Trommelaar en Trompetter** (1853) en **De Koopman in Kinderspeelgoed** (1854). Met de oorspronkelijke klucht **Drie Kalotten voor één hoofd** (1854) verwierf hij een uitbundige bijval. Hij dialogueert met een natuurlijkheid, die de meeste tijdgenoten hem mochten benijden. Zelf vervulde hij op schitterende wijze de hoofdrol in zijn drama **Laurens Coster** (1854). Verder schreef hij **Poets wederom poets**, zangspelen o.a. **Maria van Bourgondië** (1865), drama's zoals **Mast en Danneels**, (1862) een drama in vijf bedrijven, waarin hij zich op en top een theaterman toont. **Elena** (1865), drama met zang in vier bedrijven, waarin hij noch bombast, noch woordgeweld als het bedenken van hyper-romantische toestanden schuwt en toch weet te boeien en een zekere waarchtigheid bereikt. Hij schreef ook kindertoneel. Zijn kinderpoëzie werd getoonzet door Karel Miry en Hendrik Waelpuut. Hij maakte vertalingen van Molières **Tartuffe**, Victor Hugo's **Les Misérables** en Shakespeares **Macbeth**. Hij werd herhaaldelijk bekroond, o.a. voor zijn **Hippoliet van Peene en zijne werken** (1865). Destanberg, die een ontwikkeld man was, bereikt in de dramatische literatuur in Vlaanderen een hoger peil dan zijn voorgangers Ondereet en Van Peene.

Literatuur

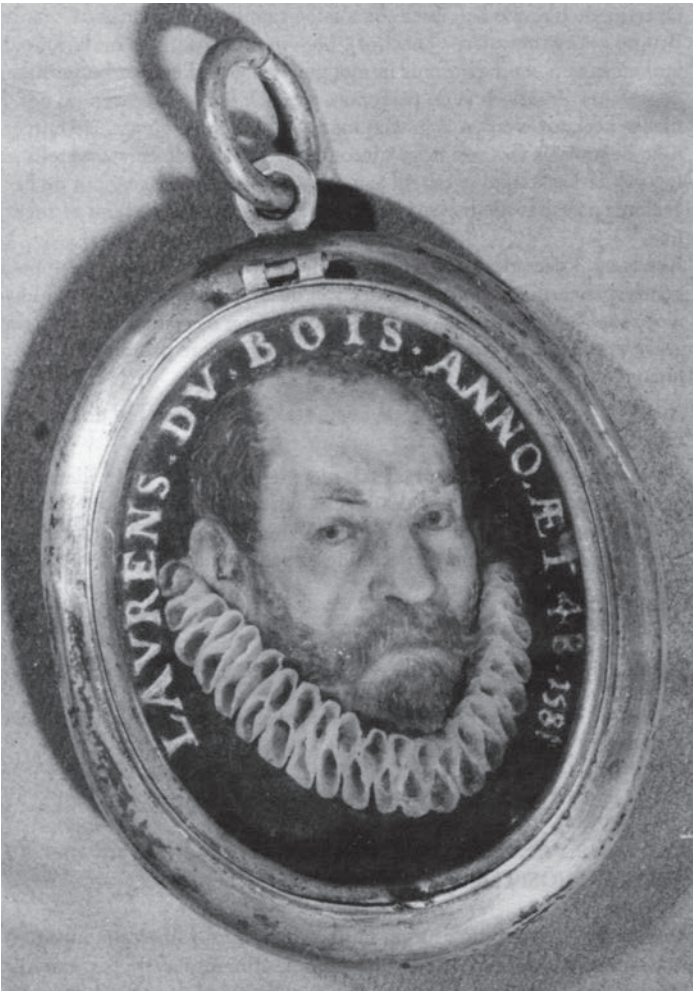
- Willem Rogghé, Gedenkbladen, 1898, Napoleon Destanberg, p. 161-166.
- T. Coopman en V. dela Montagne, 1830-1880. Onze dichters. Een halve eeuw Vlaamsche poëzie, 1880.
- M. Sabbe, L. Monteyne, H. Coopman, Het Vlaemsch Toonel, 1927
- G. Van Melle, Napoléon Destanberg, La Flandre Libérale, april 1929.
- L. De Vriese, De volksdichter Napoleon Destanberg herdacht, 1916.
- Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen, deel 2, p. 279, 1973
- L. Speeckaert, Napoleon Destanberg, Jaarboek van de Kamer van Retorica De Fontaine, deel I, XXV, 1975.
- A. Deprez, Briefwisseling van Dr. F.A. Snellaaert. II Bio- bibliografische lijst van de correspondenten, 1978.

Daniël Van Ryssel

GENTSE MEMORIEDAGEN: 24-25-26 DECEMBER

24 December 1604

Dood van Laureins Van den Haute, ook wel du Bois genoemd.
Hij werd hier geboren in 1531.

Laureins Van den Haute. 1531-1604.

Hij week uit en was in 1574 Kamerheer van de Augsburgse bankier Jacob Fugger.

Hij kwam terug naar Gent in 1586 en wordt er voogd van het Wenemaers-Hospice waarvan hij de kapel liet restaureren. Op 23 Februari 1591 vermaakte hij al zijn bezittingen aan het Wenemaers-Hospice onder voorwaarde er zijn leven lang te worden onderhouden en er na zijn dood begraven te worden in de kapel. Hij bedong tevens dat elke maandag, woensdag en vrijdag een H. Mis te

zijner nagedachtenis zou opgedragen worden, dat men elk jaar op zijn feestdag een sermoen zou houden en een pint wijn aan 24 armen zou uitdelen. Hij was ongehuwd.

Hij werd inderdaad begraven in de kapel van het Hospice.

Zijn grafsteen wordt bewaard in de Sint-Baafsabdij.

24 December 1789

Triomfantelijk onthaal in Gent van de advocaat Henri Van der Noot, een der leiders van de Brabantse Omwenteling.

In tegenstelling tot de andere leider, de meer bezadigde advocaat François Vonck was deze leider van de “Statisten” eerder een fanatiek warhoofd. Hij mocht hier dan wel enthousiast toegejuicht worden, maar dat wil natuurlijk niets zeggen.

Hij stierf, vrijwel door iedereen vergeten op 96-jarige leeftijd in Strombeek in 1827.

24 December 1814

Ondertekening van het Amerikaans-Engels Vredesverdrag dat de geschiedenis zou ingaan als “The Treaty of Ghent”. Het stelde een einde aan de oorlog die al enkele jaren woedde tussen deze twee naties.

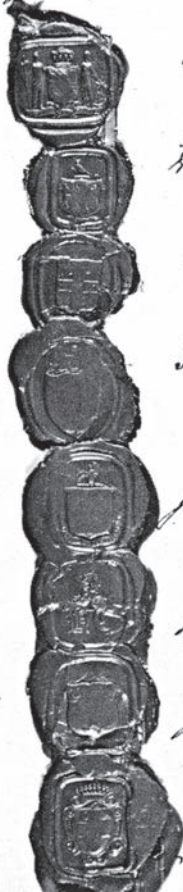
De Amerikaanse delegatie kwam hier aan in Juni 1814 en stapte af in het “Hôtel des Pays-Bas” op de Kouter. Ze werd geleid door de spilfiguur John Quincy Adams die later President van de Verenigde Staten zou worden. De strenge, puriteinse Adams is omringd door vier leden die eerder te klasseren zijn in de categorie van de “bon-vivants”. Hun ongedwongen losse manieren en hun gemakkelijk contact met de bevolking bezorgen hen hier onmiddellijk een enorme populariteit.

De Engelse delegatie bestaande uit militairen wordt geleid door Lord Cambier, komt hier aan 6 weken na de Amerikanen. Zij stapt af in het “Hôtel De Gouden Leeuw”, maar na enkele dagen nemen zij verblijf in het gewezen klooster van de Chartreuzen. De stijve Engelsen sluiten zich daar op, gaan zelden uit, en als zij het doen, in uniform en in groep. Ze hebben en zoeken geen contact met de Gentenaars.

De Amerikanen blijven ook niet op de Kouter, zij huren het “Hôtel de Lovendegem” op de hoek van de Veldstraat en van de Volderstraat. Deze zeer ruime woning staat al een heel tijdje leeg omdat ze de reputatie heeft een spookhuis te zijn. De plezante Amerikanen trekken zich daar niets van aan en het spook, volledig gedegouteerd omdat het zo weinig “au sérieux” genomen

Plenipotentiaries have signed this Treaty and
have thereto affixed our seals.

Done in Triplicate at Ghent, the Twenty
Fourth day of December, One Thousand
Eight Hundred and Fourteen.

Gambier

Henry Goulburn

William Adams

John Quincy Adams

J. A. Bayard

H. Clay

Jon^{as} Dupont

Albert Gallatin

Laatste bladzijde van de Vrede van Gent met zegels en handtekeningen van de onderhandelaars. (Origineel in National Archives, Washington).

wordt, gaat andere oorden opzoeken in de hoop daar meer aandacht te krijgen. De beide delegaties vergaderen beurtelings in hun respectievelijke verblijven. De onderhandelingen verliepen zeer moeizaam en wij zullen u het verloop ervan besparen. Het voornaamste is dat ze tenslotte een goed einde kenden op 24 december 1814.

Het Verdrag werd ondertekend in de Chartreuzen, nu beter gekend als St-Jan-de-Deo. Men zou kunnen denken dat de kamer die getuige was van deze wereldgebeurtenis angstvallig bewaard en beschermd zou worden. Niets daarvan. Spijtig! Welke troef had men daarmee niet kunnen uitspelen bij de Amerikaanse en Engelse toeristen die jaarlijks onze stad bezoeken?

De ondertekenaars van het Verdrag verlieten onze stad niet onmiddellijk. Er volgden nog enkele banketten, de zoveelste in een lange reeks. De Amerikanen waren gedurende hun verblijf erelid geworden van verschillende Gentse verenigingen, zoals de Maatschappij voor Landbouw en Plantkunde en de "Société des Beaux-Arts". U zult wel begrijpen dat dergelijke aanstellingen minstens gepaard gingen met een banket. Toen de Amerikanen Gent verlieten na een verblijf van 7 maanden zullen zij zeker goede herinneringen meegenomen hebben van Gent en hebben zij daarna waarschijnlijk een kuur moeten doen hebben van mineraal water. Sommigen - wie weet - zullen het misschien betreurd hebben dat die vredesonderhandelingen niet langer geduurd hebben. Zowel aan het gewezen klooster der Chartreuzen als aan het huis op de hoek van de Volderstraat en de Veldstraat is een gedenkplaat aangebracht. Dit gebeurde bij de 150e verjaring van deze gebeurtenis. Ga eens lezen wat er op staat, u hebt het waarschijnlijk nog nooit gedaan.

24 December 1834

Dood van Jan Mussche.

Was de chef-tuinier van de Plantentuin nadat deze, na afschaffing van de Ecole Centrale, eigendom geworden was van de Stad Gent.

Hij heeft veel gedaan om van deze Plantentuin een van de rijkste van Europa te maken.

Hij woonde in de Kruidtuin. In 1817 verscheen van hem: "Hortus Gandavensis, ou tableau général de toutes les plantes exotiques et indigènes cultivées dans le Jardin Botanique de la ville de Gand."

24 December 1853

Leopold Lachaert wordt geguilotineerd in het Spanjaardskasteel.

Hij had een encaisseur van de "Banque de Flandre" in zijn woning gelokt en

had hem vermoord om hem te beroven van 16.000 fr.

24 December 1860

Eerste opvoering in Gent van "Faust".

24 December 1874

Dood van Frans Rens.

Het was onder zijn voorzitterschap dat op 10 Februari 1836 de "Maetschappij van Vlaemsche Letteroefening" gesticht werd. Hij is voorzitter geweest van het "Willemsfonds" en van "Het Vlaemsch Gezelschap". Hij gaf gedurende 41 jaar het "Nederduitsch letterkundig Jaarboekje" uit. Schreef "Bladeren uit den Vreemde" en vele andere gedichten.

Hij was geboren in Geraardsbergen op 2 februari 1805.

Hij was bediende bij de Belastingen en o.m. medestichter van het Willemsfonds.

Frans Rens. 1805-1874.

24 December 1888

Stichting van de Vlasspinnerij “Linière la Liève”.

Was gelegen op de Nijverheidskaai (nu Wiedauwkaai) en bij de bevolking beter bekend als “de Widèwe” of de “Midèwe”.

In 1960 werden de gebouwen overgenomen door de Maatschappij “Textile-Déchets” die van het Nieuwland kwam.

In 1976 werden de gebouwen door een brand geteisterd en een jaar nadien gesloopt.

24 December 1898

Dood van Georges Rodenbach.

Zie “Ghendtsche Tydinghen” - 2005 - N° 1 - pp.44-45

24 December 1904

Dood van Julien Dillens.

Zie “Ghendtsche Tydinghen” - 2003 - N° 2 - p.112

25 December 800

Charlemagne (Karel de Grote), de zoon van Pepijn de Korte, wordt tot Keizer gekroond. Hij regeerde van 768 tot 813. In November 811 kwam hij naar Gent om de in aanbouw zijnde schepen te inspecteren.

25 December 1664

Blijde Intrede van Gouverneur-Generaal Francisco de Castel-Rodrigo.

Het wordt wel een heel lijstje wanneer wij er al zijn titels aan toevoegen: Francisco de Moura-Cortereal, markies de Castel-Rodrigo, Heer van Lumiazere, gewezen gouverneur van Sardinië, gewezen vicekoning van Catalonië en drager van een 12-tal andere titels.

25 December 1691

Dood van Pastoor Nottingham.

Zie “Ghendtsche Tydinghen” - 2012 - N° 4 - p. 342

25 December 1796

De kerk en het klooster van de Augustijnen word openbaar verkocht.

25 December 1796

De kerk en het klooster van de Augustijnen worden openbaar verkocht.

25 December 1801

Groot feest in de Troonzaal, aangeboden aan Prefect Guillaume Faipoult.
Zie ook "Ghendtsche Tydinghen" - 2009 - N° 2 - pp. 143-144

25 December 1825

Stichting van de kruisbooggilde, "Willem Tell".

Het enig verband tussen deze 19e eeuwse amusementsmaatschappij en de middeleeuwse gilde was het gebruikte wapen: de kruisboog.

De kruisboog was in de Middeleeuwen het meest doeltreffende individueel wapen, en zelfs nadat men op het slagveld vuurwapens begon te gebruiken ging de kruisboog nog een hele tijd mee, want hij kon veel sneller geladen worden dan de toen nog primitieve musketten die werkten met een lont. Het was een uiterst gevaarlijk wapen en de wonden die de pijlen toebrachten waren zo verschrikkelijk dat verschillende concilies het gebruik van de kruisboog bij de oorlogvoering verboden. Maar het geweld trachten te beperken was toen al - net zoals nu - een initiatief dat geen enkele kans van slagen had. Maar komen wij terug op de op Kerstdag gestichte maatschappij. De eerste voorzitter was de fabrikant Ivo De Ruyck. Wat er precies schortte tussen de voorzitter en de andere leden weten wij niet, maar het is een feit dat hij na een korte tijd vervangen werd door de schilder Louis Haemelynck. De jonge maatschappij zal waarschijnlijk niet zo veel geld in kas gehad hebben, want op het portret van de oude voorzitter werd zijn hoofd gewoon uitgeveegd en vervangen door dat van de nieuwe. De maatschappij had haar lokaal in de Bagattenstraat. Toen er in 1866 een nieuwe straat getrokken werd tussen de Bagattenstraat en de nu verdwenen Kalkstraat, werd ze de Willem Tellstraat genoemd.

Deze maatschappij is nu ook al weer lang verdwenen, maar de oude leden die wij gekend hebben, hebben wij nooit horen spreken van Willem Tell, maar altijd van Guillaume Tell, waarschijnlijk de oorspronkelijke benaming.

De leuze van deze gilde was "Zie recht, doe recht". De laatste schieting van

het jaar was traditioneel de “Appelschieting” waarbij een appel moest geschoten worden van het hoofd van een “manneke”. Een mechanisch manneke, wel te verstaan, want alle schutters waren niet even behendig en er zal wel geen overaanbod geweest zijn aan levende kandidaten.

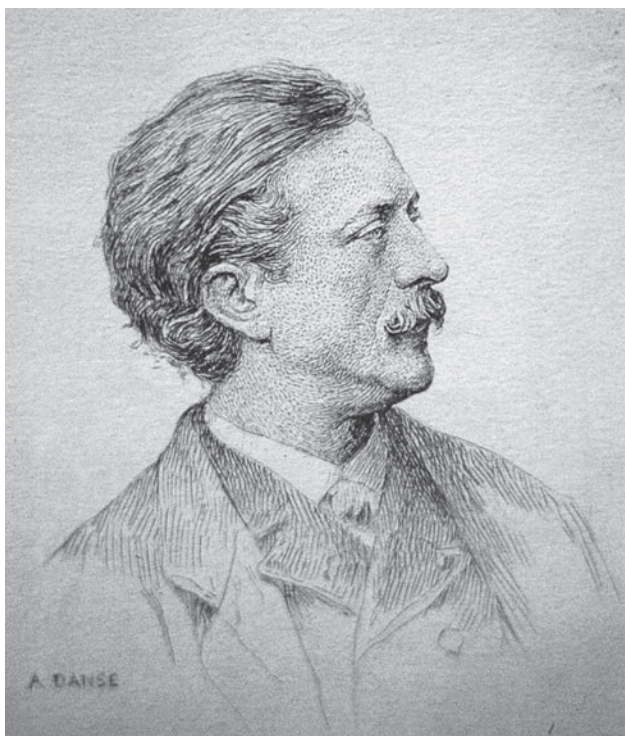
“Willem Tell” bestond meer dan een eeuw toen de vereniging ontbonden werd. Diverse stukken waaronder een portrettengalerij, gingen over naar een andere kruisbooggilde die 5 jaar ouder was, namelijk de “Sint-Rochusgilde” die gesticht werd in 1820 en sinds meer dan 50 jaar gevestigd is in kelders van de St-Pietersabdij.

25 December 1842

Geboorte van Jan-Baptist Van den Eeden, als zoon van een schoenmaker, in een huis op de hoek van de Goudstraat en de Sint-Kathelijnestraat.

Hij behoort tot die schare Gentenaars die gedurende hun leven een grote bekendheid genieten en die, na hun dood, zeer vlug vergeten worden.

Van jongs af toonde hij een grote begaafdheid voor de muziek, het was dus

Jean-Baptist Van den Eenden. 1842-1917.

min of meer vanzelfsprekend dat hij terecht kwam in het Conservatorium waar hij een hele reeks prijzen behaalde, o.a. voor piano, kamermuziek en samenzang.

Hij dong driemaal mee naar de Prijs van Rome. Een eerste maal in 1865 met een cantate op een gedicht van Emmanuel Hiel “De Wind”, maar hij werd niet bekroond. Hij waagt opnieuw zijn kans 2 jaar later, maar heeft dan als geduchte mededinger Henri Waelput die met de prijs gaat lopen. Nog 2 jaar later

probeert hij het opnieuw en deze keer lukt het. Hij behaalt de Prijs van Rome, met eenparigheid van stemmen, voor zijn cantate “Faust’s laatste nacht”.

Lyrische artikelen in onze kranten zoals: “Gent mag weder fier zijn op een harer zonen. Van den Eeden is, evenals oud-primus Waelput en Leo Van Gheluwe, die in de laatste prijskamp maar één stem minder had voor den eersten prijs dan Waelput, een oud leerling van onze muziekschool die reeds zo menige voortreffelijke muzikanten voortbracht. Allen zijn Vlamingen en werken met onze maestro’s Benoit en Miry ter opbeuring en verspreiding van de Vlaamsche Zang. Mogen wij roem dragen op onze Vlaamsche schildersschool, wij zullen weldra met niet minder fierheid mogen gewagen van onze Vlaamsche Muziekschool.”

Zoals gebruikelijk was in 19e eeuw leefde geheel de bevolking mee in de vreugde wanneer een harer zonen een merkwaardige prestatie had geleverd. Bijgevolg, de klassieke feeststoet door de bevlagde straten vol kijklustigen. Het ging van het station naar het Stadhuis. Al de Gentse maatschappijen met hun vlaggen stapten er in op, begeleid door de muziekkorpsen van het leger. Van den Eeden zat in een open rijtuig in gezelschap van zijn vader, Emmanuel Hiel en Hendrik Conscience. Toespraak van de Schepen, overhandiging van een gouden gedenkpenning en dan terug in stoet naar het lokaal van de Melomanen. Ook daar een hele reeks toespraken, het opzetten van een lauwerkroon, enz. Uit de toespraak van Hendrik Conscience nemen wij een passage die de Gentenaars wel zoet in de oren zal geklonken hebben. Hij zei: “Gent schittert boven al de steden van het land uit, en dit weet men zo goed, dat, toen de uitslag van de prijskamp van Rome gekend was, men in Brussel zegde: “’t Is weeral ‘nen Gentenaar.”

Jan-Baptist Van den Eeden werd later Directeur van het Conservatorium van Mons. Hij overleed in deze stad op 4 april 1917.

25 December 1865

Geboorte van de beeldhouwer Olivier Piette.

Hij maakte het oorlogsmonument 1914-1918 op het Kerkhof van de Brugse Poort. Onder meer ook nog de gedenkplaat van Reginald Warneford.

Hij overleed op 17 november 1948.

25 December 1901

Geboorte in de St-Amandstraat van Camiel, Félix d’Hongrie.

Die naam zegt u niets? Dat kan niemand u kwalijk nemen. Alles zal veel duidelijker worden wanneer wij er aan toevoegen dat in de eerste jaren van de

Don Camillo. 1901-1982.

heropleving der Gentse Feesten op het podium bij St-Jacobs, tussen 2 groepen door, regelmatig een bebaarde man verscheen met een hoge hoed op, geen jeansbroek maar een redingote, een sigaar en een onafscheidelijk “mondmuziekse, die nooit naliet “It’s a long way to Tipperary” te zingen en “La Madelon pour nous n'est pas sévère” en het publiek aanmoedigde om mee te zingen. Inderdaad, het betreft "Don Camillo van Gent”.

Hij woonde in de Stierstraat, kon nog net zijn 80 jaar vieren, maar stierf een paar weken later in de Kliniek van Vercauteren op 6 januari 1982.

25 December 1938

Dood van Armand Heins.

Zie “Ghendtsche Tydinghen” - 2006 - N° 1 - pp. 58-60

25 December = KERSTDAG.

Wij gaan eens nagaan hoe Kerstdag gevierd werd in het Gent van toen. Vooraleer wij hier het bezoek kregen van Sint-Amandus werd hier op 25 December ook al gefeest, zij het dan ook dat dit een heidens feest was. De hulst, marentakken en de brandende kaarsjes zijn trouwens een overblijfsel van dit heidens feest.

Gedurende de Middeleeuwen was Kerstdag DE grote feestdag waarop iedereen de middernachtsmis ging bijwonen. Wanneer de Graven van Vlaanderen in Gent waren op Kerstdag hielden zij open Hof in het Gravensteen. De ganse adel werd uitgenodigd. Bij die gelegenheid werden ze, wanneer ze toevallig niet in onmin leefden met de Gentenaars, door deze laatsten vertroeteld. Op Kerstdag 1329 was Gravin Margareta, de echtgenote van Lodewijk van Nevers, in Gent. De Schepenen zonden haar 1176 liter Rijnwijn, een hoeveelheid die - dachten wij- voldoende moet geweest zijn om haar een paar plezante dagen te laten beleven.

Maar zelfs als de vorsten niet in Gent waren kregen zij een Kerstgeschenk van ons Magistraat. De vrijgevigheid van onze Schepenen kende geen grenzen. Om zich af te vragen of de toestand van de stadskas in de Middeleeuwen echt zo schitterend was.

Buiten de Graaf werden ook zijn "poursuivanten" bedacht. De pages kregen geschenken, de kamerlingen van de Gravin, zelfs de portier van het Prinsenhof werd niet vergeten. Verder nog de klerken van de Graaf zijn deurwaarders, zijn zotten en hun knapen, zijn valkenier te paard en deze te voet, de bedienden van de draagbaar, de portier van het Hof ter Posteerne. Ook de Proost van Sint-Veerle en de biechtvader van de Graaf vielen in de prijzen. Op Kerstdag 1327 kreeg de Bisschop van Doornik een os van ons ten geschenke. Ook onze vier bedelorden, namelijk de Minderbroeders, de Dominicanen, de Karmelieten en de Augustijnen werden bedacht met wijn. Niet dat er in deze kloosters een penurie aan dit alcoholisch product zou geheerst hebben, maar zo iets was toch altijd meegenomen. Geen pater zou een supplement aan zijn dagelijks rantsoen geweigerd hebben.

Daar bleef het gelukkig niet bij want ook in de ziekenhuizen en aan de armen werd wijn uitgedeeld.

Het is amusant te noteren wat August Van Lokeren, de redder van de ruïnes van de Sint-Baafsabdij, schreef in 1855: "Wij horen die kerstliederen niet meer die in onze jeugd zoo aangenaam in onze ooren klonken op Kerstavond. Die aangename tonen, die sedert eeuwen op Kerstdag werden gezongen, hebben thans plaats gemaakt voor gezangen, zeer dikwijls wilde zangen, die slechts een gemeene naäping zijn van de meesterstukken der geleerdste

hedendaagse toonzetters waarvan de geheugenis de eeuw niet zal overleven waar ze de roem uitmaakten.”

Wij vragen ons af wat van Lokeren zou schrijven moest hij de dag van vandaag zijn oor te luisteren leggen in een van onze talrijke discotheken.

26 December 1795

Du Bosch ontbindt de “Conseil Municipal” en vervangt hem “scéance tenante” door een Administratie van 9 leden onder voorzitterschap van J.B. Goethals.

26 December 1814

Geboorte te Villeau (Frankrijk) van Francois Huet.

Zie “Ghendtsche Tydinghen” 2003 - N° 3 - pp. 193-194

26 December 1839

Geboorte van Mgr. Karel Joannes Seghers.

Zie “Ghendtsche Tydinghen” - 2010 - N° 5 - pp. 400-401

26 December 1841

Heropening van de Augustijnenkerk. (Na de brand van 1838).

26 December 1890

Geboorte van Jozef Cantré.

Zie “Ghendtsche Tydinghen” - 2007 - N° 2 - p.116

Hugo Collumbien

BIBLIOGRAFIE

Verschenen in 2006, waarschijnlijk niet meer in de boekhandel, maar wel aanwezig in het Documentatiecentrum is, van de hand van John Rijpens, **“Sacha Ivanov. Vlaamse pulp à la carte”**.

Aan oude Gentenaars moeten wij wel niet vertellen wat die “Ivanovkes” waren, ze zullen ze verslonden hebben in hun jeugd. Wat velen niet wisten is dat dit een typische Gentse aangelegenheid was. Ze nam haar aanvang in 1936. Het groeide uit tot een schrijversfabriek met een ongehoorde productiviteit. Heel waarschijnlijk werd de inkt daar aangekocht in bussen van 25 liter. Slechts iemand kon dat evenaren en dat was Abraham Hans.

Niet alleen uiterst productief, maar ook zeer divers.

Maar wie was die fameuze Sacha Ivanov? Sommigen dachten dat het een Rus was. De waarheid was evenwel veel prozaïscher: verschillende personen schreven “vertelselkes” onder die naam, zij het ook dat de eerste en de voor-naamste de fantasierijke in 1884 geboren onderwijzeres Rachel Van Overbeke was. De eerste vijf letters van haar familienaam: VANOV. En die I? Zij was getrouwd met de Gentenaar René Ysebie en die was een grote bewonderaar van de Russische schrijver Anton Tchekov, hij dweepte vooral met diens roman “IVANOV”. En voilà, die I voor het fragment van Rachel's familienaam en we zijn er.

Maar toen in 1943 Rachel stierf, moest dit geheim gehouden worden, niemand mocht weten dat Ivanov dood was en er werd verder duchtig onder die naam doorgeschreven door haar man René Ysebie en haar dochter Regina.

Hoeveel van die romannetjes en van die jeugdverhalen verschenen er? Als wij zeggen: een paar duizend zijn wij waarschijnlijk niet ver mis. Er was trouwens een zeer grote diversiteit in de onderwerpen. Merkwaardig genoeg begon dit met “missie-romannetjes”, gevolgd door “Verteluurtsjes”, “Rakkersblaadjes” (kleine boekjes voor de jeugd), cowboyromans, meer dan 100 zéér populaire detectiveromans met Inspecteur Robert, enz.

Wanneer men dit 318 pagina dik boek doorneemt komt men tot de vaststelling dat het leven van het echtpaar Ysebie-Van Overbeke zelf een prachtig thema zou geweest zijn voor een “Ivanovke”.

In dit boek maakt men ook kennis met de weinig gekende zeer vriendschappelijke verhoudingen tussen de familie en Will Ferdy.

Bij de Academia Press verscheen **“Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gene: LXV - 2011”**.

De volgende artikels kunnen ook onze lezers interesseren:

- Het Gravensteen als spiegel voor het ontstaan en de ontwikkeling van het Kasteel in het middeleeuws graafschap Vlaanderen.
- De Sint-Jacobskerk te Gent.
Een onderzoek naar de betekenis van de stedelijke parochiekerk in de zestiende eeuwse Nederlanden.
- De vergeten Gentse parochie: Het Spaans Kasteel in de 17de eeuw.
- Stad in de storm. Arbeidersvrouwen en het hongerjaar 1916.

Het boek telt 231 bladzijden en kost 20 € voor niet-leden van de Maatschappij. De leden ontvangen het gratis. Eventueel bijkomende inlichtingen zijn te bekomen bij Story-Scientia op het nummer 09.225.57.57

Mevrouw **Martine De Raedt** vestigt er onze aandacht op dat de prijs van het boek “Kaarten van Gent - Plannen voor Gent” niet 79,99 € bedraagt, zoals vermeld' in Gh.T. 2012 N° 1 - p.73, maar 60,00 €.

Uitgegeven door Snoeck en door het Liberaal Archief is “**Zelfdenkers in Profiel.**”. “Merkstenen van het vrije denken te Gent (1200-1900)”, van de hand van Prof. em. dr. Guy Schrans.

“Zelfdenker” is geen courant woord en het is terecht dat de auteur duidelijk maakt wat onder dit begrip moet verstaan worden.

Het gaat niet, zoals sommigen zouden kunnen menen, over personen die slechts aan zichzelf denken, maar over “personen die hun meningen vormen op basis van een zelfstandig denkproces, onafhankelijk en los van een autoriteit.”

Na deze definitie zal het duidelijk zijn dat het gaat over personen die deel uitmaken van een bijzonder kleine minderheid.

Het boek beslaat de periode 1200-1900; men kan zich bijgevolg de vraag stellen: “Hoe is de situatie geëvolueerd sedertdien, is er op dat gebied iets verbeterd?”. Welneen, integendeel. Onze hedendaagse kranten en tijdschriften, waarvan geen enkele nog zelfstandig is, zijn hersenspoelmachines geworden die het niet moeilijk hebben om de kuddegeest van de meerderheid te manipuleren en te conditioneren. Nochtans, als nu en dan onze wereld een klein stapje vooruitgaat, is dat altijd te danken aan enkelingen, aan zelfdenkers.

Het voornaamste verwijt dat wij kunnen richten aan ons huidig onderwijs-systeem is misschien wel het feit dat men over het algemeen te veel aanleert wat men **moet** denken, in plaats van **hoe** men moet denken.

Het boek laat ons kennis maken met een 30-tal van deze uitzonderlijke persoonlijkheden, waaronder wij namen tegenkomen zoals Jacob Van Artevelde, Jozef II, Jan-Baptist Hellebaut, Charles Van Hulthem, Adolf Quetelet,

François Huet, Hubert Brasseur.

Bij het lezen van de boeken van Prof. Schrans komt men altijd onder de indruk van de grondige diepgang van het onderwerp. Ook van dit boek kunnen wij zeggen dat “the collateral profit” de talrijke boeiende inlichtingen zijn over het leven in Gent, vroeger. De steeds aanwezige “petite histoire” is een interessante aanvulling aan onze onuitputtelijke Gentse geschiedenis. Het zijn die schijnbaar banale inlichtingen die er voor zorgen dat dit geen droge lectuur is, maar een boek dat vlot leest.

Of wist u misschien dat zowel August Kekulé, Professor van Chemie aan de Universiteit en wereldberoemd wegens zijn ontdekking van de structuur van de benzolkern, Stadsarchitect Adolphe Pauli, en Adolphe Neyt, suikerraffina-deur, maar vooral bekend wegens zijn wetenschappelijke microscopische fotografie, alle drie getrouwd waren met een dochter van de Engelse ingenieur Directeur van de Gasfabriek George Drory?

Onnodig te zeggen dat dit boek een aanrader is. Formaat: 17 x 24 cm. - 144 bladzijden. Prijs: € 22,00. Te bekomen in de boekhandel en bij het “Liberaal Archief” - Kramersplein 23 - 9000 Gent. Tel. 09.221.75.05. Wie het boek thuisbesteld wenst betaalt een supplement van 3,50 €

Van de hand van Ludo Stynen verscheen bij “De Bezige Bij” **“Jan Frans Willems. Vader van de Vlaamse Beweging”**.

Dat over deze figuur enorm veel te vertellen valt wordt duidelijk als men weet dat daarvoor een boek van formaat 14,5 x 23 cm. met meer dan 500 bladzijden nodig was.

Wij zullen niet proberen het te resumeren, maar citeren de diverse hoofdstukken om u een idee te geven van de inhoud.

- Onder Frans Bestuur. Van Boechout tot Antwerpen (1793-1815)
- Thuis onder Oranje. Ambtenaar in Antwerpen (1815-1824)
- Het Verenigd Koninkrijk. Van Studentenkamer naar de Barricaden (1824-1830)
- Banneling der Muze. Eeklo (1831-1835)
- Leider met Internationale uitstraling. Gent (1835-1846)
- Een Boegbeeld, een Monument, een Schim.
- Anderhalve eeuw Nachleben.

Het boek bevat een 30-tal afbeeldingen, waaronder minder bekende foto's en portretten van andere Vlaamse figuren zoals Philippe Blommaert, Ledeganck met familie, Constant Philippe Serrure, Jan-Baptist David, Hendrik Conscience, Theodoor Van Ryswyck.

Wat wij nog altijd niet begrijpen is dat het geboortehuis van Jan Frans Willems in Boechout (dat helemaal niet bouwvallig was) afgebroken werd zonder dat daar hevig protest tegenkwam van Vlaamse zijde.

Er werd aldus een totaal nutteloze parkeerruimte vrijgemaakt voor vier auto's.

Men kan zich de vraag stellen (een vraag waarop wij nimmer het antwoord zullen kennen): Hoe zou de Vlaamse Beweging geëvolueerd zijn, mocht Jan-Frans' vader zijn ambt niet verloren hebben omdat hij geen Frans kon ?

Het boek is verkrijgbaar in de boekhandel en kost € 34,95

“Wandelen in de wijk van Sint-Pieters-Buiten” is een brochure van 48 bladzijden die uitgegeven werd door de Stad Gent.

Aanleiding is het feit dat het in 2013 honderd jaar geleden zal zijn dat hier de Wereldtentoonstelling openging en dat deze “Expositie” gebouwd werd op het toen nog rustige Sint-Pieters-Buiten dat daardoor een grondige wijziging onderging.

Het is deze evolutie die men kan volgen aan de hand van een 35-tal kleurenfoto's met begeleidende tekst.

Toen wij een recensie-exemplaar ontvingen was de prijs nog niet vastgesteld, maar dat zal wel niet dodelijk zijn en wij twijfelen er niet aan dat deze brochure zal te krijgen zijn in het “Stadswinkeltje” op het nieuwe adres Botermarkt 17A.

H.C.

VRAAG EN ANTWOORD

Vraag van **Mevrouw Joke Charles**:

Weet u toevallig bij wie ik terecht kan voor meer informatie over het “Hof te Ottergem” dat werd gesloopt voor de aanleg van de Ringvaart rond Gent? Zijn er mensen binnen de Heemkundige Kring die mij hierover meer informatie zouden kunnen geven?

André Verbeke weet te vertellen dat de Ottergemsesteenweg naar het Hof te Ottergem liep. Het hof zelf lag pal aan het kanaal van Zwijnaarde dat gegraven was tussen twee bochten in de Schelde. A. Heins maakte tekeningen van het Hof te Ottergem vanuit verschillende gezichtshoeken.

Vraag van de heer **Martiny-Biebuyck**:

Mijn vraag gaat over de stoomtrams die aankwamen aan de Sterre en later doorreden tot aan het St-Pietersstation. Ik had graag vernomen welke nummers de locomotieven droegen.

Antwoord van de heer **Daniël Van Ryssel** op de vraag van de heer **André Malaise**: G.T.2012 - N° 4 - p.349

Pieter Jan Vermeulen (Gent 1813 - Gent 1892) is de zoon van Gerard Cornelis, katoenspinner. Hij volgde de lessen tekenen en schilderen aan de Gentse Academie. Hij was gehuwd met Marie Josephina Meersman uit Aalst. Hij woonde achtereenvolgens: Fabrieksplaats, Korte Krevelstraat 16, Sint-Lievensstraat 24 en Godshuizenlaan 4 te Gent. Hij was werkzaam als dagloner. Als hij in zijn jeugd het portret van een Gentse burgemeester heeft geschilderd, moet dat waarschijnlijk Joseph Van Crombrugge (burgemeester van 1825 tot 1836 en 1840-1842) zijn geweest. De lijst van de Gentse burgemeesters is gemakkelijk terug te vinden op internet.

Luc Devriese vond in de “Wegwijzers der stad Gent” uit die tijd een spoor. Het betreft niet een naam van de schilder, maar van de geportretteerde: wellicht een Vermeulen (initialen ontbreken), die in de Napoleontische en in de Hollandse tijd directeur was van een ‘kostschool voor jonge dochters’ in de Savaanstraat. Dat zou kunnen overeenstemmen met de adresaanduiding: rue du Savon (rue du Sav...) min of meer leesbaar op de brief die de streng kijkende figuur in zijn hand houdt.

LEZERS SCHRIJVEN ONS

Van de heer **Philippe Barbaix** ontvingen wij volgend schrijven:

Onlangs kregen wij via vrienden een uittreksel van GT ter inzage, voor eventuele aanvullingen ivm Edgard Barbaix. Mogen we uw aandacht erop vestigen dat het overlijdensjaar van E. Barbaix niet klopt. Onder de datum: 22 augustus 1893 (op pagina's 389 -390 van?) staat een korte levensbeschrijving van onze grootvader. Hij stierf wel degelijk op 18 maart, maar van het jaar 1973. (niet 1992) Het originele artikel, geschreven door Hugo Collumbien (waarvan een kopie in ons bezit) werd gepubliceerd in '92.

De heer Barbaix heeft natuurlijk gelijk. Het betreft een foutje dat ontsnapt is aan de aandacht van de corrector. Willen de lezers die het tijdschrift bijhouden deze correctie aanbrengen in G.T. 2006 - N° 6 - p. 390 ?

Luc Devriese en **Marie Christine Laleman** vestigen er de aandacht op dat aan het Sint-Elisabethhuis in de Rabotstraat (een bijdrage van Daniël Van Ryssel in de reeks "Minder bekende en verdwenen locaties" in nr. 4, p. 275-277) een monografie gewijd werd door de werkgroep "Huizenonderzoek in Gent". Dit boekje (zeg maar boek: 207 blz.) werd in 1997 uitgegeven door het Stadsarchief en is weinig gekend omdat het niet in de gewone handel kwam. Een exemplaar van dit werk werd onlangs in de documentatiecentrum DSMG in het Sint-Amandsbergse begijnhof gedeponneerd. Iedereen kan het daar raadplegen. Een aanvulling bij de oudste (14de-eeuwse) geschiedenis van het Elisabethhuis op basis van archiefonderzoek door Erik Verroken werd door Maria Negroni toegevoegd aan de internetsite van de vzw Elisabethbegijnhof.

Mevrouw **Marie-Jeanne De Smet** meldt ons dat bij de weergave van een mondeling gegeven relaas over de straatkolkzuiger een foutje geslopen is. Zij had het niet over een "greppekuiser", maar over een "greppetsjoeze". Wil iedereen deze "kuiser" vervangen door de meer muzikale "tsjoeze"?